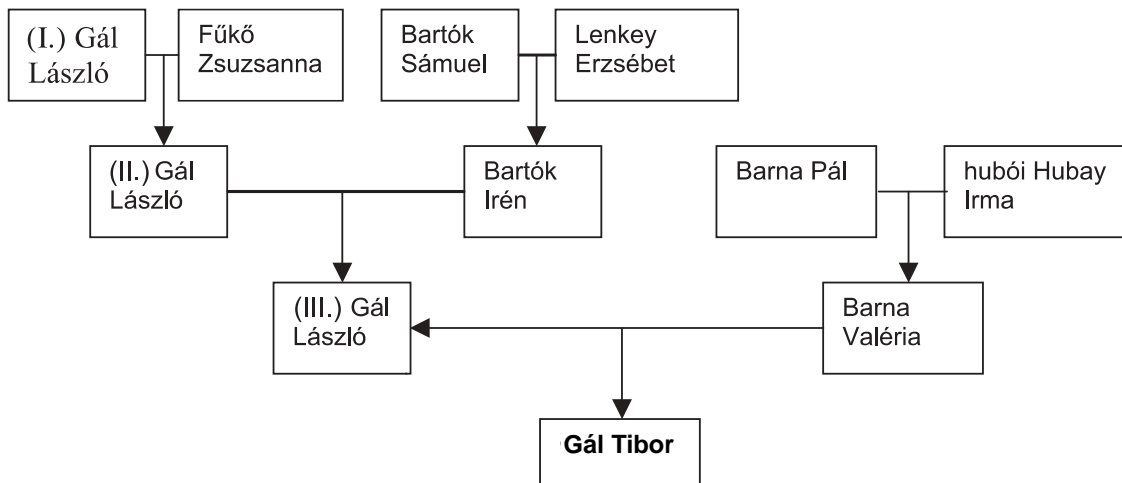


*Hizsnyan Géza***Gömöri családtörténet – egy egri csúcsborász Putnokról**

Hiába hangoztatják a szakemberek az egykori Gömör-Kishont vármegye területén rejlő szőlőtermesztési és borászati lehetőségeket, igazán nagy borok és borászatok (egyelőre?) nem születtek a régióban. Ha gömöri „csúcsbor” és „csúcsborász” egyelőre nincs is, a XX. század

egyik magyar csúcsborásza, a magyarországi posztoszocialista borászati megújulás egyik úttörője, szellemi vezére, meghatározó egyénisége, **Gál Tibor** Putnokon született. Gál borászati jelentőségén túl a család története nagyon tanulságos, mondhatjuk jellemző XX. századi gömör-kishonti kisnemesi családtörténet: A felmenők tősgyökeres gömöri kisnemesi családokból származnak. Az apai nagyapa a **szuhafői Gál** (korábban **Gaal**, az egykor Martonfárváról hozott feleség miatt **M. Gaál**ként megkülönböztetett) családból származott, s az ugyancsak **szuhafői Bartók** családból nősült. Ezen az ágon a dédanya (a dédapa, **Bartók Sámuel** felesége) **Lenkey Erzsébet** az 1848/49-es szabadságharc híres **Lenkey százados**ának rokona, a **sajólenkei Lenkey** család sarja. Gál Tibor édesanyja, **Barna Valéria** ugyan már szintén Szuhafőn született, ő azonban Gömör megye két ősrégi családjának, a **mellétei Bar**na és **hubói Hubay** családoknak a leszármazottja. (A családi viszonyokat a családfa-vázlattal igyekszünk áttekinthetővé tenni, az azonos nevű dédapát, nagyapát és édesapát I., II., III. Gál Lászlóként jelöltük és a továbbiakban így emlegetjük.) Az anyai nagyapa 7 évig a határon keresztül udvarolt Szuhafőről Naprágyra. A család később Kelemérre költözött. A II. világháború előtt kb. 30 ha-on gazdálkodtak, amihez még erdő is tartozott. 1939-ben az apai nagyapát (**II. Gál László**) besorozták, s csak 1947-ben tért haza az orosz hadifogságból. Az édesapa (**III. Gál László**) így 8 éves korától nagyapjával dolgozott a birtokon, s annak halála után, 16 évesen már egyedül vezette azt. A család természetesen az elsők között került föl a kuláklistára, és az államosításkor mindenüket elvették, a saját házukból is kiköltöztették őket. III. Gál László ekkor (18 évesen) jogosítványt szerzett, és 1992-ig gépkocsivezetőként dolgozott. Kivéve azt a 2 évet (1951–1953), amikor katonai



Részlet a családfáról



Az Év Borásza Díj • Hicsnyan Géza felvétele

szolgálatban, **Rákosi** munkaszolgálatosaként a Hortobágy csatornázásán dolgoztatták. Édesapja (II. Gál László) nem lépett be a TSZ-be, magánbirtokán gazdálkodott. Számptalan zaklatásnak volt kitéve, börtönbe is zárták (erről fia – aki éppen ekkor volt a hortobágyi munkaszolgálatban – a *Szabad Európa* rádióból értesült. A korra (annak erkölcsére) jellemző epizód, hogy (III.) Gál László 1956-ban a forradalom kitörésekor egy pártdelegáció sofőrjeként Bécsben volt. Ketten jöttek haza: a sofőr és a kísérő!

Az édesanya, Barna Valéria bejutott ugyan a műszaki főiskolára, de a falu tanácselnöke levelet írt az iskola vezetőségének, hogy a néphatalom ne taníttassa a kulákok gyerekeit, ezért eltanácsolták. Ózdra került hegesztőnek, később benzinkutasként dolgozott. Az 1956-os forradalom kitörésekor ő éppen Naprágyon volt rokonlátogatóban! Gál László és Barna Valéria 1957 novemberében kötöttek házasságot. 1958-ban született meg Putnokon fiuk, Gál Tibor. Gyermekkorától segédkezett a nagyszülők szőlőjében, akik a 60-as években egy kis pincét és présházat is vásároltak Putnokon. A családban hagyományos szeretet és tisztelet a természet és a termőföld iránt Tiborban is tovább élt. A pályaválasztás során eleinte az állatorvosi és erdészi hivatás vonzotta, végül a *Kertészeti Egyetemre* jelentkezett, borászatot tanulni. Az első évek elméleti tantárgyai nem igazán kötötték le a figyelmét, közben versenyszerűen sportolt is (az egyetem csapatával a BLASZ III. osztályban futballozott), így nem csoda, hogy a 3. év végén az üzemgazdász diploma megszerzése után nem került be a csak a legjobb tanulóknak fönntartott további két éves speciális képzésbe. Elment hát dolgozni az *Egervin* borászati nagyvállalathoz. Mivel a borászat komolyan érdekelt, immár nagyüzemi tapasztalattal a háta mögött, újra megkísérelte a továbbtanulást – ezúttal már sikerrel. 1983-ban végzett borászként a Kertészeti Egyetemen, s visszakerült Egerbe az Egervinhez. 1984-ben megnősült, 1985-ben megszületett első gyermekük, **Tibor**, majd 1986-ban **Zsombor**, 1989-ben **Veronika**, 1992-ben pedig **Anna**. Szemléletének fejlődésére nagy

hatással volt, hogy 3 évre Nagyrédére került. Itt ismerkedett meg a borászat „vállalkozói oldalával”, a borászat mint gazdasági tevékenység alapjaival is. Az Egervinhez már vezető beosztásba, a szakmai munkát irányító termelésirányító vezetőként került vissza. 1989-ben népmesébe illő esemény történt. Az Egervinnél látogatást tett **Antinori** márkai, Toszkána egyik híres borászatának, az *Ornellaia*-nak a tulajdonosa. Gál Tibor – mint ágazatvezető – kísérte, kalauzolta őt a vállalatnál, beszélgettek, s Antinori ennek a beszélgetésnek a végén meghívta őt dolgozni toszkánai borászatába. Először csak amolyan udvariassági formulának tartotta Antinori kérdését, hogy dolgozna-e nála, csak amikor egy hónap múlva telefonon hívták Toszkánából, hogy mikor lép be, akkor döbbsent rá, hogy fontos, sorsfordító döntés elé került: megmaradni a már biztos, de mégis csupán „kis magyar karrier” mellett, vagy belevágni az ismeretlenbe, egy esetleges „világhódítás” reményében. Gál Tibor, ha valamit csinált, mindig szívesen volna a lehető legjobban csinálni. Vonzotta a kihívás, bízott addig megszerzett tudásában, tapasztalatában, így hát nekivágott az ismeretlen világnak. A részletek ismeretése nem lehet ezen írás feladata, legyen elég annyi, ha nem is gondok és nehézségek nélkül, de a „kaland” teljes sikerrel zárult. Kiderült, hogy a magyar egyetem kítűnő elméleti alapokat adott, s az otthon szerzett tapasztalatok, az új iránti nyitottság, a külföldi módszerek megtanulása és alkotó továbbfejlesztése nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő szakemberré emelték. Az általa Ornellaiaiban készített *Sassicaia*-t a legnagyobb presztízsű amerikai borszaklap az év legjobb vörösborának választotta. A toszkánai sikerek nemzetközileg is ismertté tették Gál Tibor nevét. Egyszerre több lehetőséget kapott, és ő egyre többet vállalt. Egyszerre több neves borászatnak is volt tanácsadója: az **Antinori**-birtok mellett Toszkánában még a **Pellegrini**-, Friuliban a **Roncaia**-birtokon, 2000-tól ő irányította Dél-Afrikában a **Capaia**-birtok új telepítéseit és pincészetének kialakítását. Ezen kívül Magyarországon a *Bátaapáti Eurobor*, a *Pannonhalmi Apátsági Pincészet*, a *Gundel Pincészet* tanácsadója, szakmai irányítója volt.



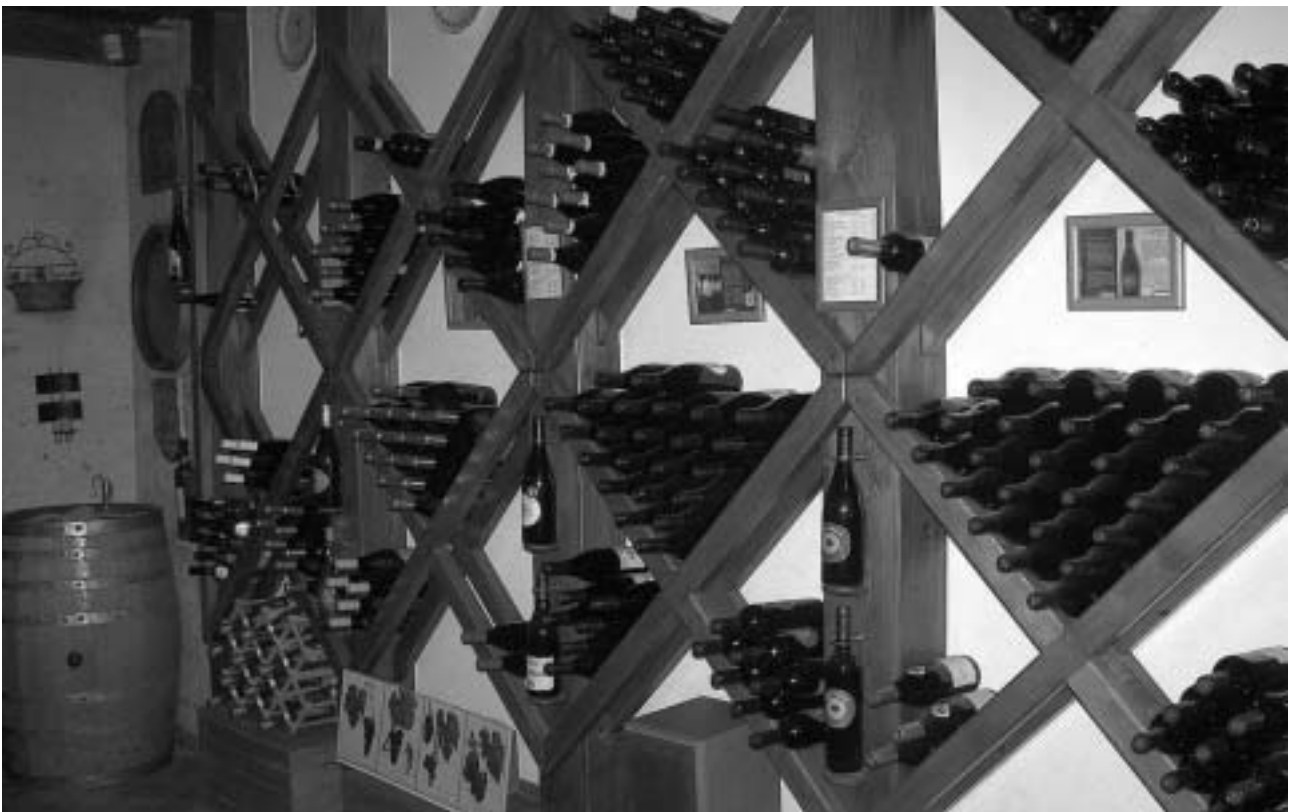
Gál-borok • Hízsnyan Géza felvétele

Közben saját vállalkozásait is elindította: Egerben Antinori unokabátyjával, **Inciza** márkival alapított közös vállalatot, Nagygomboson **Szeremley Hubával** hozott létre közös birtokot. Létrehozta és fokozatosan bővítette családi vállalkozását, mely jelenleg 80-ha (ebből 60 ha termő) szőlővel rendelkezik. Gál Tibor a rendszerváltás után a magyar borászat újjászületésének egyik élharcosa lett. Kiemelkedő elméleti tudása és külföldi tapasztalatai alapján igyekezett megfogalmazni a magyar borászat átalakításának legfontosabb kérdéseit, feladatait, keresni a magyar borászat és ezen belül Eger helyét a világban, meghatározni az átalakítás és a folyamatos fejlődés stratégiáját.

Magyarországon eleinte sok gondolatát, tanácsát, elképzelését vitatták, az idő azonban legtöbbször őt igazolta. Immár hazai tevékenységének elismeréseként 1998-ban megkapta Az év borásza címet. Feladatait teljes intenzitással, hihetetlen munkabírással végezte. Elképesztően sokat vállalt, mintha érezte volna, hogy csak rövid idő adatik meg neki. 2005-ben élete delén, szakmai sikerei csúcspontján érte a halálos autóbaleset Dél-Afrikában.

Gál Tibor számára a borászat nem csupán szakma, hivatás, pénzkereseti forrás volt, több ennél. Talán túlzás nélkül állítható, hogy világnézet, filozófia is. „A borászat a világ leképzése kicsiben. Én azt tartom, hogy a világ a borászaton keresztül egyszerűbben értelmezhető, mint más modelleken. [...] Éppen a bor az a médium, amin keresztül meg lehet mutatni a közembereknek az élet igazi szépségét. Ezt a magas kvalitást a 18. századig igazán csak a magyarok tudták megtapasztalni. Azután a hatalmas eszmék és a világméretű bűnözők nagy csatáiban elveszett az élet igazi értelme. És egészen a múlt század nyolcvanas éveig kellett várnunk arra, hogy megjelenjenek a nagy borok, a rafinált finomságok.“

Tehetsége a gömöri ősök génjeiből öröklődött át, tőlük tanulta a termőföld szeretetét, tiszteletét, a szőlő és bor iránti megbecsülést. Sikereivel, hatalmas munkájával szeretett volna valamit visszahozni, kárpótolni abból, amit nagyszülei és szülei ellen elkövetett a rendszer. Sikereit a nagyszülők közül a nagymamák érték meg, ők érezhettek valamiféle „kárpótlást“ a sorstól, mely a rajtuk elkövetett igazságtalanságok után az unokának adatott meg.



Gál-kóstolóterem • Hízsnyan Géza felvétele

B. Kovács István

## A szőlőművelés múltjából a Vály-völgyön

A szőlőművelés helyi gyökereit kutatva a 15/16. század fordulójáig tudunk visszamenni, bár a kezdetek nyilván ettől is korábbiak. Alsóvály határában 1498-ban említenek egy *Pwztazelew* (= Pusztaszőlő) nevű helyet. A 16. századtól megszorodnak a szőlőművelésre utaló helynevek. Nézzük sorjában!

Alsóvály: 1571: *Fewlsew zewle* (= Felső szőlő); 1639: *Poka szőlő*.

Bikszög: 1663: *Farkas hegy*.

Felsővály: 1618: *Palánk szeőlő*; 1672: *Ember hegy*; 1674: *Veres hegy*; 1694: *Csenke*; 1772: *Czímer*.

Mihályfalva: 1578: *Gathazewlew* (= Gátha szőlő); *Kylsózewle* (= Kilső szőlő); 1622: *Nagi zeüleő hegi* (= Nagy szőlő hegy); 1586: *Fewzes* (= Füzes) rész a *Beleő hegyen*.

A szőlőművelésre vonatkozó történeti adataink másik csoportját a bordézmára vonatkozó kimutatások képezik. Ezek segítségével a 16. század közepétől a 18. századig terjedően tájékozódhatunk a Vály-völgyön folyó bortermelés méreteiről. Pontosabban: csupán a jobbágyok által termelt, dézsmaköteles bormennyiségről! A nemesi falvak bortermeléséről nincsenek korabeli adataink. Biztos azonban, hogy mennyiségben nem maradtak el a jobbágyok termelésétől. Az adatokból kitűnik, hogy a két Kálósa határában ekkortájt még jelentős szőlőművelés folyt.

Év	Kálósa	Alsóvály	Felsővály
1565	368	-	338
1567	784	365	150
1571	396	131	113
1572	746	253	240
1576	211	69	71
1599	38	46	27
1610	41	49	-
1617	275	127	-
1630	290	150	-
1636	31	42	-
1661	5	2	-

Az adatok csöbörben értendők  
1 csöbör = 41 liter

A 16. század végétől a termelés erőteljesen visszaesett. Ennek hátterében az éghajlati feltételek esetleges átmeneti rosszabbodása mellett a török hódoltság alatti, nehezebb életkörülmények gyaníthatók.

Gyakori tárgya a bor a leánynegyedeknek is. **Forgon Antal** ilyen címen 1560 körül **Kisfaludy Sebestyénnek** egy hordó bort ad 5 forint értékben. A 17. század végén **Forgon Zsigmond** ugyancsak leánynegyedben 12 forintot és egy átalag (= 67, 14–75,54 l) bort fizetett. A helyi szőlőműveléshez kapcsolódik az alsóvályiak levele 1702-ből. Ebben kötelezték magukat, hogy a **Szatmári-Király Jánostól** kapott kölcsön fejében annak felsővályi szőlőjé-

ben „*az üdőnek a javán Szent Margit Asszony napig (július 13.) annyi munkást adunk, valamikor az eő kegyelme embere fogja kívánni*“. Felsővály kataszterében 1715-ben 9 kapás szőlőt említenek, Alsóvályban 1715-ben 5, 1720-ban 10 kapás kiterjedésű volt a művelt szőlőterület. Az 1731. évi nemesi összeíráskor Felsővályban 5 taksás nemes birtokában 1-1 akó (= 53,72 l) bort találtak, míg Alsóvályban a **Kalás** familia két tagjának birtokában 6 akó bor volt. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az említettek a helybeli köznemesség legszegényebb rétegét képviselték. **Fényes Elek** azt írja Alsóvályról, hogy „*szőlőhegyén termett bora enyhíti szárazsági dalú torkukat*“. (A szerző előzőleg arra utal, hogy a helyi, csekély vízhozamú patakra telepített malomban „*nyomorgó molnárnak esőerti dala lehanguzik egészen a Sajóvize folyamáig*“.)

A szőlőtermesztés hagyományaira még a ma élő idős emberek is emlékeznek, bár inkább már csak szüleik és nagyszüleik elbeszélésére, semmint saját tapasztalataikra hagyatkozhatnak. Elbeszélésük szerint a 19. század második felében fehér borokat készítettek a Felsővályban honos szőlőfajtákból. Ez utóbbiak: *Jánycsecsű*, *Kecskecsöcsű*, *Körteállású*, *Pataki*, *Hárslevelű*, *Kossuth Lajos*. Az egyetlen piros szőlő a *Bógár* volt. Kisebb mennyiségben direkttermő fajták (pl. *Otelló*) is meghonosodtak a nemes szőlők mellett. Ennek termését aszalva elrakták télre, illetve egy részéből bort készítettek, és karácsonykor, jutányos áron a cselédség vásárolta meg.

A szőlőhegyeken ásott pincékben folyt a szőlő feldolgozása és a bornak a tárolása. A hegyoldalakon átlagosan 15–24m<sup>2</sup> alapterületű, a tereptől függően 2–2,5 m mély pincét ástak. Falait tölgyfa gerendákból készítették ún. zsilipelt technikával (a helyi szóhasználatban: *ravásos*) falnak nevezik). A tetejét durván faragott fákkal fedték le, majd földet szórtak rá. Az ajtaját *rekesztfővel* és lakattal biztosították be. A pincék nyomai a *Csenkében* ma is láthatók.

A puttonyba szedett szőlőt a *taposó zsákba* öntötték, amely aztán a fából faragott *lugzó kád*ba került. A zsák bekötetlen száját a gazda fogta és ő (esetleg a család más felnőtt férfitagja) taposta ki meztláb a szőlőlevet. A must hordókba került, amelyek a földre helyezett gerendákon, az ún. *gadvárokon* álltak. Századunk elején ez az eljárás annyiban bővült, hogy a már kitaposott törkölyt egy nagy faprésben kipréselték. Ebből víz hozzáadásával készült a *löre*. A szüretet multság követte valamelyik háznál, ahová a férfiak bort, az asszonyok kalácsot vittek.

A ma élő idős vályiak meggyőződéssel állítják, hogy valamikor a Csenke szőlőben termelt bor volt a leghíresebb egész Gömörben. Van is ennek a vélekedésnek némi alapja, mivel **Bél Mátyás** azt írja Felsővályról, hogy „*nagyon dicsérik továbbá az itteni szőlőskerteket is, részint fekvésük alkalmatossága, részint pedig a bor kitűnősége miatt*“.

A 19. század végén bekövetkezett nagy filoxeravész követően a szőlőművelés jelentősége megcsappant. Újbóli

meghonosítására a 19/20. század fordulóján a **Beélik**-uralomban került sor. Ekkor *Olaszrizlinget, Ezerjót, Csaszlát, Furmintot, Génovai zamatot* és *Gohért* telepítettek a határba. Mintegy félszázaddal később a szövetségi gazdálkodás keretei közt folytatódott a szőlőművelés.

### Szőlő hegyközségek a Vály völgyön

Az ismert agrárközösségek sorában sajátos hely illeti meg a szőlőbirtokosokat tömörítő hegyközségeket. Ez az intézmény teljes bizonyossággal csak Felsővályból ismert.

A *Csenke* nevű szőlőhegyen birtokos szőlősgazdák 1763. április 23-án hagyták jóvá a hegyközségi szabályzatot. Az alapszabályokat aláírók között négy *örökös* (= helybéli nemes), öt *sucessor* (= örökös), három *árendátor* (= bérlő), továbbá két *dézmás szőlős* (= jobbágy) található. Jogaik és kötelességeik azonban társadalmi helyzetüktől és szőlőjük nagyságától függetlenül azonosak.

A *Szőlő Hegy*, vagyis a hegyközség életét egy bizonyos számú tagból álló testület, a *Szőlős* irányította. Ennek élén a *Szőlő bíró* állt. A tisztséget a gazdák sorban viselték, mégpedig egy-egy esztendeig. Feladatai közé tartozott a *Szőlős* összehívása, erre a vidékieket is meghívni, a hozott döntésekről azokat is értesíteni, továbbá minden év Gergely napjára (március 12) az összes érintett szőlősgazda részvételével *Szőlős gyűlést* hirdetni. Ugyancsak az ő kötelessége volt a gyeptől és kapuktól való gondoskodás és az erkölcsi felügyezés is.

A közgyűlésen az időszerű gazdálkodási és szervezési kérdéseken kívül megtárgyalták az időközben felmerült kihágási ügyeket is. A bíró tartozott beszámolni arról, „mitsoda kártevőket látott, akár ember, akár marha legyen” (5. pont). Nagyon lényeges és külön kiemelendő a 17. pont: „Midőn valaki valamely helytelen tselekedetére a Szőlőstől Convintáltatik (= rábizonyíttatik) vagy büntetetik, akár nemes, akár szabad ember vagy jobbágy legyen is az, annak törvényét ne legyen szabad sem Vármegye, sem helység, sem Ecclesia törvényére apelálni (= fellebbezni), hanem meg kell állani a Szőlős törvényen”. Bizonyosága ez a pont a szervezet autonóm, független voltának.

Felmerül, hogy vajon a Csenkén kívül volt-e más hegyközség is Felsővályban, netán egyebütt a völgyön? A 16-17. században Mihályfalván (*Beleő hegy*), Bikszögön (*Farkas hegy*) és Felsővályban (*Ember hegy, Veres hegy*) említettek a latin „promontorium” szóval szőlőhegyeket. Ezt a kifejezést a hegyközségekre is alkalmazták, önmagában azonban nem tekinthető elegendő bizonyítéknak (a Csenkét pl. nem említik ezen a néven). A lehetőség azonban fennáll. Majdnem biztosra vehető, hogy a Farkas-hegy szőlősgazdái is hegyközségi szervezetet alapítottak. 1832-ben **Simon Lukács** itteni szőlőlopási ügyét a szőlőgyűlésen tárgyalta első ízben, amint erre az egyháztanácsai jegyzőkönyv hangsúllyal utal. A ma élők is őrzik ennek emlékét. Elmondják, hogy valamikor nem volt szabad a *Farkas-hegyre* sem marhát behajtani, sem gyermeket bevinni. A néhai hegyközség utolsó bírójaként **Polgári Béni**t említik. Sajnos, a hegyközség iratanyaga eddig nem került elő.

A régiek emlékezete szerint a már 1618-ban is említett *Palánk szőlő* (ma: *Palánt kert*) is élő gyeptel volt körülkerítve és a két világháború között még *szergarast* kellett fizetni. Homályosan itt is emlékeztek egy testületre, amely a szőlővel törődött.

### A Csenke szőlő hegyközségi szabályzata (1763)

„Anno Domini 1763 Die 23. Aprily (= április 23-án, az Úr 1763. évében) *Mi, alól meg írtak, Tekintetes Gömör Vármegyében, Felső Vályban lakosok, örökösök* (= nemesek), *sucessorok* (= örökösök, utódok), *Zálogosok és Dézmás Szőlősök* (= jobbágyok) *adjuk tudtára mindenknek a kiknek illik: Hogy mi a Felső Vályi határban a Csenke nevű Szőlő hegyünket közönséges akarattól és végezésből ujabban fel fogván és egy Corpusban* (= egységben) *foglalván, Törvényes Szőlő Heggyé tettük, egészen ujj gyeptel környül vettük, hogy marha elő és szabad mező ne legyen. Azon egy Corpusban levő Csenke nevű törvényes Szőlő Heggyünkről ilyen Törvényes articulusokat teszünk.*

#### Előszőr

1. *Hogy azon Csenke nevű Szőlő Hegynek a modo in posterum* (= mostantól a jövődben) *mindenkoron Hittel meg esketett Törvényes Bírója legyen, aki mind a gyeptelre, mind a határookra, mind a kártevőkre, akár marha, akár ember legyen, serényen vigyázzon, azokat hiti szerént, ha olyast tapasztal, a Szőlősnek be adja, minden személy válogatás és tekintet nélkül.*

2. *A Szőlő Bíróság rend szerént megyen, akár Falusi, akár vidéki legyen. Ha pedig valaki nem akarná a Bíróságot fel vállalni, az is meg engettetik, hogy a Szőlősök közül valakit fogadjon, ha pedig nem találna senkit aki fel vállalná, maga tartozik esztendeig viselni. Ha pedig Vak merőségnek adná magát és fel nem vállalná, négy forint büntetése leszen, amellyet ha meg nem akarna adni, a gyeptel belül levő Szőlőjéhez vagy jószágához mindenki mindenkoron hozzá nyúlhasson, ha pedig a négy forintot le tenné, a sor elébb megyen.*

3. *A Szőlő Bíró mikor valakinek a Szőlősök közül valamely baja vagon, tartozik akarkinek öszve gyűjteni a Szőlőst a hogy mikor, de úgy, hogy amelly fél a Szőlőst öszve gyűjteni, tartozik a Szőlősnek fél Forinttal.*

4. *A Szőlő Bíró tartozik a Vidékiekhez is el menni és a Szőlős akarattját hírré tenni és a gyűllésre azokat is invitálni (= meghívni) egy mértföldig.*

5. *A Szőlő Bíró mindenkor minden esztendő Szent Gergely Napjára* (= március 12), *vagy két harmad Nappal előtte vagy utánna, tiszti szerént tartozik Szőlős Gyűlést hirdetni, a terminusát* (= időpontját) *előtte minden Szőlősnek hírt adván harmad nappal, akár falusi, akár vidéki legyen és azon Gyűllésen tartozik elől adni, mitsoda kártevőket látott, akár ember, akár marha legyen.*

6. *Mivel előszőr az egész Csenke Szőlő hegyet közönségesen vettük környül gyeptel, úgy ennek utána is közönségesen* (= együttesen) *tartozunk a gyeptel erősíteni és jó karban tartani és a kik a Gyeptelésre meg nem jelenhetnek, ha egyszer hírekkel vagon, és akarmely ok alatt el*

mulasztják, tartoznak vagy embert fogadni, vagy a napi számot a Szöllősnek meg adni.

7. Mikor valakinek a Bíró akar mely Szöllős Gyűlést tudtára ad és az a Gyűlést el mulasztja, ha otthon éri a hirdetés, tartozik egy napi számot a Szöllősnek büntetésül fizetni.

8. Mikor valamely Szöllősnek valamely baja vagyon, vagy határ iránt, vagy valamely gyümölcs fa iránt és az egész szöllőt fel revideáltattya (= felülvizsgálattja), tartozik fél forinttal, ha pedig határ követ tetet, tartozik egy forinttal.

9. Mikor valamely Szöllősnek marhája kárban talál-tatik a gypűn belül, ha ott vagyon a gazdája, tartozik egy forintot fizetni, ha pedig történetből (= véletlenül) tette a kárt, fél forintal tartozik a kártevő, de ha sok és el szenyvedhetetlen kárt tett, az kár meg betsültessék és a kártevőn firmáltassék (= behajtassék).

10. Mikor a szüretnek ideje vagyon, közönséges vége-zés tartassék és a szüret az egész hegyen egy időben meny-nyen véghez minden respectus (= tekintet) nélkül, az az Dezmásé és örökösé.

11. Szüreti alkalmatossággal egy hétig a Szöllők alján a Szöllősök marhái szabadon járhatnak és legelhetnek Nappal, de éjjel a kinek marhája ott tapasztaltatik, ha tsak nem történetből ment oda, egy-egy marhájér négy ga-rasra büntetődik.

12. Midőn a szüret véghez megyen és a Bíró a kapukat be tsinálja és az egy hét is el telik, valaki maga marháját ott őrzi, akár éjjel, akár nappal, egy-egy marhától négy garasig büntetődik.

13. Midőn valamely tsapongó gyermeket lát a Szöllő bíró, tartozik fel tartani és ha a gyermek két esztendőn felül vagyon és valakinek kárt teszen, tartozik annak az Attya a Gyűléskor elől állítani és a Bíró által meg suprol-tatni (= vesszőzteni), vagy pedig két garason a veréstől meg váltani.

14. Hogy ha meg esne valamikor, hogy a gypű fel osztatnék, ha valakinek gypűje rossz lenne, ez azon gyp-pű miatt a marha valakinek kárt tenne, az az ember tar-tozik a kárt meg fizetni a mivel az ő gypűjének rossz-sága miatt lett a kár.

15. Ezen Csenke nevű hegyen levő kapukat minden esz-tendőben meg kell vizsgálni és ha rossz valamelyik, közön-ségesen tartozunk újítani, mellyrül aki elmaradna, négy garassal tartozik.

16. Mikor a takarodásnak ideje vagyon, a ki szekerral át jár, a kapukat tartozik be tsinálni, mert ha miatta kárt vall valaki, a kárnak az árát tartozik be fizetni.

17. Midőn valaki valamely helytelen tselekedetére vagy kártételére a Szöllöstől Conviltaltatic (= felkerestetik) vagy büntettetik, akár nemes, akar szabad ember vagy jobbágy légyen is az, annak törvényét ne légyen szabad sem vármegye, sem Helység, sem Ecclesia (= egyház) törvé-nyére apellálni (= fellebbezni), hanem meg kell állani a Szöllős törvényen. Ha pedig valaki vakmerőségre adná magát, annak ezen törvényünk szerént ez gypűn belül levő jószágához szabadon nyúlhassunk és vagy gyümöl-tsekből vagy egyéb árendájából a büntetést meg vehesse a

Szöllős, minden tekintet nélkül.

18. Akár határban, akár egyéb állapotban a Szöllős igazítást ha téssen azokról, kinek-kinek meg kell állani a mennyit az igazság hozza magával és azt is más fórumra nem lehet vinni. Mikor valaki a maga részét, szöllejét vagy gyümölcsét el akarná adni, tartozik elsősorban a Véreket, az után a közelebb levő szomszédokat véle meg kínálni és ha ezeknek nem tetszik magukhoz váltani, úgy aztat el ad-hattya.

Melly meg nevezett Articulusokat mi közönséges meg-egyezésből és akarattól végeztük, kik is így következnék:

Örökösök: **Nagy Zsigmond, Nagy Ferencz, Nagy László és Nagy János.**

Succesorok: **Balajti Gergely, Borbély Zsigmond, Katona Zsigmond, Kalas Péter, Nagy Mihály.**

Arendátorok: (= bérlők): **Tarjáni István, Kapitány István, Bor István** és akik a gypűn belül bírnak, **Szabó György és Bedéts János** Uraimék közönségesen.

Appendix (= Függelék)

1. Mikor valaki, vagy valamely gyümölcs fán, vagy határ kövön egymással tusakodik, ezen törvényeink szer-int erőssen meg tiltatik, hogy senki egymást a perlekedő felek közül se ne barmolja, se ne betstelenítse, sem helyte-lenül ne esküdjön, mert a kin meg tapasztaltatik vagy a Szöllős által, vagy Szöllő Bíró által a perlekedő személylek egy-egy rénes forintra büntettetnek.

2. Mikor valami uj Szöllősök ezen ősi Társaságunkba be akarnak állani, sok fáradságunkért, a mellyel a Gyepül-lésben és egyéb igazításban eddig tselekedtőnk, tartoznak jó akarattal lenni és legalább négy garast fizetni.

3. Ha az egy hét el múlik is, azután is egy hétig még a Szöllősök marhái ott legelhetnek napkelettül fogva nap-nyugatig, de a bíró hiti szerint tartozik reá vigyázni, hogy kárt ne tehessenek. Ha pedig hajnalkor, vagy napaláme-net után a bíró ott talál valakit marhával, jegyezze fel, két hetek után pedig a ki a gypűn belől marhával találtatik, egy forintra büntetessék.

4. Ha valaki a gypűn belől lopásban találtatik, ha szenyvedhető a lopás, a szöllősnek a lopásért büntetésül egy rénes forinttal tartozik. Ha pedig szenyvedhetetlen a kár, vagy pinczét törne valaki, vagy fákkal vinné a gyü-mölcsöt, ha az olyanra reá bizonyosodik a lopás, az olyan a kárt vallott embernek kárát fizesse meg, a Szöllősnek is három forintal tartozik. “

#### FORRÁS

Országos Levéltár, Forgón Lt., 1. csomó, 1. tétel, 104. szám

#### IRODALOM

##### Bél Mátyás

1992: Gömör vármegye leírása. Gömör néprajza XXXV. Debrecen

##### Fényes Elek

1851(1984): Magyarország geographiai szótára. Pest. A Magyar Könyv-kiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének reprint kiadása

Faggyas István

## A keleméri határ szőlős területei

Kelemér község jól termő szőlőiről a **Borovszky Samu** által szerkesztett *Gömör-Kishont vármegye* c. monográfiában is említés van. A szőlőföldeket kedvező fekvésük tette alkalmassá a bortermelésre. A hideg északi szélről védett szőlőhegyeken jól díszlettek a nemesebb szőlőfajták is. A délkeleti és déli fekvésű hegyoldaloknak csupán északi, erdős lejtőjét érte a *Gömör-Szepesi-érchegység* felől érkező hideg áramlat.

A falu közelében fekvő régi *Előhegyen* a szőlő egykori dézsmaszedője a **Pogány** család volt. A községtől mintegy 3 kilométer távolságra terült el a **Rhédeyek**, majd házasság révén a **Diószeghy** család szőlője, a *Dobos*. E szőlőterület nagy részét a földesurak önállóan műveltették, míg a szomszédságban lévő *Hajnal* és *Dugó* szőlőket a dézsmásgazdák dolgozták és szolgáltatták be a földesúri járandóságot a Rhédeyeknek, illetve a zádorfalvai nemeseknek.

A falusiak az előhegyi szőlőt csakhamar elnevezték *Kutyásnak*, mert a falu közelsége miatt a kutyák gyakori prédájává lett a szőlőtermés, de különösen a szőlő alsó végén telepített szilvások. A lehullott szilvát a földről a csapatokban járó kutyák éjnek idején felették, a szőlőtökéket pedig össze-vissza gázolták. Ez a helyzet volt a bajok forrása a szőlőterület szétosztásának idején is, 1857-ben, amikor az úrbéres gazdák nem szívesen fogadták el az erre a területre eső osztott részeket. Csak az erőszaknak engedve váltak gazdájává e szőlőterületnek. Ezért kapta a dülő ezután az *Erőszaki* szőlő nevet. A távolabbi, hegyoldalon fekvő *Dobos*, *Dugó* és *Hajnal* szőlő erdőtől is védett helyét szívesebben fogadták el az úrbéres gazdák, mert azok fölött már szervezettebb hegyközségi közösség működött, és jobb minőségű borokat is termettek ezek a hegyoldalak. Magasabb fekvésüknél fogva nem voltak úgy kitéve a fagyveszélynek, mint a mélyebb fekvésű, nyílt szántóterületek között elterülő, lankásabb *Erőszaki*. Ezeket a szőlőterületeket külön védte a határt övező széles erdősáv, amely karéjszerűen délnek fordulva felfogta az északi szeleket.

Az ugaros gazdálkodású termelési mód megszűnte után, a változatosabb növénytermesztés kialakulásával a szőlők ápolására és gondozására már nem fektettek súlyt a gazdák. Épp csak annyi területet hagytak meg szőlővel beültetve, aminek a termése biztosította a család szükségletét. Inkább a gyümölcsös részeket, különösen a szilvásokat hagyták meg. A betelepített szőlőparcellák alsó és felső vége mindenhol gyümölcsfákkal volt beültetve. Különösen kedvelték a nagyszemű *veresszilvát* és *fehérszilvát*, mivel mindkét fajta igen bő termő, s gyümölcse alkalmas pálinkafőzésre. Szívesen termelték még a birsalmát, amit a téli étkezéshez, a babfőzelék és a bableves ízesítéséhez használtak fel.

Szívesen fogyasztották kenyérral a korán érő *bódi* szilvát és a magvaváló *siváló* szilvát. Eladásra termelték a

nagyszemű *ringló* szilvát. Egy-egy diófát is ültettek a gyümölcsös részbe. A barackfákat ritka lombzatuk miatt a szőlőtökéek közé, középre telepítették. A ribizli és *büszke* (egres) a szőlőparcella középső részére került, talajkötő növénynek. A szőlőt övező garádokba ültették a *vadszilvafát* (kókényt), amely sűrű, tövises, igazi védősövényt biztosított a szőlőhegynek. A sövény közelében az igénytelen, de édes, kisszemű termést adó *markulya* szilvafák nőttek. Az igen édes *duranci* szilvát egyes családok már télire befőzték, de *sivákló* és *besztercei* szilvával együtt inkább lekvárfőzésre használták fel. A jó aszalt szilvát a besztercei és markulya fajtákból készítették. A második világháború után, amikor faluhelyen is jobbára a sört kedvelték meg az emberek, háttérbe szorult a bortermelés. Kelemérben a háború utáni években a szüret egykori szerepét átvette egy időre a szilva hordóba szedése és a pálinkafőzés.

A szőlős területeket Kelemérben nem táblának vagy parcellának, hanem *darabnak* nevezték. 150 ölig egy *kis darab*, 150–300 ölig *egy darab*, 300 öltől fölfelé *jókora darab* szőlőről beszéltek, amit már *tábla szőlőnek* is hívtak.

A XVIII. századi, valamint a XIX–XX. század fordulójáról származó iratok és egyházi jegyzőkönyvek tudósítanak a régi és a századvégi újraéledő szőlőművelésről. A filoxéra pusztítása utáni tespedést és bizonytalanságot felváltotta a Diószeghyek új szőlőtelepítési kísérlete a Doboson. E 15 holdas területet oltványszőlővel telepítették be. Szakszerű szénkénezzéssel kezelték a hordókat. Vincellért foglalkoztattak. Tehát a korszerű szőlőművelés jelentette Kelemérben is a filoxéra pusztítás után a megújulás kezdetét.

A **Diószeghy László**-féle szőlőgazdaság jó hatással volt a gazdák szőlőművelésére. A gazdaság sok segítséget nyújtott a szőlősgazdáknak, például oltványokkal látta el őket. A Diószeghyeknek a Doboson fekvő szőlőjében sajátították el a korszerű szőlőművelés fortélyait azok a szőlőmunkások, akik éveken át napszámban dolgoztak. A vincellértől megtanulták a vadalanynokba való oltást és más szakszerű munkák végzését.

A Diószeghy-féle szőlőgazdaságban külön területen telepítették az alanyvesszőket termő tökéket. Ezt látva a szőlősgazdák maguk is tartottak néhány alanytökét, a szőlőjük talajának leginkább megfelelő fajtát. A gazdaság szőlészetének szomszédságában voltak a gazdák szőlői. Ezért a tulajdonosok igyekeztek a gazdaságban bevált fajtákat meghonosítani. A filoxéra megjelenése előtt a keleméri Dobos-hegy színes borai – a mellékelt iratok másolatai szerint is – az ünnepi asztalok dicséret italai közé tartoztak. A múlt században Kelemért a jó bortermő helyek közé sorolták.

A szőlőtelepítés folyamatát Kelemérben három időszakra oszthatjuk fel a filoxéravész után:

- 1.) 1903–1920: amerikai fajta szőlőkkel való telepítés;

2.) 1925–1945: vegyes szőlőtermelés (oltvány és direkttermő);

3. 1946-tól napjainkig: az oltványszőlőkre való fokozatos áttérés időszaka.

A Diószeghy-féle szőlőben (**Fükő László** 86 éves keleméri lakos elmondása szerint, aki sokat dolgozott fiatal korában a Diószeghyék szőlőjében) a Dobos-hegyen leginkább vörös bort adó szőlőket termeltek az első világháború végéig. Emlékezete szerint különösen kedvelték az *Oportót*, a *Kék Gohért* és a *Kék Kadarkát*. Sokat hallotta emlegetni a **Lipták** nevezetű vincellértől a *Piros Bakatort* és az *Ezerjót*. Hegyaljáról, a mezőzombori szőlőjükből hozták át és honosították meg a Diószeghyek az e talajt kedvelő *Polyhos* nevű fehér szőlőfajtát, amely igen bevált a szőlőhegyen. Termelték még a *Slankamenkát* és enivaló szőlőnek az agyagos helyre ültetett *Hárslevelűt*, a *Kecskecsesűt* és a *Fürimonyát*. Ezek a szőlőfajták kerültek át oltványszőlőként a parasztok szőlőjébe.

Az első világháború alatt, majd a világháborút követő években a Diószeghy-féle gazdaság nem sokat törődött a szőlőműveléssel. Kellő ápolás híján a Dobos szőlőtőkék nagyrészt elvadultak. 1919-ben a vincellérház és a borház felszerelésével együtt leégett, a szőlőbirtokos betegsége miatt azokat nem építtette fel. A szőlőt felverte a gaz, ez idő tájt a gazdaság csordája legelte az egykor virágzó szőlőterületet. A Dobos, a Dugó és a Hajnal szőlősgazdái a piros és fehér *Deleware*, *Izabella*, *Othello*, *Polyhos* és *Concordi* termesztéséről csak lassan tértek át a nemesebb

fajta szőlők telepítésére. A nemesebb fajtákat, mint a *Rizling*, *Ezerjő*, *Mézesfehér*, *Saszla*, *Hárslevelű* direkttermő borok javítására, csemege-szőlőként saját fogyasztásra vagy eladásra használták. A vegyes szőlőtermelés mellett keletkeztek a különféle borelnevezések. Így különböztették meg a silányabb borból és *Izabellából* készült un. *házi-bort*, az *Othellóból*, fehér és piros *Delewareből* készült igazi *szőlőbort*. A ritkán beérett nemesebb oltványszőlőkből készült jó minőségű bort már *oltvány borként* emlegették a szőlősgazdák.

A második világháború után, ha lassan is, de újra megindult a szőlők művelése. A földosztás izgalmai, a téves megalakulásának problémái elterelték ugyan a figyelmet e művelési ágról, mégis a szőlő volt az a földterület, ahol kétkezi munkával megkezdődhetett a föld hasznosítása. A háború után igavonó jószág alig maradt a faluban, ugyanakkor a paraszti birtokok területe a földosztás után megnövekedett, a bevetett területek viszont megművelés hiányában lecsökkentek. Az új gazdák jószágait összefogva kezdtek hozzá a szántóvető munkához. A Diószeghy-parlag szőlőjét felosztották, azonban csupán kaszálónak hasznosították, csak a gyümölcsös részen lévő fák hoztak némi hasznot az új tulajdonosoknak. A hegyközségi élet 1947-ben indult meg két szőlőhegyen. A Kutyás (Erőszaki) szőlőhegyen új telepítésű szőlők nem alakultak ki, a régieket sem újították fel. E szőlőhegyet jobbára gyümölcsfákkal telepítették be.

A Dobos-oldal, a Dugó és a Hajnal dűlőrészen kezdő-



Szőlőtaposás • Fagyvas István rajza





Szőlőhegy Ragályban • Czenthe Zoltán felvétele

dött meg újra a szőlőművelés. E szőlőhegyen a tulajdonosok, akik már ipari munkásokká váltak, megtakarított pénzüik egy részét szőlőtelepítésre fordították. A szőlőparcellákon egyre több a betelepített csemegeszőlő-tőkék száma. Kedvelték a *Sasza*, a *Mézesfehér*, az *Ezerjő*, a *Kecseksecsű* fajta szőlőket. Kevesebb sorban termelik már a direkttermőket, azonban termésüket a mai napig sem szüntették meg teljesen. Ma már a szőlőparcellák végén egymás után emelkednek a kisebb méretű, de ízléses kivitelű hétvégi házak.

### A szüret

A szüretet a hegyközségi szokás szerint október 20-án tartották. Ha a szokásos napon elmaradt a szüret, akkor a szőlősgazdákat erről a *szőlőbíró* mindig értesítette. A hegyközségi törvény szigorúan előírta, hogy aki önkényesen végzi el szőlőjében a szőlőszedést, pénzbírságot fizet a közkasszába. A szüret előtt egy héttel minden szőlősgazda köteles volt a mezsgye mentén, továbbá a szőlőföld alsó és felső határánál a talajt felgereblyézni, hogy ellenőrizhető legyen, nehogy a tulajdonos vagy idegen személy a szüret előtt a szőlőbe lépjen. Az első világháború után mind gyakoribb volt a vasárnapi szüret. Ekkor szünt meg a naptár szerinti hagyományos szüreti nap.

A földesúri szőlőben – Fükő László adatközlő elmondása szerint – a szedés alkalmával nem volt szabad kenyéret fogyasztani. Ezt szigorúan ellenőrizte a vincellér, mert a puttonyba vagy vederbe esett kenyérdarab a hordóba kerülve zavarossá tette a mustot, s könnyen megromlott a bor. Ennek tapasztalatán szüreteléskor a gazdák

szőlőjében is mellőzték a szedés közbeni evést. A szüretelők együtt étkeztek, közösen fogyasztották el az alkalomra készült *gulyáslevest* vagy *bográcsost*. Szüretre többen vágtak juhot. E célra nevelték azokat a tavaszi báránnyokat, melyeket az urasági bacsóktól vettek vagy kaptak ajándékba. Ezek a jószágok szabadon mozogtak az udvarokban, csakhamar kezes báránnyá váltak, s hűségeen kísérték a mezőre járó házbelleket. A szüret idejére ezek a báránnyok szépen kifejlődtek. Az asszonyok kinn a szőlőben, szabad tűzön főztek. Ma már inkább odahaza készítik a szüreti ételeket, s kinn, a szabadban, alkalmas tűz helyen felmelegítik.

A szőlőlé kipréselésének általános módja volt a taposás. A jobbára piros fajta szőlőt zsákban taposták ki. Ez az egyszerű préselési mód csak a legutóbbi években szünt meg. A lábbal való taposást kint a szőlőben, míg a kisebb présekkel való sajtolást odahaza, a gazdasági udvarban, zárt helyen, csűrben vagy kocsiszínben végezték. Jó idő esetén a szőlő végében álló szekér leeresztett saroglyáját használták fel segédeszközként a taposáshoz. A hátsó saroglyát vízszintes állásba helyezték, a leeresztés után rögzítették. Az így lefektetett saroglyára tették a taposásra igénybe vett *lugzót*, úgy, hogy annak kifolyó nyílása a saroglya valamelyik keretének közepére esett. A keret alá került a dézsa, ebbe folyt a kitaposott must. A taposáshoz ritka szövésű szőrzsákot vagy kisebb, vékás, durva vászonzsákot használtak, amelyen könnyen átfolyt a szőlőlé. A ritka szövésű zsákban jobban tudta érzékelni a taposó a munkafolyamatot. A munka előtt ugyanúgy megmosták az asszonyok a taposó lábát, mint a káposzta feldolgozása

alkalmával. A kitaposott szőlő héját hordókba vagy vedrekbe gyűjtötték, majd odahaza a trágyadombra kiszórták, vagy a baromfit etették vele.

### Gergely-napi hegyközségi ülések

Minden esztendő márciusában Gergely-nap táján tartotta meg a hegyközség az előljárók választását és a pásztorfogadást. Ekkor történt a hegyközségi bíró évi elszámoltatása.

A gazdák szoros számadásra vonták a bírót, megszámoskodtak, megszámolattak vele. A hegyközség élén álló személyt hol hegybírónak, hol hegyi bírónak, gondnoknak vagy direktornak, hol hegyközségi elnöknek neveztek. A hegybíró, a hitesek és a kisbíró választása, a pásztorfogadás s az elszámolás általában a Gergely-nap közeli vasárnap volt, rendszerint a hegyközségi bíró házábanál.

1903-ban Gergely napján, azután, hogy a szőlősöket a filoxeravész után újraterelítették, gyűltek először egybe a hegyközség szőlősgazdái. Erre az alkalomra **Csiszár Ferenc** hites lemásolta az 1800-ban, majd 1854-ben készült hegyközségi törvényt. Erre a napra elkészült az új hegyközségi szabályzat is. Csiszár Ferenc e másolási munkával forrásértékű anyagot mentett meg, mert az eredeti írás már elveszett. A régi hegyközségi szabályzat cikkelyei már a megváltozott viszonyok között nagyrészt elévültek, azoknak kiigazítására, módosítására volt szükség az új birtoklási viszonyok miatt.

Ezzel az ünnepi közgyűléssel vette kezdetét a keleméri Dobos és Dugó szőlőhegyen a hegyközségi élet, az újonnan megírt szabályzattal igazgatva: „Az új törvénnyel együtt szőlő kezd újonnan alakulni, 1903 évtől minden a maga tulajdonát ülteti, már megszűnt mint dézsma. Mindenek öröke a Szőlőhegy.“

Ez alkalommal feléledt a szokásos Gergely-napi közös italozás is. A szabályzat szerint: „Minden szőlősgazda tartozik minden év gergelyi gyűléskor a közös kasszában 4, azaz írva négy Fillért fizetni, a Járás javára fizetni azokat a jövőbeli békeséges együtt való társaság jó reménységben megelé. Vagy megisszák, mely járás pohárnak minden esztendőben Gergely napján leendő megitalát.“ [...] „A következő maradványoknak is emlékezetül Gyakorolni az 1903. évi akori szőlősgazdák emlékül meghagyják.“ [...] „Ezen törvény betartására Emlékül megcsapatak **Kemény Pál** 55 éves 6 bot. **Kis Gál László** 8 botal, **Berta Rási Lajos** 10 botal.“

Végezetül a törvényt másoló Csiszár Ferenc hites az alábbi köszöntéssel zárja a sorokat: „Éltesse az Isten és segítse a szőlős gazda közönségét. Adjon isten sok bort és köztünk békeséget az utódoknak is.“

\*

„A Dobos és Hajnal nevezetű szőlők hegyközségi törvény szabálya 1903. év március 16-án

1ször

Minden szőlős Gazda tartozik minden év gergelyi gyűléskor a közös kasszában 4 az az írva négy Filért fizetni a

Járás pohárra fizetni azokatt a jövőbeli békeséges együtt való társaság jó reménységben megelé. Vagy megisszák mely járás pohárnak minden esztendőben Gergely napján leendő megitalát.

A következő maradványoknak is emlékezetül Gyakorolni az 1903 évi akori szőlős gazdák emlékeül meghagyják.

Az alol írot törvénnyel együtt szőlő kezd újonan alakulni 1903 évtől, minden a magatulajdonát ültetti már megszűnt mind Dézsma, Mindének öröke a szőlőhegy.

1 ször

A Hegynek Pásztor Fogadása minden évben Gergely napján teszük egyik Gergely naptól a másikig. A pásztor köteles a kialkudot bérét minden szőlőben történt kárért Felelni és azt a kárszenvedőnek Megtéríteni és a hegyi bírónak bejelenteni.

2 szor

Ha valaki egyik a másik gyümölcs Fáját azon való termést vagy szőlőjét Megháborítaná vagy el lopná az A kárért 10 koronát a közkaszába Pedig 5 koronát fizet a hegy bírójának.

3 szor

Minden aki szőlőbe kutyával vagy báránnyal megy, mivel ezek kártevő állatok minden Báránnyal vagy kutyától két az az két koronát fizet büntetésül a közkaszába a hegy bírójának.

Ha valaki szarvasmarhával kárt Tene és a Pásztor bejelent minden darab marhától a kártértésen Felül 5 koronát fizet a hegy bírójának. Azon felül még a kárt megtéríti a kárszenvedőnek, a kerülőnek minden szarvasmarha behajtásér 1 egy korona járandóság a fáracságé hajtó pénz apróalattól 60 filér.

4 szer

Minden ember kinek gyermeke a szőlőben valakinek kárt tene A szüle köteles Gyermekeért a kárért megfizetni a gyermek pedig a hegyi bírák előtt 10 tíz botal Megcsapni figyelmeztetésül hogy a szőlőben többet ne lopjon.

5 ször

Ha Valaki szőlő bel birtoka iránt Valakivel ügyes bajos dolga léssen Azt először a hegyi előljáróság fogja Elinéztetni ha nem tudná az intézetet megteni akor Felső törvény elé tartozik mindenki köteles a rendes szőlő határját Megtartani és a gyepűt minden évben kijavítani mert a kinek Gyepűje rendben nem lesz mikor vizsgálódik, minden vizsgálat alkalmával büntetésül 40 filért térít a hegy bírójának közös kaszába.

6 szor

Őn szőlőnek vagy kártételnek megbecsülésekre a hegyi bírák Kiküldetnek azt akik körülvaló szőlő hegyeken való szokások szerint Fogják elintézni úgy mikor a szőlő Gyepűk Vizsgálatnak melynek minden esztendőben egy ne-

*hányszor Megkel történi tartozik a szokás a ros z gyepűk büntetésében.*

7 szer

*Valaki a hegyi bírák elen Vagy kerülő elen feltámadnak vagy azokat megsértené 50 az ötven koronára Büntettesék ha valaki becstelenit Vagy fenyegeti 10 korona büntetésre marasztaltassék akár vidéki akár Helybeli személy válonegatás nélkül.*

8 szor

*A kerülőnek szüretnek idején úgy mindadig mindenkiére köteles gondot viselni mindadig míg a szüret Be nem végződött.*

9 szer

*Ha valakinek a hegyen szőlője Vagyon Minden személy választás nélkül Gyepűjét jól megcsinálja vagy megcsinálni köteleztesék úgy hogy azt ugyan A hegy Bírák a gyepű kerülésnek napját egy héttel előtte a Gazdáknak tuttára adván. Ha valaki gyepűje rosznak találtatván az azonnal megbüntettetik az Esztendőnek pedig több részében szüretnapig a gyepűk járása senkinek tudtára nem adatik hanem az akár mikor találat neki hibásnak 40 filérvel büntettetik és ha valamely marha történetből a gyepű roszasága mijat által megy a kerítésen a gyepűnek a gazdája 1 az az egy koronát a marhának a tulajdonosa 2 az az két koronát büntetésül fizet a határozat szerint.*

10 szer

*A szőlő bírák kötelesek a szőlőben járó utakra felvigyázni hogy azok Alkalmatosak legyenek és ha úgy kívántatik hogy csinálni kel minden gazda köteles csinálni meni. Aki elmulasztja 40 filért fizet.*

11 szer

*Minden ember a szőlőjének Alján vagy Tettején gyümölcs fájait Tisztán tarcsa 3 korona büntetés alatt.*

12 szer

*A kerülőnek Télben nyárban szorgalmasan kel a szőlőhegyre vigyázni, hogy ha a mások szőlője közöt járna valami kóborló ember aki hasa körül vagy gyümölcs véget Vagy fa meg károsítása véget vagy éjel vagy napal rajta fogódik akár helység béli akár vidéki akár cseléd legyen ha mindenek nélkül ot jár is és megfogják azt a hegy bírójához vigyék ha gyanús akor 2 koronára büntettesék.*

13 szor

*Ha a kerülők a szőlő hegyen meg Történt minden káról számolni nem tudnak a kár tévőt meg nem fogják a kárnak urát nem tud elől mutatni akor a kerülő köteles a kárért megfizetni.*

14 szer

*Senki gyepűjét egy lábujjal is kilyeb nemerészelve teni 6 korona Büntetés terhe alatt.*

*További rend és az hogy a hegyi bírák A szőlő közöti vízárók szükséges vízjárást a tulajdonossal úgy alkalmaztatni vagy vezetni hogy a szomszédnak kárt ne tegyen kártevő 4 koronát büntetést fizet.*

*A gyermekek Lopásokra nézve minden lopó gyermek 12 bottot kap az ember és aszony 6 korona Büntetést kap mit 8 nap alatt Bekel fizetni a szőlő bíróhoz. A szőlő kaput meg igazítani Vagy azt rendben a Pásztor köteles.*

### A pásztorbér

Egy felfektetett névjegyzéken a tulajdonosi hányad szerint lett szétosztva a pásztorbér. A századforduló idején még legkisebb mértékegységként, a természetbeni járandóság kifizetésénél az *icce* szerepel, nagyobb mértékegységként a *liter*, a *félvéka* és a *véka*. Később *mezsgyepénzt*, mint pénzárandóságot is vezettek a névjegyzék rovataiban. 1945 után a kötelező társadalombiztosítási járulék fizetése miatt a névjegyzéken az OTI-járulék összege is szerepelt, egy-egy személyre kivetve.

A természetbeni járandóságot kezdetben csak rozsban fizették. A tulajdonosra eső részelosztás szerint a pásztorbérként kivetett összegben szerepelt a hegyközség egyéb kiadása is. A pásztorbér kifizetett szegődmény után maradt összegből fizették a különböző természetű kiadást, pl. vásárolt anyagot kapu készítéséhez, lefolyó stb. A pásztorbért a szüret előtti vasárnapon kellett a pásztorbér kifizetni a szőlőhegyen.

A rozsjárandóság után változást jelentett a búzabeli fizetésre való áttérés, amikor a pásztor már a minőségileg is jobb terményféléből téstának való lisztet is kapott a malomban. Az egész éven át tartó felelősségteljes pásztorjárás nem volt arányban a fizetéssel, így jelent meg az eddigi termény járandóság mellett a mezsgyepénz fizetése. A mezsgyepénz fizetésének alapját az Erőszaki (Kutyás) szőlőben a kevésbé változó hosszú mezsgye képezte. Az alsó és felső parcella szélessége itt nem befolyásolta a mezsgyepénz megállapításának mértékét.

A régi, felső szőlőkben a hegyközség újjáalakulásakor a mezsgyepénz összegét a szőlőparcellák végének ölben mért nagysága szerint állapították meg. Ahány öl volt a parcella szélessége, annyi krajcár pénzbeli járandóságot fizetett a szőlő gazdája. A szőlőpásztor bére a személyét terhelő felelősséghez képest így is aránytalanul kicsi volt. Kommenciós levelek, bérlevelek és egyéb írásbeli megállapodások különösen hangsúlyozzák a felelősségét, mert a kerülőknek nemcsak gyümölcs- és szőlőérés idején, hanem egész évben különös figyelemmel kellett többször is körüljárni a szőlőhegyet. „A pásztor köteles nem csak nyáron, télen is gyakran kitekinteni a szőlőbe, de nem kitekinteni, hanem körül meni rajta.” (1940. év, Erőszaki szőlő). A kár a pásztor anyagilag sújtotta: „Köteles minden kárért felelni, amely kárt igazolni nem tudná, az a saját bérét terheli” (1931. év, Erőszaki szőlő). „Pásztor minden ojjan kárért felelős, melyet nem tud igazolni vagy is urát nem tuggyva adni becslés ugytyán pásztor megfogja fizetni” (1940. év, Erőszaki szőlő). A bér visszatartással romlott a viszony a gazdaközönség és a pásztor között.

A felszabadulás után ez az állapot meg is szűnt.

A természetbeni bér mellett a felszabadulás után helyet kap a pénzben fizetett bér és a társadalombiztosítási járulék fizetése. Állandó és biztonságos bérjövödelmet jelentett már a rendeletileg megállapított kollektív pásztorbér.

Kommenciós levél 1940-ből:

„Alulírott keleméri erőszaki szőlős gazdák átadják őrizet alá a következő bérér: 5 köből búza azaz öt köből búza bér. Minden gazda köteles 20 filér mezsgye pénzfizetni az az húsz filért a pásztor minden ojan kárért felelős melyet nem tud igazolni vagyis urát nem tuga adni becslés ügytán a pásztor megfogja fizetni.

A pásztor 1940. év Márczius 12től Márczius 12ig köteles nem csak nyáron télen is gyakran kitekinteni a szőlőbe de nem kitekinteni hanem körül meni rajta.

<i>Elóttünk</i>	<i>Elfogadom</i>
<i>Varga József s.k.</i>	<i>Veres Pál s.k.</i>
<i>Szala Pál s.k.</i>	
<i>Fürjes László s.k.</i>	

Bér levél:

Az 1946 évre alulírot elválatom az erőszak nevű szőlő hegynek megőrzését 6 az az hat köből búzáér és azért a bérért köteles minden körülmények között a szolgálatot teljesíteni és a károkért felelni hogy ha a tetest nem tuga meg nevezni Szőlős gazdák kötelezik magokat ara hogy a

szüret végeztével a fent meg nevezet bért a szőlőpásztor-nak hiánytalanul ki szolgáltatásák.

*Kelt 1946. Áp. 25 én.*

*v. Veres László elnök s.k. Rási Bálint s.k.  
szőlő pásztor“*

*Tanuk  
Babus László s.k.  
Doró László s.k.  
Farkas Károly s.k.*

A pásztorbérek alakulása a felszabadulás után:

1948-ban	744 liter rozs,	társ. bizt. díj	140 Ft
1949-ben	230 liter búza	„	128 Ft
1961. II.22.	3.150 Ft	„	368 Ft
1964. II. 24.	3.200 Ft	„	368 Ft
1967. VI. 18.	3.200 Ft	„	368 Ft
1972.VII.30.	3.142 Ft	„	368 Ft

Az 1948 és 1972 közötti években már csak 4 hónapra terjedt ki a pásztor szolgálati ideje, megszűnt a szőlőt ért károkért az egész éven át tartó felelősség is.\*

\* A szerzőnek a Kelemér c. tanulmánykötében (Gömör Néprajza) megjelent közlése alapján. Szerkesztett, rövidített változat.



A putnoki szőlőhegy részlete • Bán Zoltán felvétele

*Adám Sándor*

## Vallomásféle a tájról és a borról

Megtisztelő felkérésnek teszek eleget, amikor ezt a néhány sort papírra vetem.

Szaktámamon kívül két nagy érdeklődési köröm van: a vulkanológia és a szőlészet. Úgy gondolom, a két téma szorosan összefügg.

Szűkebb hazám, a Cseres-hegység Tájvédelmi Körzet két néprajzi tájegységre terjed ki: a Barkóságra és a Medvesaljára. Kimondhatatlanul gyönyörű, varázslatos táj, amelynek egyedülállóságát a tűzhányókkal, salakkúpokkal, maarokkal teletűzdelt homokos hegylábak adják. Az egykori Pannon-tenger üledékét képező homok hegylábak alkotják a terület nagy részét. Ezt törték át később a tűzhányók, aminek következményeként a homoktalajra vulkáni hamu és tufa szóródott szét. A lávafolyamok és a tűzhányók után letöredezett, leszakadt bazaltmaradványok, kőtengerek találhatóak. A növényzet és állatvilág nagy része meglekvedelő, ún. xeroterm faj.

A szőlőt anyagcseréje és életfunkciói szorosan kapcsolják a környezetéhez. Aligha vitathatja bárki is, hogy az éghajlati tényezők mellett (pl. a fény- és hőmennyiség, a hőmérsékleti szélsőértékek, a csapadék stb.), elsősorban földtani, talajtani és geomorfológiai tényezők határozzák meg a szőlőtermésnek, mint alapanyagának, és a belőle készült bornak az értékét. A vázolt talajtani adottságok, alapvető természeti feltételek hallatán bármely borász nagy jövőt jósolna az itteni borászatnak.

Nagyon jól felismerték ezt őseink is, és ez megmutatkozik a faluszerkezetben éppúgy, mint a tájformálásban. Nem tudok olyan faluról a vidéken, ahol ne lennének borospincék, vagy családok által művelt szőlőskertek. A pincék nagy részét homokkőbe, itteni nevén *apoká*ba vájták. De találhatóak kővel és téglával burkolt, varázslatos pincék is. Ezeket érdemes lenne megőrizni és használni, mert nagyon nagy értéket képviselnek. A családok szőlősei nem voltak nagyok, lehetőségeiktől és tehetőségüktől függött. Többnyire a legjobb fekvésű területeken telepítettek szőlőket, amelyek szoros szomszédságban voltak egymással.

Ej, de szép is lehetett! Ha időm engedi, a szőlőben levő munka után néha bebarangolom őket, ami nagyon nagy élmény.

Képzletben látom az ott dolgozó embereket – ám a valóságban, sajnos, már csak az elárvult szőlőkarók látványa érint meg. A régi szőlők mind bakművelésűek voltak, amit aztán felváltott az új technológia. Egybefüggő nagy területeket alakítottak ki, volt ahol a parcellákat teraszosították.

Az egykori földműves szövetkezetek közül többen önálló szőlészeti ágazatot létesítettek. Gesztete, Détért és Jeszte határában 40 ha, Péterfala, Almágy és Ajnácskő határában 40 ha, Sőregen 300 ha kiterjedésű szőlős volt. Mindez azonban ma már lényegében a múlté, mivel a „bársonyos forradalom” után nem a fenntartást támogat-

ták anyagilag, hanem a szőlők felszámolását. Pedig nagyon karakteres borokat készítettek az itt szorgoskodó szőlészek, vincerékek. Például a matracsai bor szép hírnevet szerzett nem kevés budapesti étteremben is.

Szerencsére még akadnak a falumban, Détértben, akik ennek a területnek egy bizonyos részét művelik, s akiket ezért dicséret illet. Nagyon szép szőlőket ismerek még Serkében, Simonyiban, Ajnácskőn, Almágyban is. Akik ezeket megdolgozzák, nem a haszonért, hanem szívből teszik, ennek a szent növénynek élnek. Szerencsésnek mondhatom magam, hogy gyerekkoromban ráismertem a szőlészet szépségére, s ezáltal nekem, rimaszombatinak, egy új fejezet nyílt az életemben.

Falura költöztem, és a *Bencshegy* dűlőben van egy szép nagy szőlősünk. Megtalálhatók benne a *Chardonnay*, *Olaszrizling*, *Szentlőrinci*, *Zöld veltelíni*, *Tramini*, *Müller Thurgau*, *Merló* fajták. És amire büszke vagyok, és sokat remélek tőle: az egy csak magyar szőlőfajtákból, „hungarikumokból” álló új telepítés.

Fontosnak tartom a szőlő egészségét, és boraimat nem a mennyiség, hanem a minőségi szempont irányába terelgetem.

Szeretném, ha a boraim kóstolásakor az emberek azt éreznék, amit én éreztem, amikor beleszerettem ebbe a tájba. Szeretném, ha éreznék a tűzhányók közelségét és a vadvirágok illatát. Örömmel töltene el, ha boraim egyediségét értékelnék, amit mindenkinek önmagukért ajánlok. Nagyon bízom abban, hogy ez a borvidék újraéled, és újra szüretelőktől lesznek hangosak a dűlők.

*„A bor férfi-dolog; csendesen kell beszélni róla.  
Leghelyesebben egy pohár bor mellett.  
Ha megöregszem, pincét akarok,  
ezt már szilárdan elhatároztam.  
Semmi mást nem akarok az élettől.  
A pince helyét is kinéztem.  
Gyalog járok majd ki,  
s vigyázok, hogy a környékbeli,  
bortermelők, gyümölcskertek tulajdonosai,  
vincellérek ne tudjanak meg  
semmi városi múltamról.  
Ha megsegít a vaksi sors,  
hetven éves koromra  
tisztességes emberek a maguk világából való  
tisztességes embernek tartanak majd,  
tehát bortermelőnek,  
valakinek, aki tudja, hol kell meghalni!”\**

– vallom **Márai Sándorral**.

(Magyar borok, 1949).

\* A Márai-szöveg tördelése: a szerző



*Détér – Kővágó. A talajt bazalttufa és tengeri üledék alkotja. Az előtérben elhagyott bakművelésű szőlő látható, a háttérben pedig szintén felhagyott teraszosított szőlős • Ádám Sándor felvétele*



*Még művelt szőlők Almágyban. Bazalt és tengeri üledék. A háttérben balra a Matracos tűzhányó, jobbra a Ragács tűzhányóból kiömlött Borkút • Ádám Sándor felvétele*

Korcso László

## Adalékok az ipolynyéki szőlőtermesztéshez

Ipolynyéket északnyugati, északi és keleti irányból magasabb hegyek veszik körül: a *Szeles-hegy* (384 m), az *Órhegy* (385 m), a *Kakas* (426 m), a *Huszárka* (233 m), a *Lektinc* (207 m), a nyéki templom pedig 187 méter magasságban fekszik. A jó klímának köszönhetően a nyékiek szőlőtermesztéssel is foglalkoztak.

A legrégebb feljegyzések szerint a *Papharasztja* a papok birtoka volt, és szőlőt termesztettek rajta. A jó ízű nemes szőlőt sorba elvetették, majd kiegyezték, később kikarózták. A régi öregek még emlékeztek rá. Mára csak az emlékei maradtak meg és a helyén található szilvafák, diófák,ogyoró stb.

Szőlőt termeltek (dugványoztak) a *Kőrében*, a *Katicán*, az *Órhegy* oldalában a *Zsobracon* (*Szibrid-Vesztőhegy*), a *Kutahegyen*, a *Nagyhegyen*, a *Bodanyban* stb. Ma már szőlők és pincék borítják a *Malomhegy*, *Órhegy*, *Kutyahegy*, *Nagyhegy*, *Bodany*, *Lektinc*, *Katica* stb. déli részét.

Nyéken régen csak nemes szőlőt termeltek. A nyéki bornak több mint 500 éves írásos emléke van. Az egri káptalan feljegyzéseiben már 1354-ben találkozunk a híres nyéki borral. Híre a későbbi időkben csak fokozódott. A török hódoltság korában a török basa Nyékről csak bort kívánt. Neki főleg a katicskai (katicai) bor ízlett, de ked-

velt volt a kőrei (kerői) bor és szőlő is.

Nyéken nem ismerték a magántermő szőlőt. Az 1870-es évek után pár év alatt a filoxéra kipusztította a nemes szőlőket. A szőlősgazdák tanácstalanok voltak, és nem mertek szőlőt ültetni. Később azonban a magántermő szőlőkhöz fordultak (*Otelló*, *Izabella*, *Delevaré*, *Noach* stb.). Ezeknek nem ártott a filoxéra, s nem kellett őket permetezni. Bujtatással, dugványozással szaporították. Boruk azonban meg sem közelítette a nemes szőlőkből készült borokat.

1905-ben azonban a nyéki plébános, **Tihanyi Endre** lett az oltványszőlő (oltott szőlő) meghonosítója. 1600 db oltványszőlőt hozatott. Ezek az ő szőlőjébe kerültek, 100-100 darabot pedig **Zsigmond Mihály** és **Korcso Marcel** ültetett ki. A nyéki szőlősgazdák azonban mégis a magántermő szőlőfajtákhoz ragaszkodtak. A második világháború alatt és után azonban rohamosan elterjed az oltványszőlő termesztése.

1952-ben a szövetkezetnek még kevés szőlője volt. **Ádám János** átadott a szövetkezetnek 1,5 ha szőlőt. A **Vidder**-féle szőlő csupán 86 ár volt. A *Sikere*zben 1954-ben 10 ha oltványszőlőt ültettek, de ez 3 év leforgása alatt teljesen elpusztult, mert munkaerőhiány miatt nem gondozták. 1962-ben a szövetkezet 8 ha szőlőt ültetett a *Leklincen* (*Olaszrizling*, *Zöldszilváni*, *Müller Thurgau*, *Leányka* stb.), 1693-ban 6 ha *Traminit* és *Fehér burgundit*, 1965-ben 5 ha, 1967-ben 37 ha zöld veltelinit, összesen 56 ha-t.

### Pincék

A bornak azonban pince is kellett. A híres nemesi pincék rég elavultak. Híresebb pince volt a **Morvay Sándoré** (káptalan-féle pince), amelyben hosszú szekér is megfordulhatott, a **Fische** pincéje, a **Bugyiék**, a **Zsámbokrétiek**, amely állítólag el van falazva.

A régi öregek szerint az *Órhegy* oldala, ahol a szőlők és pincék vannak, tele van alagúttal. Mindezt én csak mondanak tartottam, de amikor felnőttem, én is elhittem: a **Fekete Márton** szőlőjénél több kocsi kövel és földdel kellett betömni a beszakadt üreget. Később **Petényi Ferenc** szőlője is leszakadt. A *Zsámbokrétiek* pincéje is több helyen beszakadt, és hosszú alagút vált láthatóvá a szőlők felé. Többen is panaszkodtak hasonlóra, s állítólag az alagutak egészen az *Órhegyig* húzódnak.

Ezek állítólag a tatárjárás és a török megszállás idejében épültek, amikor a lakosok élelmiszert, bort, ivóvizet stb. tároltak bennük, vagy oda menekültek. Az egyik pincéből át lehet menni a másikba.

### A szőlő feldolgozása

Régen a szőlőt zsákokba rakták, majd a fakádakban *tépték*, *nyomták*, *verték* stb. A megmaradt cefrét vízzel felöntötték, és ebből lett a *csige* v. *csinger*, ami nyáron jó itóka.



Szőlőmetszőkésék (Nagyzellő) Ladóczky Vilmos gyűjteményéből • Gecse Attila felvétele

Később fából készített *sotó*val, préssel nyomták, de előbb ledarálták. Vagy pedig kádba *betépték*, leföldelték, s amikor már érett volt, pálinkát főztek belőle.

### Segédeszközök, azok nevei

A szőlő ledarálásához használatos eszköz a *sotó* (prés), *daráló*. A szőlő, cefre leveréséhez *kalapácsot*, *fadugót*, *buckót* használtak. A kinyomott nedűt fahordókban, később üvegekben tárolták. A hordókat kikénezték. A hordó összefogásához vaspántot, elzárásához *csapszöveget* használtak. Mialatt a must forrt, nem volt szabad a pincékbe bemenni. Sok ember életét követelte a vigyázatlanság, a széndioxid belélegzése. A *kármentőt* a hordó elé teszik, hogy a bor szét ne folyjék. A hordókat *granolfára* helyezik, a rögzítést a *támaszfák* biztosítják.

Ma már nagy kiterjedésű szőlője van a szövetségnek, de a nyéki lakosoknak is. Nem csak az alacsony tőkerendszerrel használják, hanem a magas művelésű kordont is. Ennek meghonosítója a múlt század végén **Koresog László** mérnök volt. Ez abban nyilvánul meg, hogy a szőlősorokba kb. 4 m magas betonoszlopokat ásnak, az oszlopokat dróttal kötik össze, s ezekhez rögzítik a tőkéből kinőtt két szál veszőt, amit jobbra és balra rögzítenek az első dróthoz. Egy veszőn csak 4-5 szemet hagynak. Ez igen megkönnyíti a művelést, permetezést, hegyelést, kötözést.



Szőlő Szelényben • Hízsnyan Géza felvétele

### Borversenyek

Ipolynyéken többször volt borverseny. Ezek nyertesei:

**Id. Koresog László** – *Irsai Olivér* (ezüstérem, 1981), *Kékfrankos* (aranyérem, 1987), *Olaszrizling* (ezüstérem, 1984, aranyérem, 1991), *Kékfrankos* (ezüstérem, 1984), *Kék frankos* (ezüstérem, 1987).

**Koresog László** mérnök – *Zweigelt* (ezüstérem, 1985), *Müller Thurgau* (aranyérem, 1985), *Kevelek I B* (ezüstérem, 1985), *Irsai Olivér* (ezüstérem, 1985).

### Népköltészet

A szőlő régi ismeretét bizonyítja a népdalok, rigmuskok, köszöntők sokasága. Nyéken általában a lakodalmat a szüret után tartották, amikor a bor kiforrt, vagy a mezőgazdasági munkák már szünetelnek.

#### Szürethez

*Ipolynyéki szőlő közepében  
Megérett a ropogós cseresznye.  
Olyan piros, mint a lecseppent vér,  
Meghalok a régi szeretőmért.*

*Olyan legény akar hozzám járni,  
Ki az ajtót nem tudja bezárni.  
Majd megtudja, lesz még rá ideje,  
Három évig leszek a szeretője.  
Három évig leszek a szeretője,  
Utána meg a kedves felesége.*

*Az ipolynyéki szőlőhegyen szüretelnek,  
Az ipolynyéki lányok férjhez mennek,  
Várj egy kicsit kedves kisangyalom,  
Szüret után meg lesz majd a lakodalom.*

#### Borköszöntő

*Édes kis övegecském,  
Neked leveszem a sövegecském.  
Mert nem kérdeztem tőled, hol termettél,  
Csakhogy a kezembe kerültél.  
Té vagy a szőlőnek a leve,  
Minden kedvünk töve.  
Tudod, hogy velem is mit tettél?  
Sárba, porba hevertettél.  
De kijött már a szentencia,  
Hogy mars az örök áristomba, a torkomba.  
Amen.*

(Adatközlő: **Nagy Miska** bácsi, 1970)



Tóth Ferenc

## A közép-szlovákiai borvidék múltja és jelene

Az ún. közép-szlovákiai borvidék az egykori Hont, Nógrád és Gömör vármegye területén található. Bár jelenleg nem tartozik a legismertebb és legjelentősebb szlovákiai borvidékekhez, a szőlőtermesztéshez remek feltételekkel rendelkezik. Jelenleg 2 502 ha regisztrált szőlőterülete van. Talaját túlnyomórészt vulkáni kőzetek határozzák meg, melyeket termékeny földréteg borít. Talajára az agyagos föld, éghajlatára a mérsékelt hőmérséklet és a viszonylag alacsony csapadékmennyiség jellemző. A legjobb minőségű területek a Korponai-hegység déli lejtőin és az Ipoly-medencében találhatók.

A szőlőtermesztés és borkészítés kezdetei vidékünkön a régmúltba nyúlnak vissza. Feltehetőleg már a kelták is termesztettek itt szőlőt és készítettek bort. Szélesebb körű elterjedését a Római Birodalom légióinak tulajdonítják és a 2–3. századra teszik. A 7–8. századból már szőlővel kapcsolatos régészeti leletek is előkerültek a Zsély község melletti ásatásokból (pl. szőlőfürtöt ábrázoló arany fülbevaló az itt feltárt avar sírokból).

A szőlők tulajdonosai a falvak lakói, a mezővárosok, bányavárosok és szabad királyi városok polgárai, az egyházak, a bányabirtokosok és a nemesek voltak.

1715-ben Zólyom vármegyében 4 községben 1 543 kapás\* kiterjedésű szőlőterületet rögzítettek.

Hont vármegyében a szőlészet fejlődése szorosan összefüggött a helyi bányászat fejlődésével, a bányavállalkozók érdeklődtek a szőlőtermesztésre alkalmas földterületek iránt. Az első szőlővel kapcsolatos írásos emlék **II. Béla** királynak a bozóki bencés kolostort megalapító levele 1135-ből, mely egyben megerősíti a **Hont-Pázmány** nemzetségbeli **Lampert** ispánnak két szőlőterületre vonatkozó adományát egy bizonyos *Kukezu*-ban (egyesekek szerint a mai Kőkeszivel, mások szerint Dacsókeszivel azonosítható). Szebelléd község szőlőiről már 1219-ből van adat, Ipolyságról 1249-ből. Alsópalojtán 1558-ban történik említés a szőlőtermesztésről az esztergomi érsekségnek fizetett bortized és kilenced kapcsán. 1696-ban 115 kapás területéről esik említés, 1720-ban 225 és 1796-ban már 806-ról. Az itteni bort jónak tartották, és adatok vannak szárított szőlő eladásáról is. Középpalojtán 1696-ban 40, 1715-ben 122, 1720-ban 159, 1769-ben 493 kapás szőlőt jegyeztek fel (ebben nincsenek benne a nemesi birtokok, melyeknek területét nem írták össze). Felsőpalojtán, ahol gyengébb minőségű borról történik említés, a következő területeket adják meg: 1696: 79 kapás, 1715: 106, 1720: 96, 1769 (a nemesi birtokokon kívül): 192. A 18. század elején, 1715-ben Hont vármegyében 51 községben jegyeztek fel szőlőket, összesen 9 666 kapás területen. **Fényes Elek** a 19. század derekán Inámnak „borral bővelkedő határ“-át emeli ki, Györkéről azt írja, „bora sok és jó“, Ságnak a szőlőhegye „derék és jó borral fizet“, Palásznak a bora „becses“, Csalomijáé „kapós“, Sze-

\* kapás = egy napi munkával bekapálható szőlőterület, kb. 3,4–3,6 ár

lénynek „szőlőhegye nevezetes bort terem“, Szúdnak szintén „híres bortermő szőlőhegye“ van, az ősi borról pedig azt jegyzi meg, hogy „legjobbnek tartatik a megyében“. A filoxeravészt követő újratelepítés eredményeként 1904-ben 1 596 hektár volt Hont vármegyében az összes szőlőterület, ebből 1 129 hektár jutott a termő szőlőkre. A feljegyzés szerint jó borokat termeltek egyebek közt Csalomiján, Apátiban és Paláston is. A szőlő jelentékeny hányadát gyümölcsként értékesítették Budapest és Bécs piacain.

Nógrádban **IV. Béla** a mai Poltár területén *Zelen* (= szőlő) területet adományozott. Az 1715. évi összeírás adatai szerint 31 községben 2 633 kapás szőlő volt. Bél Mátyás híres országleírásában Nógrád vármegyében legjobbnak a kürtösi és a galábocsi bort tartja. Fényes Elek Csalárról azt írja, „bora jó és kedves ízű“, Kiszellő kapcsán pedig azt jegyzi meg, „fő gazdagsága szőlőhegyében áll“. Fülekről viszont csak annyit jegyez meg, hogy „szőlőhegye sovány“. A **Borovszky**-féle vármegyei monográfia szerint a filoxerát megelőzően a megyében található szőlőterület 12 802 kataszteri\*\* hold volt. Az újratelepítést követően a fehér borfajokból az *Ezerjő*, *Mézesfehér*, *Olaszrizling*, *Pirosdinka*, *Sárfehér*, *Bogdányi dinka*, *Juhfark*, *Zöldszilváni*, *Kövidinka* és *Muscat lunel*, a vörös borfajokból a *Kadarka*, *Oportó*, *Nagyburgundi*, *Merlot* és *Cabernet* volt a legelterjedtebb. A csemege-szőlőfajok közül a *Chasselas* fehér és piros fajtáit, a *Muskotály*nak több fajtát, néhány kemény húsú asztali fajt, a *Tökszőlőt* (aramon) termesztették.

Dél-Gömörben is, mint még sok borvidéken a filoxeravész előtt a domboldalak déli kitétségű, melegebb lejtőit szőlőültetvények uralták. Nem csak itt, de szerte az országban jellemző volt a vegyes gazdálkodás: a szőlősorok közé, vagy a parcellák szélére gyümölcsfákat ültettek védelmi céllal. A terület egykor híres volt szőlőiről (ennek emlékét őrzi a mai Gömör-szőlős neve is), a 19. században a filoxeravész után viszont megszűnt a szőlő piacra való termelése, már csak saját fogyasztásra ültették.

Gömör vármegyében legkorábbi írásos adataink Putnokról (1338-ban már szőlőket osztanak fel), Berzétékőrösről (1352-ből), Otrokocsról (1406-ből) és Alsóvályból (1498-ból) vannak. 1715-ben 13 községben 436, 1720-ban 469 kapás szőlőt jegyeztek fel a megyében. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ebben nem foglaltatnak benne a nemesi birtokú szőlőskertek. A XIX. század első felében az időközben Kis-Honttal bővült megye 598 781 holdnyi megművelt földjéből 830 holdon termesztettek szőlőt. A 18–19. századi táj és országleíró munkák közül a gömői születésű **Magda Pál** azt írja, hogy „Bor legtöbb és legjobb Putnokon termesztetik; jó asztali bor a Ragályi is, a Keleméri, Zubogyi, Uza Panyiti, Rima Szombati, Hajnátskői“. A Balog-völgyön 7 településen (északról dél felé: Balog-

\*\* katasztrális hold = 57,54 ár

pádár, Perjése, Alsó- és Felsőbalog, Uzapanyit, Cakó, Csíz) említenek ebben az időben szőlőművelést. A Turóc mentén Bejének „kedves ízű bor“-áról emlékezik meg **Vályi András, Fényes Elek** „jó fekvésű, 104 kapás szőlőhegyét“ emlegeti, de Zsórban és Rásban is voltak szőlősök. A Vály-völgyön Alsó- és Felsővályt emlegetik. A Sajó mentén (északról dél felé haladva) Jólész, a „kiváló fekvésű és nem alábbvaló termést hozó szőlői“-ről ismert Sajógömör, Hubó (98 kapás „szabad“, azaz nem jobbágyi birtoklású szőlejét említi Fényes Elek), Hanva, Kövecses, Sajókeszi és a 80 kapás szőlővel bíró Naprágy mellett kivált Putnokot emlegetik. Az utóbbiról azt írja Vályi András, hogy „sok és jó termést hozó szőlőskertjei vannak“. Fényes Elek a közbirtokosság által művelt 678 kapás szabad és 465 kapás „dézsmás“ (azaz: dézsmaköteles) szőleje mellett 210 kapás „majorsági“, tehát uradalmi és 604 kapás dézsmás szőlejét jegyzi fel. A Rima vize mentén Rimapálfalváról és Zeherjéről, illetve Felsőpokorágy és Felsőszkálnok egykori szőlőiről szólnak a híradások. A rimaszombati szőlőnek nem volt különösebb híre. Említik még a sídi szőlőt is. A Szuha-völgy szőlőtermesztését (Trízs – 240 kapás dézsmás, Ragály – 430 hold majorsági és 27 hold dézsmás, Zubogy, Poszoba / később: Gömör-szőlős – 240 kapás dézsmás, Kelemér – 92 kapás majorsági, 517 kapás dézsmás\*) szinte mindenki felemlíti. Vályi András azt jegyzi meg, hogy az itteni bor „zamatát tekintve nagyon hasonlít a nagyhonti borhoz, amelyért jó árat fizetnek a bányavárosok“. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy szőlőt további települések határában is termesztettek (pl. Nemesradnót, Baraca...).

A 18–19. században sok szőlős tönkrement a bor értékesítési nehézségei miatt. A nagyon alacsony terméshozam okai a szárazságon kívül gyakran a nagy viharok és a túl sok eső volt. Ennek ellenére a szőlészet tovább terjedt és fejlődött. Sok községben, ahol az előző évszázadokban termesztettek szőlőt, később a szőlőtermesztés megszűnt.

Mint a múlt század elején megjelent vármegye-monográfia feljegyezte, „Gömörmegye szőlőterületét a filloxera teljesen tönkretette. Újabban azonban már igen szép telepítéseket találunk az ajnácskői, serkei és putnoki szőlőhegyeken“.

Az újratelepítés eredményeként **Beélik Iván** alsóvályi birtokán 16 holdon folytattak szőlőművelést, amelyről 10 métermázsa termést takarítottak be. **Hárslevelút, Furmintot** és **Gohért** termesztettek. **Bornemisza István** uzapanyiti birtokán 22 hold szőlőt, **Kadarkát, Fekete Gohért, Gyöngygohért** és **Hárslevelút** telepítettek. A **Coburgok** felsőbalogi gazdaságában 3 877 magyar hold\*\* szőlő volt, de termesztettek szőlőt a nándori gazdaságban is. **Szent-Ivány Árpád** Sajógömörön 12 magyar holdra telepített szőlőt, **Furmintot** és **Hárslevelút**. **Serényi Béla** grófnak Putnokon 19 hold szőleje volt, **Furmint, Rizling** és **Hárslevelú** fajokkal. **Kemény Géza** báró Ajnácskőn 10 katasztális holdon termesztett szőlőt, s a mustot értékesítette. Rajtuk kívül Ifj. **Szabó Lászlónak** (Várgedén, 5 hold), **Szeyffert Antalnak** (Csomán, 2 hold) és **Ragályi-Balassa**

**Ferencz** bárónak (Ragály, 4 hold) szőlő volt az uradalomban, valamint a **Diószeghy** családnak (Kelemér, 10 hold parlagon) volt nagyobb szőleje.

A későbbi időkben a vizsgált terület szőlészetében és borászatában ugyanazok a tendenciák érvényesültek, mint Szlovákia más területein. 1960-ig általános stagnálás, ezt követően, 1990-ig folyamatos fejlődés.

A második világháború után a közép-szlovákiai borvidéken 8 körzetet alakítottak ki, 1 157 ha szőlővel. A *Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet* által 1962-ben kidolgozott koncepció a közép-szlovákiai borvidéken a művelt szőlőterület nagyságát 11 körzetben 4 310 ha-ra kívánta emelni. Ezt azonban soha nem érték el. A felosztás 2 537 ha 1. osztályú és 1 740 ha 2. osztályú területet határozott meg. Az első kategóriába sorolta az Ipolynyéki, Ipolymenti, Füleki és Tornaljai körzetet, a második osztályba az Ipolysági, Kékkői és Rimaszombati körzeteket, és harmadosztályú besorolást kapott a Ledényalji, az Ipolykeszi és a Losonci körzet.

A szlovák Bortörvény (a szlovák parlament 332/96 számú törvénye) a közép-szlovákiai borvidéket 7 körzetre osztja. A legnagyobb kiterjedésű Kékkői az egész terület 37%-át teszi ki. A következő települések tartoznak ide: Alsósztrégova, Alsópalojta, Apátújfalu, Bussa, Csáb, Csálár, Ebeck, Felsősztrégova, Hartány, Ipolykér, Ipolyvarbó, Kiszellő, Középpalojta, Kürtösújfalu, Lukanénye, Nagykürtös, Nógrádszentpéter, Óvár, Pribel (Fehérkút), Szécsénykovácsi, Szklabonya, Tótygarmat, Zahora (Erdőmeg), Zavada (Érújfalu), Zsély.

Területileg ezt az Ipolyi körzet követi, a szőlőterület 18%-val, amely a következő településeket foglalja magába: Felsőtúr, Inám, Ipolybalog, Ipolyfödemes, Ipolyhídvég, Ipolykeszi, Ipolynagyfalu, Ipolyság, Ipolyszakállas, Ipolyvisk, Kiscsalomija, Nagycsalomija, Nagytúr, Palást, Százd, Tompa.

A 16%-ot kitevő Ipolynyéki körzet a következő településeket fogja össze: Dacsókeszi, Gyürki, Ipolynyék, Kelelye, Kókeszi, Szelény, Terbegec.

Tizenhét település, Bolgárom, Buzita, Csoma, Füle,



Prés Ladóczky Vilmos gyűjteményéből • Gecse Attila felvétele

\* Az adatok Fényes Elek munkájából valók

\*\* 1 magyar hold = 43,20 ár

Fülekkovácsi, Galsa, Ipolynagyfalu, Kálnó, Losonctamási, Nagydaróc, Panyidaróc, Perse, Pinc, Rátka, Sávoly, Sőreg és Vilke alkotja a 10 %-nyi Füleki körzetet.

A Honti körzet 8%-ot tesz ki, a következő településekkel: Alsórakonca, Drenó (Csábrágsomos), Gyűgy, Hontmarót (v. Apát- és Egyházmarót), Hontnémeti, Korpona, Ledény, Méznevélő, Ösöd, Teszér, Szebelléd, Szúd, Terény.

Huszonkét település határában található az összességében 6%-ot kitevő Gömöri körzet: Ajnácskő, Almágy, Balogfala, Bátka, Bellény, Détér, Fazekaszsaluzsány, Feléd, Jánosi, Jeszte, Magyarhegymeg, Osgyán, Pálfala, Péterfala, Rimaszombat, Serke, Simonyi, Szútor, Újbást, Tajti, Várgede, Vecseklő.

Az 5%-ot képező Tornaljai körzet az alábbi településekre terjed ki: Hubó, Kálósa, Kövecses, Méhi, Nagybalog, Sajógömör, Szentkirály, Tornalja, Vály.

Az új területi felosztás alapját is az összes körzet legjobb dűlői alkotják. A mai szőlőterületek így az 1962-es felosztásba sorolt területekhez közelítenek. A legutóbbi időben az új tudományos és műszaki ismereteket is felhasználják a borászatban. Ezeket az egykori Kékkői körzetben lévő kutatóintézetnek a szőlő agroökológiájáról és ökofiziológiájáról végzett kutatásaira alapozták. A makro- és mikroklíma szőlőre gyakorolt hatásának vizsgálata és az agroökológiai és ökofiziológiai kutatások igazolták a terület lehetőségeit kiváló minőségű és egyedi adottságokkal rendelkező szőlő termesztésére.

A szőlőterületek 94 százaléka jogi személyek kezelésében van. A magánszemélyek által művelt több száz szőlő, kevés kivételtől eltekintve 1 000 m<sup>2</sup>-nél kisebb. A fajta összetételben 77% fehér szőlő, főleg *Zöld veltelini*, *Pinot blanc*, *Olaszrizling* és *Rajnai rizling*. A 20%-nyi kékszőlőt elsősorban *Kékfrankos*, *Szentlőrinci* és *Cabernet sauvignon* képviseli, a 2% csemegeszőlő és 1% egyéb fajta pedig elsősorban direkt termő hibridet tartalmaz.

A szőlők életkora nagyon kedvezőtlen. 65%-uk 20 évnél idősebb, és az elmúlt 8 évben mindössze körülbelül 100 ha új szőlőt telepítettek. A szőlőtermesztés legtöbbet a 20. század 60–80-as éveiben fejlődött, ekkor ültették ki a ma meglévő szőlők 94%-át. Igaz, hogy a telepítés minőségében megmutatkozott a tapasztalat hiánya, különösen a nem hagyományos területeken. Az utóbbi rovására írható, hogy szőlőt telepítettek a hideg völgyekbe és 180 méter tengerszint alatti területekre is (Szentkirály, Rátka, Nagybalog, Ipolykeszi, Kis- és Nagycsalomija, Ipolynagyfalu stb.) ahol a szőlő évről évre megfagyott. A kezdetekkor szűk, kétsoros teraszos rendszerrel is telepítettek, közepes magas vezetéssel (Sajógömör, Bátka, Almágy, Sőreg, Pinc, Ipolykér, Ipolyvarbó stb.), ahol a talajelőkészítési munkákat az időhiány miatt nem volt lehetőség megfelelő színvonalon elvégezni (a telepítésre adott támogatást irreálisan rövid időpontok betartásához kötötték). A teraszok szélén, de a sorok között is már a telepítés utáni 3–5. évben újra megjelentek az előző növénytársulások, pl. akác, kőkényszilva, csipke, málna. Ezeket évről évre nehéz kézi munkával kell eltávolítani, mert a teraszok szélei munkagépekkel megközelíthetetlenek. A teraszok külső soraiban

a vízhiány okozott nagy károkat. A szövetkezetek, amelyek a rekultivációs munkákra, teraszok építésre és telepítésre sokszor 100%-os támogatást is kaptak, gyakran az ebből megtakarított pénzből éltek (tisztelt a kivételnek), a telepítésre kiszámlázott pénzt egyéb mezőgazdasági tevékenység finanszírozására használták. Ennek következtében a szőlészet sokszor veszteséges lett. A telepítésnél elkövetett hibák a terméshezamban jelentkeztek. A 80-as évektől telepítették a szőlőket, széles tőketávolsággal és magas kordonnal. A mennyiségi mutatók megőrzése érdekében jelentős mértékben beszűkült a fajtaválaszték. Az adott területek talaj- és éghajlati viszonyainak elemzésével, melyet a pozsonyi KVÚVV (Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet) szakmai segítségével a Losonci, később a Nagykürtösi kutatóállomás munkatársainak bevonásával dolgoztak ki, a szőlőtermesztés minősége jelentősen javult. Ekkor kezdték a garantált fajtatisztaságú, szelektált szaporítóanyagok használatát. Ezen telepítések minőségét az elért magas és állandó terméshezamban is igazolta, amely biztosította a szőlőtermesztés gazdaságosságát. Gyakori volt a 7–12 tonnás hektárhozam. Ezekben az években a közép-szlovákiai terület nem csak önellátó volt bortermelésben, de az itt működő borüzemek jelentős mennyiségű bort exportáltak elsősorban Csehországba, de a nyugati országokba is (pl. a nényei szövetkezet, a nagykürtösi borüzem, a kassai borüzem rimaszombati vállalata). 1990 után a helyzet radikálisan megváltozott. Az elkövetkező 2 évben a vámmenteség lehetővé tette nagy mennyiségű külföldi bor behozatalát elsősorban Spanyolországból, Portugáliából, Ausztráliából és Argentínából, a szlovákiai borok rovására. Ennek következménye a borkészletek felhalmozódása lett. Radikálisan csökkent a kereslet a hazai szőlő iránt, ami a szőlő árának jelentős csökkenéséhez vezetett (a felvásárlási ár 4–6 Sk/kg-ra csökkent, és a szőlőtermesztők a pénzt sokszor 1–3 év késéssel kapták kézhez). Ez a tény, valamint a szőlőtermesztésre adott támogatás megszüntetése azt eredményezte, hogy a mezőgazdászok, elsősorban a már említett, nehezebben hozzáférhető területeken, elfordultak a szőlőtermesztéstől. Másik negatív tényező a műtrágyák, permetezőszerek árának nagymértékű emelkedése volt, miközben a szőlő felvásárlási ára a már említett alacsony szinten maradt. Ilyen körülmények között a szőlőtermesztés természetesen veszteséges lett. Kedvezőtlenül befolyásolták a szőlőket az 1993–94-es szárazságok, majd 1994–95-ben a szőlőbetegségek járványszerű előfordulása, ami összességében a szőlőtermő területek jelentős csökkenéséhez vezetett, a szőlők egy része ezen a területen megműveletlen maradt. A nagymértékű peronoszpóra- és lisztharmatfertőzés, valamint az 1998-as szüret alatti állandó esőzés és az ezt követő rothadás nagyban csökkentette nem csak a szőlőtermés mennyiségét, hanem minőségét is. Míg 1997-ben a közép-szlovákiai borvidéken 600 tonna szőlő felelt meg a minőségi bor készítésére, 1998-ban egyetlen kg sem! Sok kárt okozott a privatizáció is. Az úgynevezett újgazdák 3–4 év alatt tönkretették a bérbe vett területeket. Több száz hektár, azelőtt

gyönyörű szőlőterület pusztult el. Tisztelet azoknak, akik a visszakapott, bérbe vett vagy megvásárolt szőlőkről becsülettel, magas szakmai színvonalon gondoskodnak.

Hadd említsek legalább néhány községet, ahol máig példásan gondoskodnak a szőlőről, és mindent megtesznek a megmaradt területek megmentésére. Ilyenek Vály, Felsősztrégova, Nagykürtös, Bussa, Pribel, Csáb, Nénye, Dacsókeszi, Szelény, Terbegec, Ipolynyék, Szete, Palást, Ipolyszakállas, Szelléd, Alsóakonca, Terény és mások. Ezek azok a községek, ahol a szőlészetnek sokéves hagyományai vannak, ahol az emberek megszokták a szőlőben végzett nehéz munkát, és nélküle nem tudják elképzelni az életüket.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a közép-szlovákiai borvidéken a szőlészet és borászat helyzete súlyos, és nehéz elképzelni, hogy ebből a helyzetből saját erejéből kilábalhasson. A szlovák mezőgazdasági minisztérium az utóbbi években számos intézkedést hozott a szlovák szőlészet támogatására. Sajnos a szőlészet és borászat fejlődéséről 1994-ben elfogadott koncepció, mely feltételezte a meglévő szőlőterületek stabilizálását és a gazdasági hanyatlás megállítását, nem hozta meg a várt eredményt. Pedig ennek az ágazatnak a fejlesztése hozzájárulhatna az ezen a vidéken még mindig magas munkanélküliség csökkentéséhez. A szőlészetről és borászatról szóló 332/96-os számú törvény és a hozzá kapcsolódó rendeletek hivatottak biztosítani a szőlészet további folyamatos fejlődését, mint a természeti, kulturális és történelmi örökség részét, és biztosítani a magas minőségű borok készítésének feltételeit. A mezőgazdasági minisztérium 26/2004 számú, a szőlőterületek restrukturalizálásának nemzeti tervezete nagy segítséget nyújt a szőlőterületeket felújítani kívánó, a szőlőtermesztést a mai kor modern lehetőségeihez és követelményeihez alakítani kívánó gazdáknak. A tervben megadott feltételeket teljesítő gazdáknak Pozsony megyében a költségek 50%-át, a többi megyében 75%-át megtérítik. 2005-ben elkészült az új bortörvény is (182/2005 sz.).

A mezőgazdasági minisztérium 2007-ben adta ki az integrált szőlőtermesztésről szóló rendeletét, amely szintén a minőségi és ökológiai szempontokat is figyelembe vevő szőlőtermesztést hivatott támogatni. A rendeletben meghatározott feltételeket teljesítők (csak engedélyezett környezetbarát vegyszerek használata, legalább minden második sor gyepesítése, részvétel a kórokozók előfordulását figyelő szignalizációs rendszerben stb.) hektáronként 18 000 Sk támogatást igényelhetnek.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM

##### Bél Mátyás

1992: Gömör vármegye leírása. Gömör néprajza XXXV. Debrecen

##### Borovszky Samu (szerk.)

é.n. (1904): 1909: Magyarország vármegyéi és városai. Gömör és Kishont vármegye. Budapest

1909: Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye. Budapest

é.n.: Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye. Budapest

##### Fényes Elek

1851(1984): Magyarország geographiai szótára. Pest. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének reprint kiadása

##### B. Kovács István

1991: A vály-völgyi népelet történelmi rajza. In: Vály-völgy. Népművészeti könyvtár 1., Pozsony-Rimaszombat-Felsővály, 33-108. o.

##### Magda Pál

1819: Magyarország és a határ őrző katonaság vidékeinek legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest

##### Tóth Ferenc

2003: A szőlő minőségi termesztésének meghatározó tényezői a közép-szlovákiai borvidéken. Disszertációs munka, Nyitra

##### Vályi András

1796–1799: Magyar Országának leírása. I–III. kötet, Pest

##### Veres, A. – Hronský, Št. – Tóth F.

1999: A táji adottságok optimális kihasználása a szőlészet és borászat segítségével. VTP 27-19, Pozsony

##### Veres A. – Tóth F.

2000: A közép-szlovákiai borvidék potenciáljának kihasználása. Vinohrad, 2. sz., 28-29. o.

## Borászatok

(Hizsnyan Géza összeállítás)

### AGROVINO (Csáb), főborász: Czafik Sándor

A közép-szlovákiai borvidék egyik legdinamikusabban fejlődő borászata. A borvidéken belüli besorolása nem egyszerű: adminisztratív központja a Kékkői körzethez tartozó Csábon, pincéje és szőlőinek nagyobb része az Ipolynyéki körzethez tartozó Szécsénkén van. De nem a besorolás a lényeg. A pincészet 98 ha-on természet szőlőt, a termés kb. 85%-át eladják más borászatoknak, kb. 15%-át maguk dolgozzák föl. A fajtaösszetétel: *Zöld Veltelini*, *Pinot Blanc*, *Chardonnay*, *Piros Tramini*, *Devín*, ill. *Dornfelder*, *Kékfrankos* és *Cabernet Sauvignon*. Évi termelésük kb. 70 000 palack. A terméskorlátozással és a szüreti időpont gondos megválasztásával igyekeznek a legjobb minőségű szőlőt produkálni, melyekből a fehér borokat reduktív módszerrel, kóracél tartályban, szabályozott hőmérsékleten erjesztik, a vörösborokat új kishordóban (max. 3 éves, kétszer használt barrique-hordó) készítik. Boraik az áruházláncokban és élelmiszerboltokban nem kaphatók, csak vinotékákban és a gasztronómiában (közvetlen az éttermeknek, vendéglőknek eladva) forgalmazzák, illetve igényesebb cégeknek készítik „alkalmi borokat”. Figyelemre méltóbb tételeik:

**Tramini** (Gewürtztraminer, Tramín červený) **2006**, szemelt válogatás – tiszta, szalmasárga szín, bódítóan nehéz, intenzív, a fajtára jellemző illat, melyet a tearózsa, fűszerek (gyömbér, pici majoránna) és gyümölcsök (licsi, ananász, érett fehér ringló) aromájának összhangja alkot, ízében száraz, a fajtához képest élénk savakkal, közepesen nagyobb testtel, a domináló gyümölcsízeket (licsi, ananász, fehér húsú gyümölcsök) szépen aláfestő, árnyaló fűszeres (gyömbér, fehérbors) ízekkel, hosszú lecsengéssel.

**Devín 2006**, szemelt válogatás (A Devín szlovák szőlőfajta a Tramini és piros-fehér Veltelini keresztezéséből származik) – színe közepes intenzitású citromsárga, intenzív, gazdagon strukturált illatának harmonikus összhangját a gazdag gyümölcsös (birsalma, körte) fűszeres (kari, gyömbér) és vegetális (farkasalma) aromák alkotják, ízben közepesen nagyobb test, hangsúlyos alkohol

mellett a gyümölcsök (körte, birs) a meghatározók, lecsengése közepesen hosszú.

### GEMERPRODUKT (Alsóvály)

A 20 ha szőlőt és 30 ha gyümölcsöst művelő szőlészeti és gyümölcstermesztő szövetkezet 2003-ban alakult Alsóvályban, **id. Balog János** mérnök, valamint **Tóth Ferenc** kertészmérnök, a mezőgazdasági tudományok doktora irányításával. Fajtakínálatuk nagyon széles, nagyobb mennyiségben *Chardonnay*, *Rajnai rizling*, *Olaszrizling*, *Zöld veltelíni*, *Rizlingszilváni*, *Sárga muskotály*, *Pálava*, *Tramíni*, *Hárslevelű*, *Sauvignon blanc*, *Kékfrankos*, *Cabernet sauvignon*. Jelentős terméskorlátozást alkalmaznak (4-7 t/ha), szőlőtermésük 85%-át eladják az *Agromovino* borászati kft-nek, 15%-ból maguk készítének bort, hordós erjesztéssel. Minden fajtaához külön faélesztőt használnak.

**Pálava 2004** – aransárga színű, fűszeres, nehéz illatú, telt ízű, hosszú lecsengésű bor, melynek teste és lelke ritka összhangban van. A szőlő az alsóvályi *Boszorágy* dűlőből származik, 24 MN fokkal szüretelték. Parfümösen nehéz illatában rózsa és egy kis ibolya. Jellemzően fajtajelleges tiszta íz, kerek savakkal. Tiszta, sima, megfelelően hosszú lecsengés. (Tóth Ferenc borleírása.)

**Cabernet sauvignon 2000** – késői bor barrique – vörös szín, illata barrik Cabernetre jellemző, rövid szellőzés után érett szeder- és fekete áfonyaillat, melyet a barikk árnyalatok szépen kiegészítenek, nem nyomnak el. Nem nehéz barrik, inkább vaníliás. Ízében szép egyensúly, a barrik árnyalatok szépen beépültek, szájban gyümölcsös (túlérrett szeder és eper, vanília és csokoládé), ideális tanninok, melyek a bor szerkezetét szépen kiemelik. Sav a bor korára való tekintettel ideális. Finoman jelenik meg, tartósan jelen van, de nem dominál. (Tóth Ferenc borleírása.)

### ZSIGMOND PINCÉSZET ÉS SZŐLÉSZET (Ipolynyék)

Ipolynyéken csaknem minden családnak van szőlője és borospincéje. **Zsigmond László** az 1989-es változások után, bár továbbra is „hobbiborászként” működött, fokozatosan bővítette szőlőjét és pincéjét, egyre újabb, modernebb technológiákat vezetett be, egyre igényesebb, jobb borokat készített. Közben **Gábor** fia diplomát szerzett a *Nyitrai Mezőgazdasági Főiskolán*, s immár fő foglalkozásban vezeti a vállalkozást, amely a közép-szlovákiai borvidék legjobb pincészei közé emelkedett. A 10 ha termő és 10 ha új telepítésű saját szőlő mellett 2007-től 30 ha-t bérelnek is, így az egyre jobb minőségű boraikból most már mennyiségben is számottevő tételeket készítenek. Fehér boraikat redukív módon, kóracél tartályokban irányított erjesztéssel készítik, vörös boraik fahordóban erjednek, egyes tételek érlelésére új kishordót (barrique hordót) is használnak. Főbb fajtaik a *Rajnai rizling*, *Pinot blanc*, *Szürkebarát*, *Chardonnay*, *Sauvignon Blanc*, *Tramíni*, *Kékfrankos*, *Cabernet Sauvignon* és az *Alibernet*.

**Chardonnay 2006** – közepesen intenzív citromsárga szín, zöldes árnyalattal, közepesen intenzív illatában a gyümölcsök (zöldalma, félérrett őszibarack) mellett az ásványosság a meghatározó, ízében is a gyümölcsök (zöld-

alma, őszibarack és egres) dominálnak, a fajtára jellemző üde, ásványos, acélos ízekkel, élénk savakkal.

**Alibernet 2005** (az Alibernet ukrán nemesítésű szőlő, az *Alicante Bouchet* és *Cabernet Sauvignon* keresztezéséből) – sötétbordó, lilába hajló (a pohár falán is nyomot hagyó/direktfestő fajta) szín a szélén barnás gyűrűvel, intenzív gyümölcsös illat (fekete ribizli, szeder, ribizlilevél) erős tanninok, élénk savak, hosszú, tanninos lecsengés.

### BOTT FRIGYES PINCÉSZETE (Órsújfalu)

A termőhely jellegzetességeit maximálisan kihasználó, a hangsúlyt az egyediségre helyező terroir borászat képviselője. A borkészítést elvi alapokra helyezte, saját filozófiát fogalmazott meg, amelyet következetesen be is tart. Ennek lényege a termőhely nyújtotta egyediség kiemelése, az a törekvés, hogy a borok ne a fajtajelleg, inkább a terroirt közvetítsék. Másik lényeges szempontja a „vissza a természethez” jelszó: természetes körülmények a szőlőben és a pincében is, minél kevesebb külső beavatkozás! Szőlőjük Muzslán van, jelenleg 5,5 ha. Mindössze 0,7-1 kg os tőketerheléssel dolgoznak, gondos fűrtválogatást is végeznek. A borkészítésnél képen kívül semmilyen adalékanyagot és fajlesztőt nem használnak. 2/3 részben hordós érlelést, 1/3 részben kóracél tartályt használnak. Nagyon érdekesek a hordóban, lassú erjesztéssel készült tételeik, amelyeket sokáig hagynak finom seprőn, csak a palackozás előtt veszik le. A vörösborokat fakádban erjesztik, kézi csömöszöléssel, derítést sem alkalmaznak, boraikat csupán egyszer fejtik. Jelenleg kísérleteznek a fehér szőlő héjon érlelésével is (pl. a *Juhfarknál*). Boraik a valódi ínycsemegek készülnek, a jövőben remélhetőleg egyre szaporodó számú igényes, a borban az egyedit, különlegesen kereső borfogyasztóknak, akik a „fajtajelleges egyenborok” helyett a sehol másutt meg nem termelhető, a talaj éghajlat, sőt évről-évre jellegzetességeit magán hordozó borokat keresik.

**Pinot Noir 2006** – közepesen intenzív, meleg, bordó színében pici barnás árnyalat, közvetlenül a palack kibontása után zárkózott, visszafogott illata szellőztetéssel fokozatosan bomlik ki lenyűgözően gazdag illatvilága, melyben a domináló gyümölcsillatokat (meggy, konyakmeggy, érett cseresznye) a csokoládé gazdagítja és a háttérben pici szarvasgomba- és avarillat teszi különlegesen izgalmassá. A bor hasonlóan bőséges ízvilágában is a gyümölcsös ízek dominálnak (meggy, konyakmeggy, érett som), kellemes savak és jól integrálódott, közepes intenzitású, érett tanninok adják a nyálkahártya-simogató, bársonyos, elegáns ízt, ami az utolsó korty lenyelése után még hosszú ideig megmarad a szájban.

**Rajnai rizling 2006** – színe közepesen intenzív citromsárga, a pohár falán apró buborékok, közepesen intenzív illatában a fahordóból származó vanília és pörkölt aromák szép összhangban vannak a gyümölcs- (citruszok, fehér ringló, szőlő) illatokkal, pici füstös, földes beütéssel árnyalva; ízében a savak élénkek, fanyar gyümölcsök (birs, körte) és egres dominálnak, lecsengése hosszú, kis csípősséggel.

Gaál Lajos

## Gömör természeti öröksége 30. A murányi várhegy és a Cigányka

„Magyarország legszebb megyéinek egyike Gömör, s ennek ismét legszebb vidéke Murány.“ Nem kisebb személység állította ezt, mint **Petőfi Sándor**, aki 1847 nyarán látogatta meg a murányi várat. Hozzáteszem, nemcsak a vidék szép, de különös varázslat is uralkodik ezen a tájon. Ha ott járunk, érezzük a történelem több száz éves leheletét, közben öntudatlanul magunkba szívjuk a tiszta természet gyógyító erejét is. Ha pedig széttekintünk a vár falairól, képzeletünk messzire repül, szinte magunk is lebegünk egy kicsit, uralkodva az alattunk elterülő tájon és közelebb kerülve az égi erőkhöz. A görögországi Meteora remetéi hatalmas sziklák tetejére építették hajlékaikat. Talán hasonló megfontolásból. A murányi vár tudniillik a történelmi Magyarország legmagasabban fekvő várailhoz tartozik. De forduljunk vissza Petőfihez, aki **Kerényinek** címzett levelében ekképpen folytatja murányi élményeit:

„Gyönyörűségeken vadregényes táj. Szép, derült nyári délután jártunk a nevezetes romokon, melyek talán hazánk valamennyi várai között legközelebb állnak a felhőkhez a minden felől szédítő meredekségű kőszikla-ormon. Köröskörül a még magasabb hegyláncon sötét fenyvesek, alatt a mélységes völgyben a kéklő köd alatt fehér juhnyájak és tehéncordák. A nyájak kolompoltak, a madarak daloltak és fütyöltek, távolabb a hámorok zugtak ... mindenütt zaj, életzaj, csak itt fönn a bércen, hol egykor kardok csörögtek és ágyuk dörögtek, csak itt volt csend, halálcsend ... kivevén, hogy Tompa Mihály hortyogott.

Igen, aludt és hortyogott, becsületes szentségére esküszöm, aludt és hortyogott ... mert ezt eskü nélkül a legköny-



A vár nemrégén helyreállított főkapuja • Papác V. felvétele

nyenhivőbb ember sem hiheti el. Mig én a táj páratlan fenségén s a mult idők nagyszerű eseményein a legköltőbb ábránddal merengtem: addig Tompa Mihály aludt és hortyogott. Ha halálos ágyam előtt térdelve kér, hogy bocsássam meg ezt neki, még sem bocsátom meg; ha a más világon találkozunk és kér, még ott sem bocsátom meg. Nem. –

Ismétlem: a ki Gömörben jár, el ne mulassa Murány omladékait megnézni, el ne mulassa! De magával ne vigye Tompa Mihályt, mert ő alunni és hortyogni fog, alunni és hortyogni ... s e hortyogást még koporsótokban a föld alatt is hallani fogjátok, hallani az örökkévalóságon keresztül. Hrrr, hrrr, hrrr!“

Petőfit valóban mélyen megihlette Murány és egykori szépséges úrnője, **Széchy Mária**, hiszen kalandos történetéről verset is írt. Földink, **Tompa Mihály** védelmében pedig el kell mondani, hogy alaposan kimeríti az embert, amíg Murány falucskából kiindulva a meredek kapaszkodón leküzdí az 500 métert is meghaladó magasságot. Ha azonban nem riad vissza a meredektől és feljut a várhegy csúcsára, a látvány kárpótolja mindenért. Északi és nyugati irányban alatta fekszik a **Murányi-fennsík** északi része, távolabb az **Alacsony-Tátra** bércei is eléje tárulnak a **Király-heggyel**, kelet felé a **Gömör-Szepesi-érchegység** „hullámzik“ a **Sztolica-heggyekkel** (régebben **Sztolicsna**), dél felé pedig jóformán egy karnyújtásnyira fehérlenek a **Cigányka**, vagy másképpen a **Kis-Cigány** mészkősziklái 938 m tengerszint feletti magasságban.

Ide építették tehát várukat a **Bebek** vagy talán a **Ratholdok** a tatárdúlás után, a 13. században. A terület, kb. 350 x 100 m területet elfoglaló vár tulajdonképpen három nagy történelmi földrendést vészelt át: a husziták kiűzését, **Basó Mátyás** ostromlását és a **Széchy Mária** körüli bonyodalmakat.

A Ratold nemzetségbeli **Ilsvay**, később a **Perényi** család birtokában levő várat a 15. század derekán foglalták el a csehek. A rablásból, sarcolásból magukat fenntartó husziták és bratříkok azonban nem sokáig melegegtek meg a várban. Az 1460-as évek elején a **Mátyás király** szolgálatában harcoló **Zápolya István** megostromolta a várat a lócseiek hathatós segítségével, akiknek úgyszintén elegendő lehetett az ismétlődő rablásokból. Az ostrom sikeres volt, Zápolya pedig meg is tartotta magának Murányt. A bratříkoknak ezután még sikerült ugyan rövid időre ismét befészkelődniük Murányba, de 1469-ben már a király is megerősítette Zápolya tulajdonjogát a várra.

Később, 1527-ben rokonára, a **Tornallyay** családra szállt Murány. A dúsgazdag Tornallyay **Jakab** aztán elkövette azt a hibát, hogy egyetlen fia, **János** gyámjával sógorát, Basó Mátyást jelölte ki. Basó kihasználta a mohácsi vész utáni fejtelenséget az országban, és a **Balassákhoz**, **Bebek**ekhez hasonlóan harácsolással, rablással, hamis



A murányi vár rekonstrukciós rajza az 1740. évi állapot szerint, Hlodák (2007) nyomán. Jelmagyarázat: 1. főkapu, 2. belső kapu, 3. őrtorony, 4. őrparancsnoki lakás, 5. urasági hajdúk lakása, 6. tüzérek lakása, 7. aranyműves lakása, 8. Cigánybástya, 9. istállók, 10. tiszti kaszárnya, 11. Koháry-palota, 12. vártemplom, 13. liszt- és vetőmagraktár, 14. bástya, 15. bástya, alatta Basó kapuja, 16. színház, szerszámraktár, 17. gazdatiszti lakás, 18. kút, 19. keleti bástya, 20. felvonó, 21. gazdasági épület, 22. őrtorony, 23. tüzérek és tűzoltók lakása, 24. urasági kocsmá, 25. pékség, laktanya, hátul az egykori Széchy-palota kertje, 26. várkapitányi lakással alakított Széchy-palota a kápolnával, 27. temető, 28. a várútba vésett kőlépcsők, 29. őrtorony a Cigánykán

pénz verésével próbált vagyonhoz jutni. Hiába adta **I. Ferdinánd** király a Zápolya-párti Tornallyay Jakab 1533-ban bekövetkezett halála után a várat hű pohárnokának, **Horváth Gáspárnak**, Basó – erre fittyet hányva – murányi kapitánynak nevezte magát. A serdülő Tornallyay Jánost Lengyelországba küldte lovagi neveltetésre, a várat megerősíttette és testvéreivel, **Mártonnal** és **Demeterrel**, innen szervezte rablóhadjáratait a Szepesség gazdagabb városaiba, kolostoraiba, Lőcsére, Dobsinára, de Lengyelországba, Sziléziába, Moldvába is. Még a rimaszombati templomot is kirabolta. A murányi uradalom településeit azonban rendszerint békén hagyta. Seregében cigányok is voltak, akik a számukra elkülönített *Cigány-bástyában* laktak. **Nyáry Ferenc** 1531-ben Basót az istvánfalvi csatában ugyan megsebesítette, elfogta és Ajnácskő várába zárta, de innen kalandos úton megszökött. Basó garázdálkodásai oly mértéket öltöttek, hogy 1548-ban már az országgyűlés is foglalkozott a témával. Különösen a kolostorok kegyetlen kifosztásai keltettek visszatetszést, ahonnan egyébként jelentős mennyiségű aranyat, ezüstöt, drágakövet tudott beszerezni. Ez azonban már túllépte az esztergomi érsek tűrőképességét is. Általános nyomásra Basót a haza ellenségévé nyilvánították **Balassa Menyhért**tel együtt, a király pedig 1549-ben elrendelte a megtorló hadjárat megindítását. **Salm Miklós** generális és **Bebek Ferenc** Balassa várainak megvévése után hatalmas sereggel közeledett Murány felé. Bebek néhány nappal korábban ért a helyszínre, és állásokat épített ki a vár körül. Az utak környékén kivágatta a fákat, hogy ellenőrizhesse Basó mozgásait. Az ágyúkat Murányhutta felől vontatta fel a fennsíkra, ahol a patak mentén szintén utcát vágatott ki az erdőben. Ezt a részt és a bővizű karsztforrást máig *Bobacsának* nevezik (Bebek neve Bobek formában

is ismert volt). Ily módon, a kiadós esők ellenére feljutottak a várhegy gerincének északkeleti folytatásában levő hegyre, amely a várnál mintegy 120 méterrel magasabban fekszik. Itt építették ki az ágyúk állásait, hiszen egyedül ez volt az a pont, ahonnan sikeres ágyútüzet zúdíthattak a várra. Ma is *Sáncoknak* nevezik (*Šiance*). Salm Tiszolc felől érkezett, ágyúit pedig csak nagy nehezen tudta felvontatni az esőtől átnedvesedett talajon. Közben Basó is lőni kezdte őket, ezért főként éjszaka dolgoztak. Néhány nap után sikerült teljesen körülzárniuk a várat. Kelet és nyugat felől Bebek magyar gyalogosai, észak felől **Ulrik Eberstdorf** németjei és a Salm által vezetett spanyolok néztek farkasszemet Basó védőivel (a spanyolok támogatták I. Ferdinándot, mivel anyja spanyol volt, ő maga is Spanyolországban született). Basó, látva ezt, Márton testvérét kiküldte egyezkedni. Salm azonban elutasította a békeajánlatot. Megkezdte az ostromot, amelyet néhány napos ágyútűzzel vezetett be. Az erősen megrongált külső falon be is jutottak az ostromlók, a belső részt azonban kétségbeesetten védték. Elestett több parancsnok is, köztük **Horvátovics** és a spanyol **Zapata** kapitány. Basó védőiből azonban átálltak a királyi sereghöz vagy húszan, akik elárulták a vár gyenge pontjait. Az erős ostromot végül a védők nem bírták, és az ostromlók 1549. augusztus 15-én bejutottak a várba. Ekkor érte őket a meglepetés: Basót sehol sem találták. Minden valószínűség szerint egy titkos ajtón menekült ki a várból. Szabadsága azonban nem tartott sokáig. Telgártnál egy juhász felismerte, többedmagával megkötözte és visszavitte Murányba. Jutalma nem maradt el, Basót és testvéreit, valamint több hívét viszont ott helyben lefejezték. A katonáknak megkegyelmeztek, többjüket befogadták a király seregébe. A várba ezek után huzamosabb időre erős királyi helyőrség

került. **Julius Herberstein** várkapitány itt adta ki szabályzatait, az ún. murányi artikulusokat, amellyel az uradalom gazdasági és vallási életét szabályozta. A török többször is feldúlta a Murány környéki falvakat, a várat azonban nem tudta bevenni.

A történelem kereke ezután más irányba mozgatta a vár sorsát. Az egyre nagyobb területeket nyerő erdélyi fejedelem, **Bethlen Gábor** (akit 1620-ban a besztercebányai országgyűlés királlyá is választott), hálája jeléül hívének, **Széchy György**nek ajándékozta a zálogban levő murányi és zólyomlipcsei várat. Az ősi Balog-nemzetségből származó és hatalmas birtokokat bíró Széchy a két uralkodó (Bethlen és II. Ferdinánd) közt kardélen ügyeskedve mérhetetlen vagyonra tett szert. Feleségétől, **Drugeth Máriától** kilenc gyermeke született, de csak négy leány, **Mária, Borbála, Katalin** és **Éva** érte meg a felnőttkort. Mária 1627-ben Jolsván megesküszik **Bethlen István** váradi kapitánnyal, és Erdélybe költözik. Közben, két évvel korábban, a meglehetősen veszélyes politikát játszó édesapját a királpárti gömöri nemesek orvul megöletik. Mária Erdélyben a fejedelem és a nagypolitika közvetlen közelségébe került, Borbála **Thurzó Ádám**, majd **Forgách Ádám** feleségeként a zólyomlipcsei várban lakott, Katalin Ausztiába ment férjhez, Évának pedig férjével, **Illésházy Gáborral** a murányi vár adott otthont.

1633-ban meghalt a súlyos beteg Bethlen István, aki az alkoholt sem vetette meg, Mária pedig nem sokat tétozáva férjhez ment **Kún Istvánhoz**. Új házassága azonban nem a legjobban sikerült, amit még bonyolított Mária ismeretsége előző sógorával, **Zólyomi Dáviddal** is. Rövidesen elváltak, ami abban az időben egyáltalán nem ment simán. A megtört, de még fiatal és szép Mária ezután eladta erdélyi birtokrészeit és visszaköltözött a murányi várba, ahol anyja és húga élt. Murány azonban nem jelentette a számára ideális megoldást. Szabadsághoz, pezsgő élethez és parancsoláshoz szokott természetének nemigen felelt meg régi-új környezete, hiszen a parancsokat Illésháziék osztogatták, a húgocskák pedig nem nézték volna jó szemmel, ha Mária újból férjhez megy. Ezzel csak a murányi vagyon osztódott volna. Ily módon Mária Murányban teljesen háttérbe szorult, sőt bezárva érezte magát. 1643-ban meghalt édesanyja is, Homonnai Drugeth Mária.

Ilyen kedvében találta Máriát az a titkos levél, amelyet 1644-ben egy cseléd adott át neki. Benne **Wesselényi Ferenc** füleki várkapitány kérelme volt. Találkát kért tőle. Wesselényi ugyanis azt a parancsot kapta uralkodójától, hogy a korona számára szerezze meg a murányi várat, mivel a protestáns **I. Rákóczi György** egyre nagyobb teret hódító seregeit ezzel hátulról lehetne nyugtalanítani. Wesselényinek két hónappal korábban hunyt el felesége, **Bosnyák Zsófia**. Mivel szabad volt, és feltehetően ismerte Máriát (és a természetét), merész gondolattal megpróbálta egy kalap alatt megszerezni magának a fiatal özvegyet és a várat is. Hamarosan meg is jött a válasz: Mária a találkozáskor igent mondott. Nagy valószínűséggel a Murány falucskától délnyugatra, vagyis Tiszolc irányában

fakadó bővizű karsztforrásnál találkoztak, amelyet a nép jelenleg *Pasekynek* nevez. Ezután felgyorsultak az események. 1644. augusztus 5-én este Mária fogadást rendezett a várban, és amikor már mindenki alkoholos állapotban volt, éjjel előtt egy kötélhágcsót engedett le az ablakból. Wesselényi és néhány embere felmászott a várba, lefegyverezték az őrséget, és beengedték a kapu előtt várakozó katonákat. A vár a király kezére került. Rövidesen megtartották Wesselényi Ferenc és Széchy Mária esküvőjét is. A romantikus történetet még életükben megírta versben **Gyöngyösi István**, aki Mária titkára és gömöri alispán volt. A *Mársal Társalkodó Murányi Venus* számos kiadást megért, igen népszerű mű volt abban az időben.

Wesselényi szerencsecsillaga innen már meredeken ívelt felfelé. Csakhamar megszerezte a többi Széchy-várat is (ami ellen ugyan keményen, de sikertelenül tiltakoztak a többi Széchy-leszármazottak és az Illésházyak), a rendek megerősítették Wesselényi jogait, majd **III. Ferdinánd** grófi rangra emelte. 1655-ben nádorrá nevezték ki, 1659-ben pedig gömöri főispánná. Ily módon Murányban futott össze az akkori Magyarország nagypolitikájának minden szála. Főnemesek, előkelőségek, követek látogatásai váltották egymást, Széchy Mária pedig a királyné után az ország második asszonyává vált. A várban fényűző palotákat létesítettek és kiterjedt udvartartást vezettek. Ez volt a vár fénykora. Annak ellenére, hogy Wesselényinek Máriával közös gyermeke nem született, mozgalmas, boldog 22 évet töltöttek együtt.

A „semmi sem tart örökké” elv alapján a történelem és a sors ismét keményen beleszólt az idők folyásába. A vasvári békével, az abszolutizmussal és a németek túlkapásaival elégedetlen magyar főnemesek meggyőzték Wesselényit is az ország tarthatatlan helyzetéről. 1665-ben Murányban kezdtek kibontakozni az **I. Lipót** király elleni összeesküvés szálai. A főszerepet fokozatosan Wesselényi vette át. A készülő összeesküvésről azonban túl sokan tudtak, intrikák követték egymást, majd jöttek a letartóztatások. Wesselényit a meghurcoltatástól csak halála szabadította meg. Stubnyafüredőre menet, ahova gyakran látogatott el feleségével, 1667-ben váratlanul meghalt, valószínűleg agyvérzés következtében. Az összeesküvés további irányítóit, **Frangepánt, Zrínyi Pétert** és **Nádasdyt** később kivégezték, Murányba német helyőrséget helyeztek, Széchy Máriát pedig bebörtönözték. 1671-ben Pozsonyba, majd Eisenbe és Bécsbe szállították, de négy év múlva – kiterjedt ismeretségének köszönhetően – sikerült kiszabadulnia. 1679-ben halt meg, a kőszegi jezsuita kolostorban szerény körülmények között temették el.

A várat Thököly és Rákóczi szabadságharcai alatt többször elfoglalták. 1704-ben **Fáy István** vívta meg. Őt év múlva lázadás tört ki a várban, amit Fáy kegyetlenül elfojtott, a lázadókat lefejeztette, illetve a *Hóhérbástyáról* a mélybe dobatta.

A szabadságharc leverése után Murány a **Koháryak** kezére került. Néhányszor le is égett villámcsapás által. 1806-ban a Gömör megyébe látogató **József nádor** is meglátogatta. Mivel **Koháry Ferenc** 1826-ban férfitód



nélkül halt meg (fia még gyermekkorában elhunyt himlőben), vagyona nagy része a murányi uradalommal együtt leányára, **Mária Antóniára** és férjére, **Szász-Coburg-Gothai Ferdinándra** szállt. Coburg Ferdinánd megkedvelte Murányt. Obeliszkje, amit fia, **Ágost Fülöp** emeltetett tiszteletére, máig ott található a hegygerincen, a várba vezető út mellett. A vár utolsó lakója 1820-ban a Koháry-birtok 84 éves erdszeje volt, aki itt született és itt is akart meghalni.

Murány alatt még 1849 februárjában is megszólaltak a fegyverek. **Latinák Rudolf** nemzetőr kapitány vitézei kényszerítettek fejvesztett menekülésre egy csaknem 600 fős zólyomi szlovák önkéntes csapatot, a várra ez a fegyvertény azonban már nem volt hatással. (Ld. *Visszaemlékezéseim*, lapunk idei tavaszi számában.)

A vár ma már romokban hever. Jól kivehető azonban az épületek alapjai, a bejárati kapu és a falmaradványok. Eredeti elhelyezkedésüket a mellékelt ábra mutatja.

A történelem viharos évszázadainak, a számos tűzvésznek, ágyúk dörgésének, fák irtásának és elvadult öldökléseknél ellenére a várhegy és a Cigányka megőrizte természetes jellegét, egyedülállóan értékes növény- és állatvilágát. Mára a csatazaj elült, a tájon a természet halk zenéje az uralkodó. Tavasszal és nyáron csevegő madárdal, ősszel szarvasok bőgése, télen távoli farkasok vonítása. Katonák helyett ez veszi körül a minden oldalról kiemelkedő Cigánykát, amely közvetlenül a vár mellett mered az égnek. A vár építői egy megfigyelőtornyot is emeltek rajta, amely mára tönkrement. A Cigányka-szikla, a várhegy és a Basó Mátyás vesztét okozó Sánc-hegy ilyen alakja a mészkőtakaró szerkezeti felépítésével és természetes mállásával a következőképpen magyarázható.

Már a Gömörország előző számában említettük, hogy a triászkor szubtrópusi meleg és sekély tengerében, mintegy 240 millió évvel ezelőtt, mészvázak algákból, egysejtűekből, korallokból, kagylókból, csigákból hatalmas mennyiségű mésztömeg jött létre. Ez a később kőzetté keményedett több száz méter vastagságú összlet a krétakor vége felé, kb. 70 millió évvel ezelőtt, amikor a mai Gömör-Szepesi-érchegység kristályos alapja emelkedni kezdett, széttöredezett, tömbökre esett szét, majd hatalmas darabokban lecsúszott, és betakarta az alatta levő kőzeteket. Három irányban csuszamlott le: északnak a *Sztratenai-takaró*, délnek a *Gömör-Tornai-karsztot* felépítő *Szilicei-takaró*, nyugat felé pedig a *Murányi-takaró*. E három takaró mészkőtípusai is majdnem egyformák, hiszen a triászkorban egyazon tengerben ülepedtek le. A csuszamlás kezdetén fellépő húzófeszültség hatására hosszú és aránylag keskeny tömbök alakultak ki, amelyek lényegében megőrződtek a lecsúszást követő időszakban is. Ilyen tömb figyelhető meg Murány községtől északraleti irányban 9 km hosszúságban és 2 km szélességben, egészen a Javorinka-nyeregig. A tőle nyugatra fekvő (a fennsík túlnyomó részét képező) mészkőtömbtől hatalmas, dél-nyugati-északraleti irányú szerkezeti törésvonal választja el, amely a felszínen is jól kivehető: ezen alakult ki a várhegy és a szemközti *Poludnica* közt folydogáló *Dolinszki-*

*patak*, majd a *Nagyvérét*, végül pedig a *Tresztnik-patak*, amely Vöröskőnél folyik a Garamba. Az így behatárolt mészkőtömb rétegei ráadásul egy teknő alakú redőt, ún. szinklinálist képeznek, ellentétben a fennsík többi, csupán enyhén hullámzó rétegeivel. Ennek köszönhető, hogy a vár alatt egy kis forrásocska is fakad, amelyet a vár lakói nagy becsben tartottak. A másik oldalon, a jóval mélyebb Murány-völgyben ugyanis a rétegek a hegy irányába dőlnek, ezért itt nem engedik kifolyni a hegyben felgyülemlett karsztvizet. Csak a Murány-patak völgyének fenekéhez közel buzog felszínre a bővizű *Várforrás*.

Mivel a mészkőtakaró lecsúszása szárazföldi viszonyok között vagy a tengerből félig kiemelkedett állapotban történt, az erózió, vagyis a patakok, eső, szél munkája szinte azonnal érvényesült rajta. Tetejét letarolta az erózió, de nagyobb kárt nem tudott tenni a mészkőben, mivel ekkor a hegység még nem emelkedett ki olyan magasra, amiként ma ismerjük. Még a harmadidőszak miocénkorának második felében sem létezett a Garam völgye, ezért az akkor jóval alacsonyabb Alacsony-Tátra déli lejtőiről lefutó patakok is a fennsíkon (főleg a Nagyvéren) keresztül folytak dél felé. Az első változás csak a miocénkor végén, mintegy 8 millió évvel ezelőtt állt be, amikor az egész Gömör-Szepesi-érchegység emelkedésnek indult. Ekkor a néhány száz méter magasságra felemelkedő mészkőösszletbe szűk, de nem túl mély völgyeket vájtak a patakok. Mivel a mészkő a ráhulló csapadékvíz belső hasadékaiban, karsztos csatornáin vezet le, létrejöttek az első barlangok is. A negyedidőszak kezdetekor, vagyis csaknem 2 millió éve, a hegység ismét emelkedni kezdett, több ütemben. Ezek a kiemelkedések már erőteljesebbek voltak, és csak



A Cigányka mészkősziklája • Papác V. felvétele

10 ezer évvel ezelőtt állapotok meg. Az egész fennsík ily módon 500 m körüli magasságra emelkedett fel, vagyis 1000–1100 méterre a tengerszint fölé. Ez már elegendő volt ahhoz, hogy meredek sziklafalakkal övezett mély szurdokvölgyek is létrejöhessenek benne. (A legszebbeket a következő számunkban ismertetjük.) A mészkő belsejében áramló víz barlangokat is kioldott, kikoptatott. A fennsík legszebb barlangja a Murányhutta melletti *Bobacska*. A 3 kilométernyi hosszúságot is meghaladó járatrendszeren végigfolyó föld alatti patak a hasonló nevű karsztforrásban bukkan a felszínre.

A kiemelkedés folytán a fennsíktól fokozatosan elkülönülő Sánc-hegy és Cigányka kistennsíkját egyre jobban szűkítette a két oldalról bevágódó patak. Különösen a Murány-patak mélyült erőteljesebben, mivel ez a hatalmas murányi törésvonalat követi, amely az egész fennsíkot is szegélyezi délkeleti oldalról. A Cigányka és a Sánc-hegy keleti lejtői ezért jóval meredekebbek, sziklásabbak. Végül ez a folyamat odáig vezetett, hogy a gerinc délkeleti végén az egyre szűkülő egykori aprócska fennsíkból csak egy sziklacsúcs maradt, a Cigányka. A várhegy már kissé szélesebb, a Sánc-hegy pedig még szélesebb és magasabb is (1041 m t. f.). Arról, hogy ez egykor fennsík volt, amelybe víznyelőkön keresztül jutott be a felszín csapadékvize, a hegygerinc alatt található *Wesselényi-barlang* tanúskodik. A kis barlang mintegy 16 m hosszú, meredeken lejtő járata ma már csak maradványa az egykori kiterjedt víznyelő rendszernek. Arra azonban, hogy milyen szerepet játszott a vár életében, sajnos nem állnak rendelkezésünkre adatok. Így jött létre tehát a Cigányka, amely azóta is büszkén őrködik Murány falu felett, de szó szerint a vár felett is, hiszen egykor őrtorony állott rajta.

A Cigánykát délről sok napsütés éri, szikláin pedig állat és ember számára nehezen hozzáférhető. Sekély talaja miatt összefüggő erdő sem alakulhat ki rajtuk. A sziklákon számos értékes növényfaj honosodott meg, kárpáti hegyi fajok keverednek a melegkedvelő növényekkel. Legértékesebb a murányi boroszlán (*Daphne arbuscula*), már csak azért is, mert a világon másutt sehol nem fordul elő. Ez az alacsony, 10-20 cm magas örökzöld bokorszerű növény apró, kellemes illatú rózsaszín vagy pirosas virágaival májustól júniusig virágzik. Igen lassan nő, és mivel különleges élőhelyet igényel, kerti körülmények között általában elpusztul. Elsőnek a rimaszombati születésű kiváló botanikus, **Richter Aladár** fedezte fel, ám annak ellenére, hogy leírását helyesen adta meg, henye boroszlánnak (*Daphne cneorum*) vélte. Ez a tévedése később bosszantotta is, különösen akkor, amikor **Čelak** cseh botanikus a növényt *Daphne arbuscula* néven írta le.

Számos további faj között is találunk igen szépet és értékeset. Ilyen a nagy piros virágú tüzes liliom (*Lilium bulbiferum*), a turbánliliom (*Lilium martagon*), a kedves, sárga virágú cifra kankalin (*Primula auricula*), vagy az 1 m magasságot is elérő sárgás színű méregölő sisakvirág (*Aconitum anthora*). Még a vár falain is megkapaszkodtak értékes növényfajok. Kétségtől kívül közéjük tartozik a Hazslinszky-berkenye (*Sorbus hazslinszkyana*) nevű cserje,

amelyet az eperjesi evangélikus líceum kiváló tanára és rektora, **Hazslinszky Frigyes** tiszteletére neveztek el. Eperjesi évei alatt **Fábry János**, múzeumegyesületünk alapítója is tanult nála. Fábry egyébként előszeretettel botanizált a Murányi vár környékén, számos itteni fajjal gazdagította híres herbáriumát.

A Cigányka szikláin megfelelő türelemmel számos állatfajt is megpillanthatunk. Ilyen a szigorúan védett havasi cincér (*Rosalia alpina*), a lepkék közül a kis apolló-lepke (*Parnassius apollo*) vagy a fecskefarkú lepke (*Papilio machaon*), a gyíkok közül a fali gyík (*Podarcis muralis*). A kígyók sem ritkák, hosszabb növésű, de emberre nem veszélyes az erdei sikló (*Elaphe longissima*), a vipera (*Vipera berus*) mérges csípése viszont sok gondot okozhat. Ajánlatos tehát óvatosan, körültekintően túrázni. Kis szerencsével a sziklákon fészkelő vándorsólyom (*Falco peregrinus*) sebes röptében is gyönyörködhetünk.

A murányi vár és a Cigányka környékét rendkívüli természeti és kultúrtörténeti értékei ellenére csak 1984-ben nyilvánították védetté 36,33 hektár területen. Jelenleg a legszigorúbb védelmi fokozatban védett nemzeti természeti rezervátum. Csak a kijelölt ösvényeken közlekedhetünk. Ilyen az a tanösvény, amely Murány falutól vezet fel a várba. Látogatóit megismerteti a környék földtani, felszínalaktani, növénytan és állattani értékeivel, valamint a vár rövid történetével, épületeinek egykori fekvésével. A védelem okán sokáig érintetlenül hagyták a vár területét, ami miatt kezdett elgazosodni. Az utolsó néhány évben azonban a belterület jelentős részét kitisztították, kiemelkedőbb épületeit pedig táblákkal jelölték meg.

A murányi vár és a Cigányka Gömör legjelentősebb örökségéhez tartozik mind természettudományi, mind történelmi szempontból. Méltán érdemli ki tiszteletünket és hódolatunkat a természet, valamint elődeink alkotó ereje előtt.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM

##### **B. Kovács István**

2004: Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban. Rimaszombat.

##### **Hlodák, Pavol**

2007: Muránsky hrad a jeho páni. Kalinovo.

##### **Hunfalvy János** (szerk.)

1867: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása. Pest.

##### **Latinák Rudolf**

Visszaemlékezéseim (részlet). Gömörország IX/1, Rimaszombat, 70-76.

##### **Tomášik, Samo**

1864: Bašovci na Muránskom zámku. Sokol 3.

##### **R. Várkonyi Ágnes**

1987: A rejtőzködő Murányi Vénusz. Budapest.

##### **Vološćuk, Ivan – Pelikán, Vlastimil** (szerk.)

1991: Muránska planina, chránená krajinná oblasť. Bratislava.

Kiss László

## Palócföld orvosai 2.

## Madács Péter (1729–1805) – adatok a jobbágyfiúból lett főorvos rimaszombati működéséhez

Eléggé közismert, hogy Magyarországon a folyamatos orvoscépzés meglehetősen későn indult meg. Csak **Mária Terézia** uralkodása idején, 1770-ben egészült ki az 1635-ben alapított nagyszombati egyetem orvosi karral (1777-ben az egész egyetem átkerült Budára, majd később Pestre). Az viszont kevésbé köztudott, hogy e röpke hét év alatt nemcsak orvosok, hanem már végzett doktorok is szerettek itt (újabb) oklevelet. Ha ugyanis egy külhonban tanult orvosdoktor Magyarországon akart letelepedni, ahhoz nosztrifikáltatni (honosítottatni) kellett oklevét, vagy a külföldi mellé „szereznie” kellett egy magyarországi diplomát is. Ez utóbbit választotta Gömör és Kis-Hont egykori jeles orvosa, a mára már kissé méltatlanul elfeledett **Madács Péter** is.

A „gömörológusok” tiltakozhatnának: szó sincs feledésről, hiszen Madács Pétert számon tartja az 1969-es *Magyar Életrajzi Lexikon*, a 2002-es *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, a 2004-ben kiadott *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon*, sőt szerepel a hatkötetes *Szlovák Életrajzi Szótár (Slovenský biografický slovník)* 1990-ben megjelent IV. kötetében is. S ha ehhez hozzáadjuk még **Csillag<sup>1</sup>**, **Duka Zólyomi<sup>2</sup>**, **Kapronczay<sup>3</sup>** Madácsról írt dolgozatait, első nekifutásra ez valóban megkérdőjelezheti a „kissé méltatlanul elfeledett” állítást. Ám ha alaposabban beleolvassunk az említett irodalomba, hamarosan rájövünk, hogy – Duka Zólyomi kivételével – a többi forrás csak doktorunk rimaszombati letelepedése előtti életútjával foglalkozik. Pedig a Kis-Hontban eltöltött 29 év legalább annyira érdekes, sőt értékes volt, mint a letelepedést megelőző 37. Mi ezért most Madács életének erre a kevésbé ismert szakaszára összpontosítunk, az ifjúkorát illetően csak a friss, nemrég publikált adatokra hivatkozunk.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy doktorunk származásáról, gyermekkoráról az arra legilletékesebb, saját maga hagyott ránk hiteles adatokat. A 18. szá-

zadi egyetemeken ugyanis szokás volt, hogy az orvosdoktori disszertációk függelékeként megjelentették az értekező orvosjelölt életrajzát is. Így jelent meg az 1770-ben Wittenbergben disszertáló Madács latin nyelvű önéletrajza is. Ebből idézünk dr. **Magyar László András** fordításában:

„1729. február 28-án születtem. Szüleim **Georgius Madács** és **Anna Hattwanski**, egy földműves leánya, akik – tiszta lelkűek lévén – vallásukhoz igen ragaszkodó, becsületükre kényes, és a munkában – mint az egész szláv nemzet – kitartó emberek voltak. Szüleim életüket földművelésből tartották fent... Miután szüleim teológiai tanulmányokra szántak, a szomszédos települések iskoláiba, vagyis 1742-től a csetneki, 1744-től a késmárki, 1749-től pedig a lőcsei iskolába járhattam, mindenütt derék tanárokkal. Az ő fáradozásuk eredményeképpen valamennyi humán és filozófiai tárgyból, valamint a latin, görög, a héber és a német nyelvből is megfelelő képesítést kaptam. Innét 1750-ben Debrecenbe utaztam, hogy ott elsajátítsam a magyar nyelvet, valamint azért, hogy e hírneves református város gimnáziumában a tudós tanárokkal és professzorokkal hallgathassam. Közülük a tudós **Hatvani**, ezt a tekintélyes férfiút, aki a matematikát, mindkét fizikát az emberi léttel együtt adta elő nekem, csodáltam leginkább. E tanulmányok arra készítettek, hogy a gyógyító tudományt is kitanuljam, és hogy jelentősebb dolgokat is végbe vigyek, ezért nagy elszántsággal, ti. atyám tudta nélkül és akarata ellenére, óriási szűkölködések közepette, 1754-ben Breslauba (Boroszló, ma Wrocław, Lengyelország – KL) utaztam, ahol kirabolnak, így egész életem legsúlyosabb megpróbáltatásaiban lett részem. E szerencsétlenség volt az oka, hogy az egyetem helyett az Erzsébet-gimnáziumban kezdtem meg tanulmányaimat, négy évet időzve ebben az intézményben.”

Nincs terünk az 1770-ig terjedő életrajz további idézésére – az érdeklődő teljes terjedelmében elolvashatja a *Peregrinálók* c. kötetben<sup>4</sup>. Az idézés helyett azonban felhívjuk a figyelmet egy másik fontos korabeli forrásra. A **Kölesy-Melzer** által 1816-ban kiadott *Nemzeti Plutárkus* c. életrajzi lexikonra<sup>5</sup> gondolunk, amely részletesen tárgyalja Madács életét, s különösen a „peregrinálása” (egyetemről egyetemre való vándorlása) alatti kalandos eseményeket. E „kalandokból” egy mai bulvárlap is profitálhatna, mi azonban inkább azzal foglalkozunk, ami a *Nemzeti Plutárkus* szerint 1770 után történt. Madács 1771-ben jött vissza hazájába. Atyja, az immár doktorrá lett fiát keblére ölelte és „*Rosnyai polgárságot vett számára*”. Madács tehát Rozsnyón kezdte orvosi pályafutását, s mint forrásunk írja: „*Orvosi híre messze földre elterjedett, kivált Csetnek és Rosnyó körül*”. 1772-ben Liptó vármegye orvosa lett, majd 1773-ban „*Csetnekről egy Kriszthár Mária* nevű szegény lányt feleségül elvett”. 1774



februárjában Nagyszombatba ment, és „tudósan védelmezte az e végre készített disszertációját”. A disszertálás tényét megerősíti a régi orvosdoktori értekezések tudós kutatója, **Dörnyei** is, aki a 29 oldalas latin nyelvű *Theoria affinitatus chemicarum* c. értekezésről azt írja, hogy Madács a „kémiai rokonságot az összekapcsolódásra való törekvésnéként értelmezi”.<sup>6</sup> Az affinitás (rokonság) tartja össze az anyag alkotórészeit, amelyeket különböző eljárásokkal (oldás, melegítés stb.) lehet elválasztani.

Az így most már két orvosi disszertációt megírt és két diplomával – wittenbergivel és nagyszombattal – rendelkező Madács 1776-ig maradt Liptó megyében „és ekkor hívta meg őtet a Kis-Honthi Districtus Orvosának”. S bár csalógtatták őt vissza Liptóba és a Szepességbe is, maradt a „districtus” (kerület) fővárosában, Rimaszombatban, ahol „az ő szép kertje a Rima mellett nagy öröme, sőt 1788-tól fogva lakásul is szolgálván neki, ő attól soha meg nem válhatott”. Sajnos, mi viszont kénytelen vagyunk megválni a Nemzeti Plutárkus életrajzától is, hiszen több szót nem veszteget sem Madács rimaszombati orvosi működésére, sem magánéletére. Pedig lett volna mit megörököíteni, mert amint Madács egy 1784-es jelentésében írja: „...mikor első orvosa lettem a körzetnek, az egészségügy helyzetét a legzavarosabb állapotban találtam s 1775 óta minden erőmmel azon voltam, hogy a népből azokat az előítéleteket kiirtsam, melyek miatt az orvosi tudomány ésszerű szabályainak nem akarják magukat alávetni...”<sup>7</sup>

Az egyik legjobb Madács-életrajz szerzője, a száz éve született jeles pozsonyi orvostörténész, **Duka Zólyomi Norbert** sem foglalkozott sokat Madács kis-honti tevékenységével. Mint írja: „Hivatalos működéséről érdemleges adatok nem maradtak fenn”<sup>8</sup>. Maradtak! Hont vármegye – e megye kerülete volt Kis-Hont – foghíjasan megmaradt – s ma Besztercebányán őrzött – levéltárában kutatva megtaláltam Madácsnak 1786. szeptember 13-i előterjesztését a kishonti kerület egészségügyi személyzetéről. A Helytartótanács (az akkori „kormány”) ugyanis elrendelte, hogy mindazon gyógyszerészek, seborvosok és bábák, akik 1770 előtt a megyei főorvos előtt nem igazolták szakmai jártasságukat, kötelesek vizsgát tenni. Madács a rendeletnek eleget téve összeírta a kerület egészségügyi személyzetét, hogy „meg lehessen ítélni, kinek kell újból vizsgát tenni, kit kell engedetlensége miatt megbüntetni vagy vizsgára kötelezni”. E helytörténeti szempontból értékes jelentést – hiszen megnevezi az 1786-ban Rimaszombatban s környékén működő „munkatársait” – érdemes lenne teljes egészében közölni, helyszűke miatt most csak a bábákra vonatkozó részt idézem dr. Magyar László András fordításában: „A bábák közül – jóllehet majd minden város és falu tele van velük – csak egyetlen akad, ti. Münczerin Katalin, aki a budai fakultástól szerzett, 1781-ben keltezett bizonyítvánnyal rendelkezik, mivel a többi vénasszony, (noha megpróbálom oktatni őket, ám hiába), egyetlen megveszekedett bizonyítványt sem tud fölmutatni”<sup>9</sup>.

Nem véletlenül emeltük ki a bábákra vonatkozó részt. Madács ugyanis nemcsak összeírt s hivatalos jelentéseket fogalmazott a bábaügy javítása érdekében, hanem „át-

gondolt, okos javaslatokat tesz a problémák orvoslására... hosszú oldalakon próbálja a központi vezetést rávezetni arra, hogyan lehet a képzetlen, tapasztalati úton működő falusi bábákat tanulásra bírni, milyen eszközökkel lehet e fontos foglalkozást vonzóvá tenni”. **Krász Lillát**, a 18. századi bábaügy szakértőjét idéztük, aki nemcsak Madács 1788. június 6-án, Rimaszombatban keltezett jelentését elemzi, hanem közli annak teljes (német nyelvű) szövegét is<sup>10</sup>, sőt – könyve 229. oldalán – Madács Péternek egy ismeretlen mester által alkotott portréját is!

Madács javaslatának teljes szövege 2005-től magyarul is olvasható Daday könyvében. Ebből idézzük Madács sorait, melyek mély emberi hozzáállásáról tanúskodnak: „Eddig is már több vármegyében felfedtem a közjónak e hiányosságát – értsd: a bábaügy elhanyagolt voltát (KL) –, de még eddig sosem kaptam segítséget, mert ez az ügy nagyobb segítséget és nagyobb nyomtatékot követel, mint amennyivel egy megye rendelkezik. Most úgy látom, hogy eljött az ideje annak, hogy ezt az elhanyagolt, puszta és megműveletlen orvosi területet megműveljük, hadd hozza meg a kívánt gyümölcsöt. Mert a mi jóságos uralkodónk a leggyorsabban felkarol minden dolgot, ami hozzásegít az egészség fenntartásához... Ezért könyörgök most hozzá, ez alatt a csaknem elszáradt orvostudományi gally alatt állva, hogy nyújtsa ki segítő kezét.”<sup>11</sup>

Daday könyvéből tudjuk, hogy Madács javaslata eljutott a „protomedikus”-ig – mai fogalmakkal: az egészségügyi miniszterig – aki „keresztülvihetőnek” tartotta azt. A Helytartótanács már kevésbé jóindulatú, a megyéhez intézett leirata leszögezi: arról szó sem lehet, hogy minden vidéki bábát egyetemi tanfolyamra küldjenek, csak oktassa őket továbbra is a főorvos vagy a *kirurgus* (seborvos).

Doktorunk azonban nemcsak hivatali feladatait látta el példásan, hanem úttörő szerepet játszott egy, az orvostudománytól kissé távol álló területen is (bár ha meggondoljuk, hogy Nagyszombatban vegyészeti témáról értekezett, e ténykedése nem meglepő). Madács Péter a magyarországi cukorgyártás egyik (elfeledett) úttörője. Amikor a napóleoni háborúk következtében gondok jelentek a nádcukor behozatalában, többen próbálkoztak egyéb alapanyagból (juharfa, cukorrépa) előállítani cukrot. E próbálkozásokat a kor egyetlen magyar nyelvű lapja, a Bécsben (!) megjelenő *Magyar Kurir* 1799. március 8-í, 20. száma ismertette. Nem hallgathatjuk el, hogy a lap szerkesztője Madács földije és kollégája, a rimaszombati születésű **Decsy Sámuel** (1742–1816) orvosdoktor volt. A *Magyar Kurir* többek közt azt írta, hogy **Marchelli Ferencz**, páviai tudós Chemicus 1793-ban kiadott értekezésében jelzi „Magyar és Erdély Országokban bőven vagon egy olly termés, mellyből hasonlóképpen czukkort lehetne készíteni. Ez a termés a kukuricza (Török buza)“.

Ehhez fűzi Decsy a számunkra értékés kommentárt: „A Kis-Hont Vármegyei Physicus és Orvos Doctor Titt. Madács Péter Ur, ennekelőtte 18 eszt. próbát tett a kukuricza szárával, s abból alkalmas szirupot készített, hanem nem adhatott annak olly consistentiát, mint a minémű vagon a Kanáriai czukkornak (nádcukornak – KL)... Talán abban

hibázott, hogy a kukuricza szárából kifacsart nedvességet mindjárt a sajtolás után tojásos fejérével elegyítették, amelyet csak a rafinirung (finomítás – KL) alkalmazásával kellett volna művelni, s az ebben levő acidumnak (savnak – KL) el választására, mely a cukornak cristallisationját hátrállattya, nem töltöttek akkor meszes vizet.“

Madács elsőségét Decsy megerősíti egy 1810-ben, ugyancsak a Magyar Kurir hasábjain<sup>12</sup> közzétett rövid híradásában is: „Steyer Országnak Fő városában Grätzban a kukuricza szárából is jó tzuokort készítették néhány Chemikusok... Ez a találmány nem mostani. Tek. Kis Hont Vármegyének igen érdemes Orvos Doctora a néhai Madács Péter Ur 25 s több esztendőkkkel ennek előtte Rimaszombatban, az én jelenlétemben, a kukuricza szárából szirupot már készített, de azt tzuokorrá változtatni nem tudta, fel nem tudván a cristallisationnak módját találni. Elég ahhoz, hogy ő volt a leg első, aki azt feltalálta, hogy a kukuricza szárából is lehet szirupot és nádmézhez hasonló tzuokrot készíteni.“

Sajnos, e kétszeri hivatkozás ellenére Madács úttörő jelentőségű kísérlete elkerülte a cukorgyártás történetével foglalkozók figyelmét. **Vadkerty Katalin**, a cukorra pa szlovákiai termesztésének 1800 és 1849 közti hősorával foglalkozva ugyan megjegyzi<sup>13</sup>, hogy a kukoricacukor előállítását a mai Szlovákia területén már a 19. század első évtizedében propagálták, de nem tesz említést a jóval korábbi, Madács által 1781-ben tett kísérletről. A „propagálás“ alatt valószínűleg a **Czinke Ferenc** magyarításában, 1812-ben Budán kiadott *Hogy lehessen a kukoritzaszár levéből gyömmöltse megszedése után szirupot és cukrot tsinálni* c. könyv értendő. (Csupán az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, a német eredetit dr. **Johann Nep. Neuhold** adta ki 1811-ben, Grácban).

A fentiek alapján úgy érezzük, megismételhetjük a Madács halálának 200. évfordulója ürügyén a *Honti Lapok* hasábjain tett következtetésünket: „...az 1805. november 20-án elhunyt kishonti orvosdoktorra nemcsak kalandos ifjúsága, de tetteiben gazdag férfikora miatt is illik emlékezni“<sup>14</sup>. S nemcsak emlékezni, hanem életét, életművét tudományosan feldolgozni, közismertté tenni és elhelyezni azt a magyar-szlovák ill. szlovák-magyar kultúr- s orvostörténet gömöri-kishonti palettáján. Mert – félrerakva minden érzelmet – el kell ismernünk, hogy Madács Péter szlovák származású volt. Erre utal az a tény, hogy Debrecenbe – többek közt – a magyar nyelv elsajátítása végett ment, és hogy születési helyét a fenntebb idézett önéletrajzában a szlovák nevének tüntette fel (Polomka) – lásd az ábrát. A szlovák származásra utal az 1816-os Nemzeti Plutárkusból, Madácsnak a breslauer Erzsébet-gimnázium inspektorához fűződő kapcsolatáról szóló idézet is: „Mind den dolgait, bajait, és szívének titkait híven felfedezte néki, és látván, hogy annak a derék férjfiúnak pártfogásához lehet bízni, az ő Madács igazi nevét is kimondotta néki, mivel egykor Késmárkon, hogy az üldözöknék visla szemek előtt annál bátorosabban elbujhasson Pisztricsányi nevezettel cserélte volt fel.“<sup>15</sup>

Ha e barokkosan terjengős szöveget jól értelmezem,

akkor Madács eredeti neve **Pisztricsányi** volt. E név, illetve a szülők nem nemesi volta hiteltelenné teszi Krász azon állítását<sup>16</sup>, hogy ti. Madács „a drámaíró Madách Imre felmenője“.

Mindent összevetve, úgy érezzük, a mi Madács Péterünknek nincs szüksége arra, hogy Az ember tragédiája szerzője holdudvarának fényét keresse. Önmagaként, jobbagysorból a főorvosi hivatalig eljutva, munkásságával orvosi hivatásának, második alma materének, a nagyszombati orvosi karnak és nem utolsósorban Rimaszombatnak is dicsőséget szerzett. Talán még egy emléktáblát is megérdemelne Rimaszombatban.

#### JEGYZETEK

- <sup>1</sup> Csillag 1964. 85.o.
- <sup>2</sup> Duka Zólyomi 1974. 1415–1416. o.
- <sup>3</sup> Kapronczay 1979. 1588. o.
- <sup>4</sup> Dörnyey 2006, 106–108. o.
- <sup>5</sup> Kölesy-Melzer 1816. 147–165. o.
- <sup>6</sup> Dörnyey 2001. 28. o.
- <sup>7</sup> Idézi Daday 2005. 457. o.
- <sup>8</sup> Duka Zólyomi 1974. 1416. o.
- <sup>9</sup> Relatio D. Petri Madács de Personis... 12. Sept 786 Állami Területi Levéltár (Besztercebánya), Kishont, fons VIII, Fasc 2, Nro. 136
- <sup>10</sup> Krász 2003. 329–333. o.
- <sup>11</sup> Daday 2005. 258–262. o.
- <sup>12</sup> Magyar Kurir, 339. o.
- <sup>13</sup> Vadkertyová 1972. 24. o.
- <sup>14</sup> Kiss 2005.
- <sup>15</sup> Kölesy-Melzer 1816. 152. o.
- <sup>16</sup> Krász 2003. 228. o., 66. sz. lábjegyzet

#### IRODALOM

- Csillag István**  
1964: Adatok Madács Péter jobbágy-orvos életrajzához. Orvosi Hetilap, 105. évf., 2. sz.
- Daday András**  
2005: Újabb kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dörnyei Sándor**  
2001: Régi magyar orvosdoktori értekezések 1772–1849. 2. kötet. Borda Antikvárium, Budapest.  
2006: Peregrinálók – Negyvenhárom magyarországi és erdélyi orvostanhallgató életrajza 1683–1783. Borda Antikvárium, Zebegény.
- Duka Zólyomi Norbert**  
1972: Absolventi trnavskej lekárskej fakulty vo vede a praxi. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku VI., Vydavateľstvo SAV, Bratislava.  
1974: Madács Péter (1729–1805). Orvosi Hetilap, 115. évf., 24. sz.
- Kapronczay Károly**  
1979: Madács Péter születésének 250. évfordulójára. Orvosi Hetilap, 120. évf., 26. sz.
- Kiss László**  
2001: A magyarországi orvosképzés bölesője: Nagyszombat. In: Kiss László–Lacza Tihamér–Ozogány Ernő: Gondolatokból épült katedrális. Madách-Posonium, 15–19. o.  
2005: Kétszáz éve hunyt el Kishont főorvosa: Madács Péter. Honti Lapok (Ipolyság), 11. sz.
- Kölesy Vincez Károly–Melzer Jakab**  
1816: Nemzeti Plutárkus vagy A Magyar Országban és az ahoz tartozó Tartományokban élt Nevezetes Férjfiaknak Éleleirásaik. Negyedik Darab. Pest.
- Krász Lilla**  
2003: A bába történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest.
- Vadkertyová Katarína**  
1972: Dejiny cukrovarníckeho priemyslu na Slovensku (1800–1918). Bratislava.

Tóth Lajos

## „Ha megfordultunk, mindig a láger világosságát láttuk“ 3. rész

Apu

Ezért egyesek jártak lopni. Kitapasztalták, hogy hova lehet járni. Mindig szereztek valamit, sőt még árulták is a felesleget. Ha valakit elkaptak, akkor nagy cécót csináltak belőle az oroszok. Felsorakoztatták az egész tábor az udvaron, és felolvasták az illető bűnét, valamint a büntetését. Felolvasták, hogy az illetőt Szibéria várja. Nem is hallottunk felőle később semmit. Ki mert volna érdeklődni egy elítélt után?

Egy esztendő múlva, mikor hazajöttünk, már a rimaszombati állomáson érdeklődtek a balogiak felől, hogy maradt-e ott még valaki? Három barátomra biztosan emlékszem: **Szabó Gyula, Pecsók Gyula és Vitályos Pista** a mi lágerünkben, mert a többi lágerről nem volt információ. Ez novemberben volt. Ott volt még **Ibos Pista**, akiről nem tudtuk, hogy hova lett. Rimaszombatban tudtuk meg, hogy ő már augusztusban megjött. Nem nagyon akart beszélni eleinte arról, milyen úton szökött meg. Csak annyit mondott: „*Nem sajnáltam senkit!*“ Szegény, nem érte meg az öregkort. Később egyszer elbeszélte nekem aratás közben, hogy szökés után nem mert vonatra ülni. Félt, hogy elkapják. Akkortájt duplatengelyű pótkocsikat használtak az oroszok, és a két tengelyen fekvő utazott pár száz kilométert.

Ha valaki rosszat csinált, azt bezárták! Én is voltam bezárva, pedig nem is csináltam rosszat. Úgy volt, hogy elmentünk egy oroszok cséplőjébe. Kézi cséplővel, cséphadaróval dolgoztunk. Volt ott egy folyó is, ahol munka után megmosakodtunk. Tetszett a szabad élet. Bementünk a temetőbe, ami egy akácok közepén terült el. Leheveredtünk az akácok hűsében, és aludtunk egyet. Jólesett a pihenés, nem siettünk vissza a lágerbe. Még a következő műszakra se mentünk be. Vártak is már minket, egyenesen vittek a pincébe, ahova bezártak három napra. Nem kaptunk csak húsz deka kenyeret egy napra. Olyan hideg volt a pincében, hogy majd lefagyott a lábam. Harmadnap felszólítottak, hogy menjünk árkot ásni a vízvezetékhez. Nem mondtuk, hogy nem! Elmentünk vagy hatan, de estére ki is ástuk. Nem volt elég, hogy már két nap koplaltunk. Szerencsénk volt, mert vittünk vizet a konyhára, és kaptunk enni. Hanem estére, ahogy minden el lett végezve, büntetésül még beosztottak minket éjszakai műszakba. Mondhatom, az már nagyon nem tetszett, de kibírtuk azt is.

Az volt a legnagyobb bajunk, hogy messze kellett járni munkába. Mikorára odaért az ember, kifáradt. Hazafelé pedig úgy megéhezett az ember, hogy alig bírta hazamenni.

Szibériába azért nem vittek el senkit, mert lopott. Azért legfeljebb megverték, vagy bezárták. Persze a **Babustyák** bácsi kivétel volt, mert ő sok rosszat csinált. A lopások ennek ellenére mindennaposak voltak. Az éhség nagy úr, az ennielő után bizony a szerencsétlenek még a közeli kertekbe is bementek, ha úgy hozta a sors. Mun-

kába menet széthúzott a nép, nem egyszerre mentünk be. Kukoricát, tököt, meg olyasmit loptak. Krumpli is volt, ha kellett! Nyersen ettük meg. Az udvaron volt egy kovácstűzhely, amiben mindig volt parázs. Jó tüzet raktunk benne, és megsütöttük, amink volt. Egész este a kukoricát süttöttük, ami egy kis vitamint jelentett számunkra. Reggel volt is a kovácsnak jó tüze, csak az volt a baj, hogy még délelőtt elfogyott a szén.

Anyu

A mi szobánkból is jártak az asszonyok lopni. Egyszer aztán mondom nekik: „*Vigyetek el már engem is!*“ Fogtam a zefírkendőmet. „*No, menjünk lopni!*“ Bementünk a nagy kukoricásba. Még kiállítottam is: „*Gyertek már, nekem már tele van a kendőm!*“ A hátamra tettem a zefírkendőt, és azt szedtem tele. De olyan tehetetlen voltam, hogy elmegyek lopni, és közben kiabálok! Kinézek az útra, hát látom, a szekérúton jön egy szekér. Megállítja az ökröt az ember, és jön felém. Még akkor sem szaladtam el, hanem megállítottam, mint aki jól végezte dolgát. Ez körülbelül a második évben történt, de mivel ebben nem volt gyakorlatom, mert a többiek sem világosítottak fel, ezért nem tudtam, mit kell ilyen esetben tenni. Az ember odajött hozzám, megfogta a ruhámat, hogy „*No, gyerünk!*“ Mentünk a szekér felé. Otthagytam még az ökröt is. Mentem vele, mi mást tehettem. Odaértünk egy épülethez, ahová bement az ember. Én meg türelmesen vártam, hátamon a kukoricával. Egyszer csak jön kifelé vagy hat orosz tiszt kíséretében. Te jó Isten, gondolom, mi lesz most velem? De már az úton elkezdtem a sírást, mert tudtam, hogy akit lopáson kapnak, azt nagyon megverik, vagy a pincébe hajítják. Egyszer az uram barátját bezárták, nappalra kiengedték az udvarra, de olyan dagadt volt, hogy ránk se ismert! „*No te jó Isten – mondom – hátha énvelem is így csinálnak most!*“

Nagyon kicsi és alacsony volt a pince, csak egy kis ablak rajta. Hát bizony, ez az ember sokat be volt oda zárva. Sőt aki lopott, azt kiállították a láger összes lakója elé avval, hogy így jár mindenki, aki szökni, vagy lopni próbál. Ilyen gondolatok jártak a fejemben, amikor ott álltam a tisztek előtt: „*tisztára kisül a szemem*“. Valójában életemben nem sírtam olyan keservesen, s nem féltem még soha annyira, mint abban a pillanatban. Kérdezték tőlem: „*Miért loptál?*“ Annyit mondott az egyik oroszul – amit én is megértettem – hogy öntsem ki a kukoricát a földre. Ki is öntöttem én szívesen, azt se bántam, hogy nekem nem maradt belőle. Kérdésükre válaszolva elmondtam, már amennyire a zokogástól el tudtam mondani, hogy azért loptam, mert éhes vagyok. De nekem úgy hullottak a könnyeim, ahogy soha életemben. Ezek után elengedtek, talán megsajnálta, vagy nem is tudom. Egész úton a lágerig sírtam.

Hárman voltunk lopni, de a két asszony lelépett, mikor látták a veszélyt. Olyan területen volt ez a kukoricaföld,

mint a fél Balog. A két asszony már volt máskor is, ők hordták a kukoricát, szóval élelmesek voltak. Én meg csak mondogattam, hogy de jó volna már egy kis kukorica, hát vigyetek már el egyszer engem is! El is vittek ők engem, de ők nem várták meg a gazdát, hanem ügyesen felpakoltak, és mentek vissza. Tán vissza is értek akkorra, mire engem elkaptak az öreg. Elvette a kukoricát tőlem, de hálát adok az Istennek, hogy nem jelentett fel. Talán megszántak, mert láthatták, hogy még szinte gyerek vagyok. Hát olyan 18 éves lehettem, magam se tudom, melyik esztendőben történt ez. Hazafelé végig mondogattam magamban: „A jó Isten áldja meg azt a hat embert, amiért nem vertek meg, vagy nem jelentettek fel a lágerben.“

#### Apu

Lázadni nem lehetett, legalábbis nem volt szerencsés. Üttesse magát agyon az ember? Oda kellett menni, ahova küldtek. El kellett viselni, mert nagydarab emberek úgy megvertek, hogy majd belehalt az ember. Ha valamit nem úgy csinált az ember, ahogy kellett, bizony megbüntették érte. Reggelente bizony ugrani kellett az ágyból, ha jött az ügyeletes költeni. Hol orosz, hol magyar jött ébreszteni.

„Enni nem jó, dolgozni jó“ – mondta az orosz a maga módján, ahogy tudta. Ha az orosz jött, akkor nevetve kelünk, de ha a magyar jött bikacsekkel, hát bizony az rád csapott, hogyha nem keltél fel azonnal.

Volt, aki jelentkezett fegyőrnek, spiclinek vagy besúgónak. Nekik aztán jobb sorsuk lett valahogy. Ha besúgott valakit, annak elnézték a hibáit. Ketten váltották egymást az örök. Az egyiket Babustyák bácsinak hívták, nagy, derék ember volt. Magyar ember volt, mégis nagyon kegyetlen volt hozzánk mindaddig, amíg őt is be nem jelentették. Elvitték egy katonai táborba, még azt is beszéltek, hogy felakasztották. Azután volt egy fiatal, nőtlen, aki még kegyetlenebb volt. Pedig neki ott volt az édesanyja is. Emberség? Hisz még a végtisztesség se járt ki az embernek. Egy patak mellett, a meder kanyarulatában temették a halottakat. Meztelenül kerültek a földbe. Pár év múlva már mi sem találtuk volna őket, rég elmosta őket a víz.

A lágerben élőket négy századra osztották. Mindegyik századnál volt egy tolmács és egy intéző. Ezek nem fegyőrök voltak, de hamar kinyíltott a csipája mindegyiknek. Valójában azokat választották ki erre a funkcióra, akik valamiért nem voltak alkalmasak a bányai munkára. Nekem nem mert szólni egyik se. Én megmondom az igazat, hogy nem félttem egyiktől sem, mivel hogy én csak magam voltam, nőtlen voltam, mindenre el voltam szánva.

Emlékszem egy **Kendi** doktor nevezetűre Miskolcra, meg egy másikra is, aki később csoportvezetőnk lett, ez volt a **Harmat Sanyi**. Még volt egy lány doktor is, aki, ha jól emlékszem, szintén miskolci volt, de a nevére már nem emlékszem. Ezek mind iskolázottak voltak, biztosan ezért lettek csoportvezetők. Neki az volt a feladata, hogy mindig ellenőrizze a létszámot. Számolta is elég gyakran, hogy meglegyen a létszám. Isten ments!, hogy valaki hiányzik, mert akkor őt is agyonlőtték volna. Dolgoznia nem kellett,

egyebet nem csinált, mint miránk felvigyázott. Oroszt nem lehetett látni sem a bányában, sem a lágerben.

#### Anyu

A női szobán majdnem mindenki balogi volt, a férfiakal ritkán társalogtunk. Ha jól tudom, mindenki paraszti vagy munkásszarmazású volt. Három műszakra jártunk munkába, de egy-egy műszak az úttal együtt nagyon sok időt vett igénybe. A nyár még csak elment, de a tél, az kegyetlen volt. Nem kellett gyógyszer szedni, mert nem is lett volna honnan. Aki lázas volt vagy sebe volt, azt befektették a betegszobára, de az orvossággal nagyon szűken voltak. Talán el se hitték volna, hogy itt fáj, vagy ott fáj. Az uram is sokat volt a betegszobán.

#### Apu

Ahogy mentünk haza a munkából, a nagy olvadás közepette folyt a víz mindenfelé, nem lehetett látni, hogy hol a kemény talaj. Én véletlenül beleestem – mert a háborúnak még ott voltak a nyomai: lövészárkok, géppuskafészkek – az egyik ilyen gödörbe, nyakig. A víz nagyon hideg volt. Februárban lehetett ez, úgy húztak ki belőle. Mikorára beértem a lágerba, összefagyva, tüdőgyulladást, mellhártyagyulladást kaptam. Három hónapig tartott a gyógyulásom, addig nem dolgoztam. Hat hétig a lágerkórházban kezeltek, azután még hat hétig voltam lábadozóban. Volt ott a szomszédból egy fiatalasszony, aki azt állítja, hogy nagyon rosszul voltam. Csak jártak nézegetni, hogy meddig bírom még, hogy meddig élek még. Kibírtam! (nevet)

A kórházban volt szakorvos. Miskolci lehetett, vagy talán diósgyőri, szóval innen vitték őket is, szintén elhurcoltak voltak. Harmat Sanyinak hívták a mászt, de ő csak ápoló volt. Egy ápolónő volt Serényfárváról is, meg ez a **Kresnyéné**. Az beszélt el később, hogy már eszméletemen kívül voltam, már nem beszéltem. Valahogy mégis magamhoz tértem, és hat hét múlva kiadtak a kórházból. A szobán lábadoztam, vagy inkább feküdtem, mert nagyon le voltam gyengülve. Mikor sikerült ismét lábra állnom, minden nap hordtam az ebédet a kórházban fekvő betegeinknek, merthogy rájuk ott nem főztek. Minden nap egyszer bementem. Az is volt vagy hat kilométer, de azt is kibírtam. Délelőtt 10-kor elindultam, és délután 2-3 órára értem vissza.

Visszatérve a kórházi napjaimra. Kilencediknek kerültem a betegszobára, vagyis utolsónak, mert a szoba kilenc ágyas volt. Közönnyel vettük tudomásul, hogy megint meghalt valaki. „Már csak hárman vagyunk“ – mondtam, és valahogy biztos voltam benne, hogy én leszek a kilencedik. Tévedtem, hál istennek nem így történt. Egyedülként éltem túl a betegséget, a többi mind meghalt, gyógyszerhiány következtében.

Aki a lágerban halt meg, azt mind egy helyre vitték a szabadnaposak. Két rúdra erősített lepedőben volt szállítva a halott, ketten vitték, az egyik elöl, a másik hátul tartotta. Mikor odaértek a színhelyre, csak kifordították a

halottat a lepedőből, és kész. Azt se tudtuk, kit hova temettek, kifordították és ráhánytak egy kis földet. Ez is este történt. A temető a lágeren kívül volt. A sírásókat is közülünk választották, ezért úgy is nézett az ki, nem nagy gödör lett ásva, némelyik halottnak úgy nyomogták bele a gödörbe a lábát, hogy ki ne maradjon. Nem adták nyilvánosságra a halott nevét, ezért a halotról csak az tudott valamit, aki eltemette. Igyekeztek annyira elszigetelni minket, amennyire csak lehetett. A házaspárok sokszor nem is találkoztak, mivel különböző műszakokba jártak. Mint már említettem, a halottainkról sem volt tudomásunk. Két legényre emlékszek, akik meghaltak a balogiak közül.

#### Anyu

Nem is csoda, hogy nem voltunk teljesen normálisak. Nekem, mint fiatal lánynak, jó fogaim voltak elmenéskor. Bezzeg mikor hazajöttem, ahogy megfogtam az első fogaim, lógott az egész sor. Anyyira le voltunk gyengülve, és az orvosi kezelés sem volt olyan színvonalon. Mostanára elmondhatom, hogy fáj mindenem: rossz a szívem, a fejem, a gyomrom, az epém tele van kővel. Mondjam tovább? Ez mind-mind a „málenkij robot“ következménye. Egyszer én is beteg is voltam, de nemcsak én, az egész láger. Hasmenésünk volt a mosatlan kásától. Nagyon sok beteg volt akkor. Különben megvoltam én elég jól, csak a térdem fáj, mert a bányában alacsony folyosókon kellett térden állva dolgozni.

Rövid idővel hazatérésünk után előjöttek a betegségek. Ma már persze fejlett az orvostudomány, jobban odafigyelnek az emberre, de hát most meg már késő. Érti azt mindenki, aki ott volt, hogy annak vagyunk a betege. 40 éves koromban elkezdtek hullani a fogaim, mára már mindenhol gyulladás van a testemben.

Nem hazudok, amikor azt mondom, hogy ott nem imádkoztunk. De még mikor hazajöttünk, akkor sem. Anyukám mondta: „*Menjünk ki a temetőbe, és vigyünk virágot a sírokra!*” Arra sem voltam képes, hogy kimenjek a temetőbe. Nem haragudtam Istenre, de minthogy a szertartások se jártak az eszemben, úgy a jó Isten sem – se szépen, se csúnyán.

Megérték én mindenkit, mindenkit szeretek, meg mindenki jó hozzám, de valahogy mégis mindig csak a rossz érzéseim vannak. Valahogy nincs életkedvem! Mindig csak a rossz gondolatok járnak az eszemben meg a rossz álmok. Nem tudom, hogy mért, mert lehetnék nyugodtan, hiszen van két szép családom. De a gondolataim és az álmaim irányítanak, mert még mindig a bányában kalandoznak. Egy-egy ilyen álmom után felriadok, hogy keservesen sírok. Ezt már lassan kezdem elhagyni, de igazi megnyugvást nem találok.

#### Apu

Oroszországról én már nem szoktam álmodni, nekem azt sikerült elfelejtenem. Persze a rossz álmok kísértenek engem is, de azok más jellegűek. A rosszaknak vagy meg-

bocsát az ember, vagy nem. Azok az oroszok, akik ott laktak, nem tehettek arról, ami velünk történt. Az egészséges, életképes embereket elvitték a frontra, csak a gyengék és az öregek maradtak otthon. Hogy miért keverték ezt így meg? Nemhogy az ottaniakat vitték volna a bányába dolgozni?!

Mikor megjött a nacsalnyik lánya Németországból, még dicsekedett is vele, hogy mi mindent hozott. Láttam a lányát, olyan igazi nagy dáma volt. „*Mit hozott még?*” – kérdeztem a nacsalnyikot, mert én jól tudtam vele beszélni, meg aztán kedvelt is engem. „*Ezt is, azt is*” – mondotta. Akkor gondolkodtam el, hogy vajon mi mit viszünk innen haza? Ruhánk is csak annyi volt, ami rajtunk volt. Az is valami enyves vászon volt, ami dörzsölte az ember testét mindenhol.

#### Anyu

Az oroszoktól nem kaptunk semmi magyarázatot. Egyszerűen munkásokra volt szükségük. Ha egyszer-máskor bementünk a faluba – amit Pavlovkának hívtak – láttuk a járőkelőket az úton, egyiknek keze, másiknak lába nem volt. Ez lehetett úgy 5 kilométerre a lágertől. Egyszer az egyik lány, a barátnőm, szintén balogi, azt mondja:

„*Gyere, bemegyünk Pavlovkába, és jóllakunk. Van nekem ott egy jó ismerősöm, egy „mamkám”, aki majd jól tart minket.*”

„*Nem megyek én!*” – mondom, de aztán csak beadtam a derekamat.

Be is mentünk. Hol szépen fogadtak minket, hol meg kikergettek.

„*Menjetek innen – mondták –, a lányunkat is elvitték a németek, ti meg idejöttök?*”

Visszatérve a barátnőmre, akit **Ibolyának** hívtak. Volt neki sok „mamkája”, mert így nevezte mindegyiket, aki adott neki enni. Ki is néztünk magunknak egy házikót, ahová bementünk. Hozták nagy tálban a tökök kását. „*No édes Istenem!*” éhesek is voltunk, nagyon jól esett. „*No gyere, még bemegyünk ide*” – mondta Ibolya, és egy másik házra mutatott. Bementünk, és újból egy tállal hoztak elénk. Pedig gondolom, saját maguknak sem volt elég, mert nagyon szegények voltak. Megint hozzáfogtunk az evéshez, és megettük mindet.

„*No, még ide bemegyünk – mondta –, mert ez a legjobb mamkám.*”

„*Hát én bizony nem megyek – mondtam –, mert már alig tudok beszélni is. Olyan beteg vagyok a sok evéstől, mint a kutya.*”

„*Bizony ide még be kell menni, nem sérthetjük meg a mamkát.*”

Szegény vénasszony adta is a teli tálát.

„*De Ibolya – mondom –, én nem tudok enni! Én már rosszul vagyok, haza se tudok menni a lágerba.*”

Aztán elköszöntünk, de bizony én a falu végéig is alig bírtam vánszorogni. Mire odaértünk, szerencsémre kijött belőlem minden. Talán bele is haltam volna, ha nem tudok könnyíteni magamon. Leültünk egy kicsit pihenni, de



nem sokat, mert már sok volt az idő. Mire visszaértünk a lágerba, akkorra dél lett, és menni kellett ebédelni. Valójában megint éhesek voltunk.

„No, *Ibolya* – mondom neki – *nem megyek többet veled sehova, mert semmi hasznom belőle.*“

Mind kijött belőlem, s mivel üres volt a gyomrom, csak megettem az ebédet. De igaz-e az ottani ebéd nem volt olyan sok, hogy nem fért volna. Mindig csak azt a csepp rongy halat adták, meg a rizst, ami szinte nyúlott.

Az ott élők tartottak kecskét, vagy tehenet. Ahogy láttam, a házuk tiszta, takaros volt, ablakaik tele muskátlival.

Ha nem volt dolguk, kiültek az ablak alá, és napraforgót ettek. De nem akárhogy! A szája egyik sarkába hajigálta be a napraforgót, megrágtá, a másik sarkán pedig jött ki a napraforgó haja. Úgy működött, mint a gépezet, nem köpte ki a haját, hanem csak úgy csurgott le a szája szélén. Ez volt nekik a kalács, jobban mondva ezt ették kalács helyett.

Az oroszok nem társalogtak velünk. Beszélgetni se tudtunk volna, legalábbis én nem. Az uram elég jól megtanult. Neki nem is volt olyan rossz dolga, mint nekem. Másrészt meg ők talpraesettebbek voltak, tudtak maguknak bármit szerezni. Ha falubelivel találkoztam, szóltam, vagy köszöntem, és ment mindenki a maga útján. Ez a kedvtelenség valójában hozzásegített, hogy a veszélyt a bányában, vagy az embertelen életmódot úgy éljük meg, hogy szinte figyelmen kívül hagyjuk. „*Ha ránk szakad, ránk szakad, ha meghalunk, meghalunk.*“ Szóval nem tudom, hogy lehetett ennyire meghülyülni. Nem gondoltunk se Istenre, se emberre. Mindenki csak magának volt, magára vigyázott, hogy magának szerezzen valamit, amiből még jóllakhat.

Ha volt egy kis kenyérünk, azt nagyon el kellett dugni, hogy el ne lopják. Sikertől spórolnom egy kis pénzt, és úgy gondoltam, hogy veszek egy kis faládát, amibe beleteszek időnként ezt-azt. Egy orosz árult ilyen faládát, amit még be is lehetett zárni lakattal. Örültem neki, mert néha maradt egy kis kenyér, amit nem tudtam hova tenni. Ha ott hagytam a szobán, annak mindjárt lába kelt. Mondták aztán a többiek is, hadd tegyék be ők is a kenyérüket, ne lopják el. Hát tegyétek, mondtam. Bekulcsoltam, és elmentünk munkába. Fájrönt után, mikor megérkeztünk a lágerba, már nagyon éhesek voltunk. Siettünk a szobára, hogy megehessük az előző napról maradt kenyéradagunkat. A láda kifeszítve, kenyér sehol. Ellopták mindet.

Volt nekem fülbevalóm is, talán arany is volt. Egyszer aztán rábeszéltek, hogy adjam el. Nem lehet annak nagy értéke, mondtam a többieknek, de csak rábeszéltek. „*Ha mindjárt egy hétig eszel belőle, mert nekünk már nincs semmi.*“ Sikertől eladni, aztán varrtam egy kis táskát, amit a nyakamba tettem a ruhám alá. Ebben tartottam a kis pénzemet, amit a fülbevalóért kaptam. Egyik nap, mikor nagyon fáradtan tértünk haza a bányából, azonnal elaludtam. Reggelre a kis táskának hült helye volt. Ellopták a nyakamból. Úgy elvágta a madzagját, hogy nem vettem észre. A legszomorúbb az volt, hogy az én kis titkomról nemigen tudtak csak a szobatársaim. Odalett a pénz is, meg a fülbevaló is.

#### Apu

Három évnél hamarabb nem küldtek haza senkit. Volt ott egy betegszoba, ahol kisebb-nagyobb sikerrel próbálták gyógyítani a betegeket. Én is sokáig betegeskedtem, sőt még azt is rám fogták, hogy szimulálok. Az úgy volt, hogy mire kiértem a bányába, addigra belázasodtam. Amikor viszont otthon hagytak, akkor nem. Nem tudták elképzelni, mi bajom lehet. Utólag kiderült, hogy valami ételmérgezőselem lehetett, valami már meg volt penészedve a gyomromban. Amikor kihajtották belőlem valahogy, akkor tértem magamhoz. Hiába tudta is az orvos, hogy mi bajom van, ha nem volt orvosság.

#### Anyu

Olyan betegségek voltak elhatalmasodva, amiket nem is nagyon ismertünk. Mint például a riheesség. Nekem szerencsémre nem volt. Egyeseknek az ujjai közé befészkelődött, ahol hasadék volt, mindenhova. Némelyiknek még a fenekébe is, amitől aztán se ülni, se dolgozni nem tudott. Ez volt még csak nagy betegség, de hál' istennek ezt is átvészeltük. Vagy ott volt a poloska, ami szívta az ember véréit. Amikor már nagyon el volt hatalmasodva, akkor fertőtlenítést tartottak.

Soknak megfagyott keze, lába a nagy hidegben. Nekem sikerült egy meleg zoknit szerezni, amit a kezemre húztam kesztyű helyett. A lábamra pedig találtam egy melegebb rongyot, amivel betakartam. Két évig abban a nagyon nagy csizmában jártam, amit még itthonról vittem. (Tízes volt, én meg heteset hordok.) Aztán egy gumikalocsni, amit azelőtt a cipőre is felhúztak ugye. Egyben húztak le mindent a lábamról, a kapcával együtt! Volt egy balogi asszony, aki nem járt a bányába. Rokon is volt szegény **Matild ángyo**, mert **Csúr Andris** bátyámnak volt az első felesége. Fájröntkor mindig várt haza, lesegítette rólam a pufajkát, meg a kapcát. Jött az a kalocsnival együtt, mert meg volt fagyva. Ha nagy volt a kalocsni, akkor kerestünk egy drótot, vagy egy spárgát, és azzal összeköttük.

Olyan kis sipirka voltam, hogy az úton a nagy hóban is iparkodtam, ha volt elől két-három ember, bevágódtam utánuk, és mentem a nyomukban. Mert aki elmaradt, 2-3 km-ről is kiabáltak vissza, de bizony nem várt senki. Aki nem bírt, az eldőlt és megfagyott.

Ahogy már említettem, három nő megszökött. Nem a mi lágerünkéből, hanem a másiktól. Az egyik meghalt, de a kettőnek sikerült hazatérni. Nő létükre hogy mertek elindulni a nagyvilágba, mikor azt se tudták, hova mennek, pénz nélkül, minden nélkül? Nagyon nagy elhatározás volt az, mert nem tudhatták előre, hogy megússzák, vagy sem.

#### Apu

Negyvenfokos hideg is volt. Nekem volt bőrkesztyűm. Igaz, egy kicsit szoros volt. Egyszer aztán mire a bányába értem, megfagyott benne az ujjam. Úgy vagdosták le a kezemről a kesztyűt. Spiritusszal kenegette a doktornő, hogy meginduljon benne a vérkeringés.

„De jó volna belőle inni!” – gondoltam magamban.

„Ezt nem lehet meginni!” – mondta.

A magyarok, akik Ondról érkeztek, hoztak magukkal sok enivalót: babot, lisztet, tojást, úgy fel voltak pakolva, hogy csuda. Ők süttek, főztek, amíg tartott az otthonról hozott enivaló. De mikor az elfogyott, rákényszerültek az ottani kosztra. Szerencsétlenek hullottak, mint a legyek. Nagy, derék emberek, nem tudták megszokni a gyenge kosztot, ezért kellett meghalniuk.

### A remény

#### Anyu

A zefírkendőmet a nyakam köré tekertem, csak épp a szemem volt ki. Mire hazaértem, a szempillám nem mozgott, mert csicsirkó nőtt rajta. A nagy hidegben csak beöltözve lehetett kint közlekedni, mert mindig süvített a szél. Ha csak ilyen lett volna, mint amilyen a mi vidékünkön... Ha éjszakára mentünk munkába, és kimentünk az ajtóba, a szél a szemünkbe fújta a havat. „*Úristen! Hogy érünk mi ki a bányába?*” Télen az utat sem lehetett látni, mert befújta a szél.

Nem kívánom az ellenségemnek se, amit mi átéltünk. Olyan tiszta víz csurgott be a bányába, hogy az kívánatos volt. Az úton menve találtunk egy rozsdás konzervdobozkát, amibe összegyűjtöttük a vizet, és úgy ittuk meg. Szinte mintha a rozsdát ittuk volna. Hogy nem szereztünk valami nyavalyát? A kezünk még mocskosabb volt, mint a konzervdoboz.

A mi szobánkban csendesen viselte mindenki a sorsát. Nem beszélünk sem betegségről, sem másról. Aki aztán nagyon elhagyta magát, vagy már idősebb volt, annak elment az életkedve is, rábízta magát a sorsra. Azok hamarabb elpusztultak. A fiatalabbak jobban elviselték ezt az embertelen helyzetet. Fiatalságom ellenére nekem elég volt ez a koszt, de a derék embereknek több kellett volna, azok elhullottak.

Egyik este, mikor hazaértünk a második műszakból, bejött a szobánkba a már említett Babustyák, hogy „*No, asszonyok, gyerünk a bálba!*” Egy nagy épületbe, amit jóformán magunk építettünk fel. Valójában étterem volt az, amit sztolókának hívtunk. „*Jól van Babustyák bácsi, mindjárt – mondom neki –, csak először elmegyünk fürödni, mert így nem mehetünk el mégse a bálba.*” Nem mertünk vele vitatkozni, ezért megígértük neki, hogy elmegyünk. Gondoltuk, a fürdészel elhúzzuk az időt, és akkor már késő lesz a bálba menni. Tizenegy órára értünk vissza a fürdésről, hát bizony mindenki elaludt rögtön abban a pillanatban. Egy kis idő múlva jön Babustyák a bikacsekkel: „*Az anyátok istenit, hát nem mentek a bálba?*” – ordította magán kívül. Én fent aludtam, de mikor ezt meghallottam, nem néztem én a lejárót, hanem egyenesen leugrottam. Talán én voltam az első, aki ki tudtam volna menni, de ő a bikacsekkel olyat vágott a hátamra, hogy csak úgy kapdostam a levegőt. Kénytelen voltam mezítláb, abban az egy szál ruhában, amiben feküdtem, elmenni a bálba. Bementem, megállottam az egyik sarokban, és elkezdtem sírni. Látom, hogy megint közeledik a

Babustyák, miután már kizavart mindenkit. Nem szólt semmit, megfogta a ruhát rajtam, és húzott maga után. Te jó Isten, mi lesz itt?, gondoltam magamban. Mentünk végig a termen, hát a másik ajtónál támaszkodott az orvos. Annak is megkapta a ruháját, és összezapott miniket rendesen: „*No, táncoljatok!*” parancsolt ránk. „*Jaj – mondom –, ne tessék már haragudni, doktor úr, de én nem tehetek róla. Ez a kegyetlen ember olyat vágott a hátamra, hogy nem hiszem, a tudóm nem szakadt-e be.*”

Hát keserves bál volt az nekünk.

Balogról 180 embert vittek el, s ebből két fiatalember halt meg, a két **Kresnye**. Két különböző lágerben voltunk úgy, hogy három esztendeig nem is tudtunk egymásról. Hiába voltunk egy faluból. Az idő teltével már a házások se látogatták egymást. Párkapcsolata még annak sem volt, akinek ott volt a felesége. Ott volt például **Berkes Béla**, egy lágerben voltunk a feleségével, Margittal, szegénnyel. Még csak meg sem nézte **Margitot**, és nem is hozott neki soha semmit. Sokszor megsajnáltam, vajon él-e szegény? Persze, aki ki van fáradva – mint ahogy ott mindenki –, azt nem érdekli a másik. Még az elején kaptunk egy injekciót. Hogy mi ellen, azt nem tudtuk, de annyi biztos, hogy három évig nem volt menstruációm.

Levélírára nem nagyon volt se időm, se kedvem. Anyukám írt néha, azt meg is kaptam. Hogy mit írt benne? Nem sok valamit. Válaszolni talán nem is volt lehetőség, mert se papír, se ceruza. Meg aztán azt se tudtuk, hogy hol vagyunk. A levelekben, amit otthonról kaptam csak annyi volt, hogy úgy küldte anyukám, biztos el sem fog menni. Hogy honnan vette a címet, azt sem tudom. Arra emlékszem, mikor megírta anyukám, hogy apa megjött a frontról.

Egyszer aztán mondták, hogy hurcolkodjunk ki a szobából, mert megyünk haza. Persze, nem hittük el. De mikor ismét mondták, már egy kis öröm fogott el, és elgondolkoztunk rajta, hogy Istenem, tényleg igaz-e? Hát szerencsére valósággá vált a szabadulás.

Itthon már híre volt, hogy jönnek haza az emberek Oroszországból. Az itthoniak jártak minden este az autóbushoz, abban a reményben, hogy jövünk. Az én apukám is járt – mert már akkor hazajött a háborúból –, meg az unokatestvérem, **Barna**. Ők mindig együtt mentek. Még meg is vádolták őket, hogy azért mennek olyan korán, mert a kocsmába mennek, mivel az ott volt (még ma is ott van) a buszmegállónál. Pedig csak szerettek volna elsőként találkozni rég nem látott szeretteikkel.

Már Rimaszombatban voltunk, és szállottunk volna fel a buszra. A sofőr fel sem akart minket venni, mert mondtuk, hogy nincs pénzünk. Ő nem tehet róla, de fizetség nélkül nem vihet el. Szerencsénkre szintén utazott hazafelé egy balogi ember, **Orosz Pali** bácsi, aki nem volt gazdag, de azt mondta: „*Én kifizetem mindegyikéért, és majd otthon megadják nekem.*”

„*Hátha éppen Irén nem fog hazajönni*” – sopánkodott anyukám.

Az egyik este aztán, amikor megállott az autóbusz, valaki elkiáltotta magát:

„Jönnek az oroszországiak!”

Erre aztán mindenki szaladt a megálló irányába. Az elsőktől érdeklődött apukám:

„Hát Irén, jött-e?”

„Igen!” – kiáltotta valaki, de a buszban sokan voltunk, én pedig hátra voltam.

„Jött!” – kiáltott fel apukám önfeledten, de már addigra oda is értem. Elkapott, mint egy kismacskát, és leemelt az autóbusról. Szóval elmondhatatlan az az érzés, amit akkor ott éreztünk. Anyukám otthon még mit sem sejtett.

Barna szaladt haza elsőnek a jó hírrrel, de óvatosan adta elő, nehogy baj legyen:

„Keresztanya! (merthogy anyukám keresztelte) – szólította meg: *Ne ijedjen meg, de jöttek Oroszból, és jött Irén is*”.

Anyukám lecsapta a guzsalyat, mert éppen fonás közben érte a hír.

„Menjen, és gyűjtsen lámpát!” – mondták neki. De biz ő nem hallgatott senkire, kiszaladt a házból, csak szaladt és szaladt, tán azt sem tudta, hová. Közben szakadt az eső, szegény ott csamcsogott a vízben, de nem bánta. Este 9 óra lehetett, szaladt házról házra, mindenhová bekopogtatott: „*Keljetek fel, mert megjöttek az oroszországiak!*” Mint aki meg van zavarodva. Ilyen állapotban és körülmények között találkozott újra a családom.

Aztán tele lett a kis házunk. Egyre csak jöttek a rokonok, meg az ismerősök, hogy igaz-e amit beszélnek. Mert nem mindennapi esemény volt ez a falu életében, hogy majd 3 év elteltével, annyi viszontagság után ismét egyesültek az elszakított családok, ismét megölelhette egymást anya és lánya, apa és fia. Nagy dolog volt ez a háborúban sokat megélt embereknek.

A sok boldog ember között én csak ültem bambán, és zavartan kémleltem a derűs arcokat. Kérdezgettek erről, arról, meg hogy ismerek-e mindenkit a jelenlévők közül. Mindenkit ismerek – mondtam – csak azt az egy fiút nem, aki a kamraajtóban áll. Hát az a szomszéd fiú volt, akit **Ibos Dezső**nek hívtak. Nem ismertem meg, mivelhogy a három év alatt sokat nőtt. De amúgy sem érdekelt semmi az égvilágon.

Utána sokáig ez volt a téma otthon az ismerősek körében. Szerettünk volna beszélni ezekről a dolgokról, de nem lehetett! Egy barátnőmmel beszélgettem az üzletben az oroszországi dolgokról, amikor megszólal egy ismeretlen ember:

„*Hagyja abba, mert mindjárt elvitetem!*”

Valószínűleg valami kém lehetett. Hallgatni kellett, mint a sír.

Amikor már indultunk haza, kaptunk egy injekciót a nyak alá. Valószínűleg attól tudtunk egy kicsit felhízni, mert akkor elég rossz állapotban voltunk. Ott mindig annyira kimerültek voltunk, hogy még le se tette az ember a fejét, máris aludt. Azt sem tudtuk, hogy miként tartottak nyilván minket. Csak annyi biztos, hogy számon tartottak minket.

Apu

A lágerben betegeskedni nem nagyon lehetett. Ha az orosz véleménye az volt az emberről, hogy még bírja, akkor nem volt mit tenni, dolgozni kellett. Én három hónapig voltam betegállományban. Közben megismerkedtem az orvossal, sőt össze is haverkodtunk. Mindennap meglátogatott, sokszor én segítettem ki pénzzel, mivelhogy ő nagyon kevés fizetést kapott. Nekem meg a kórházban pénzre nem volt szükségem, a kosztot ingyen kaptuk, így hát pénzem volt. A kenyeret megkaptam minden napra, azt a kiló húsz dekát, amit az unokatestvérem kihordott a faluba eladni. Tehát innen volt a többletpénzem. Adtam neki pénzt, ha meg volt szorulva. Tartozott már vagy 300 rubellal, de nem is kértem tőle, mivelhogy szívességet tett nekem.

Egyszer aztán jött egy komisszió. Én akkor már munkába jártam, éppen délelőttös voltam. „*No, gyere Pista, gyere le a fürdőbe, fürödj le, vegyél tiszta ruhát, osztán jössz a komisszió elé!*” – mondta az orvos. Hirtelen azt se tudtam, mit csináljak. Törtem a fejem, hogy fogom én elmagyarázni az orvosoknak, hogy mi bajom is van valójában. Orvosok meg katonatisztek vizsgáltak meg. Le kellett vetkőzni meztelenre, megnézték, megtapogatták az embert, hogy milyen, vagy lehet-e fogni rajta valamit.

Közben az asszonyok már indulásra készen álltak. Megvolt a névsorolvasás is. Ők már biztosan tudták, hogy mennek haza.

Én meg csak állottam a komisszió előtt, várva a további sorsomra.

„*Á, ez még jó. Ez még dolgozhat.*” – mondta az egyik orvos.

„*Szerintem meg csak egy roncs*” – szólt a lágerorvosunk, mert azért neki is volt egy kis szava. „*Tüdőbajos, meg szívnyagobbodása van*” – mondta, mert tudta, hogy ha engem sikerül hazaküldenie, nem kell megadnia a tartozását.

Egy óra múlva hívtak is az udvarra, olvasták a nevet, és mondták, szedjem össze a holmimat. Ezután kivittek a lágeren kívülre, és ott töltöttünk egy éjszakát. Másnap bevagoníroztak, és elvittek minket egy 5-6 kilométerre levő városba, amit talán Nebalcónak hívtak. Elég nagy városka volt. A vasútállomás volt vagy 2 kilométer széles. Ott töltöttünk egy egész hetet. Naponta egyszer hoztak enni, ami nagyon kevés volt. Így hát lelegeltük ott is a kukoricát. Kolhoz volt arrafelé, mindenütt kukoricaerdő, ott törtük a kukoricát. Ahol kukoricaerdő, raktuk a tüzet, süttük a kukoricát!

Olyan kitanultak voltak az oroszok, hogy mindig akkor indult meg a vonat, amikor forrott a fazékban a víz, vagyis főtt a kukorica. Megrántotta jól, és kilöccsent a víz, ezért várni kellett a következő állomásig, hogy vizet szerezhessünk.

**Hazafelé**

Anyu

Szóval nagyon elvették a kedvünket. Még az sem érdekelt bennünket, ha azt mondták: „*Szkoro pojgyeme*

*damoj*. Talán azért, mert az első naptól kezdve ezt hallottuk. Ha mondta az orosz, hogy „mentek már haza”, csak annyit mondtunk neki (akár tiszt volt, akár nem), hogy „szobráty” (hazudik). Nem hitt már ott senki senkinek.

Aztán egy nap csakugyan szóltak, hogy most már tényleg megyünk haza. Mindenki szedte a holmiját, ami volt, de valójában még akkor sem akartuk elhinni, hogy ez igaz lehet. Ki kellett költözni a barakkból, ami egyszerű volt, mert hiszen alig volt valamink. Aznap éjjel már kint kellett aludnunk a szabad ég alatt.

Még arra is gondoltunk, hogy talán más helyre visznek. Beszálltunk a vagonokba, és elindultunk. Titokban reménykedtünk azért, hogy mégiscsak hazamegyünk. Elkezdett esni a hó, még a vonat is leállt, nem tudott menni, míg el nem lapátolták. Olyan nagy hó esett.

Debrecent érintve Pestre érkeztünk. Kész nevetség volt, ami ott történt velem. Amikor megállt a vonat (még orosz földön) a nagy hó miatt, mondták az asszonyok, hogy szedjük meg a ládánkat cukorrépával, hátha még szükség lesz rá. Azt tudni kell, hogy Oroszban nagyon becses volt a répa, akár nyersen, akár főve. Ennél fogva teleszedtük a ládánkat, ami magában is nehéz volt, nemhogy tele répával. Szóval evvel a répával teli faládával sé-tálgattam én Budapest utcáin. De ez még semmi! A jótevőm, aki annak idején leszedte rólam a vizes, megfagyott ruhát, adott nekem egy ütött-kopott bundát, aminek szőre se volt már. Mire Pestre értünk, ott már meleg, szép idő volt. Én pedig le nem vettem volna magamról a bundámat. Mindenki utánunk nézett.

„Honnan jönnek maguk?” – kérdezték csodálkozva az emberek, mikor meglátták a nehéz faládával egy bundában. Csodabogaraknak nézhetek minket.

Kaptunk ott valahol 20 forintot. Azon gondolkoztunk, hogy mire is költsük. Bementünk egy hentesüzletbe. Ott is megkérdeztek, hogy honnan jövünk. Egy ember állott előttünk a sorban, aki kolbászt vett, ami nekünk is nagyon megtetszett, hiszen akkor már hónapok óta nem láttunk ilyet. Kértünk hát mi is, de nem túl sokat, hogy a pénzből maradjon még egyébre is. A hentes mérés nélkül adott egy darabot.

„Meg sem méri?” – kérdeztem tőle. De ő csak erősködött, hogy vegyük el. Rájött, hogy honnan jövünk, hiszen csak ránk kellett nézni. Gondolhatták, hogy ez nem normális, merthogy bundában jár-ke, amikor a nap meg süt szakadásig.

Abban a helyzetben nem érdekeltek ilyen apróságok. Ahogy megyünk, az egyik helyen meg sült tököt árulnak. Akkor jártam először Budapesten, és csak el voltam csodálkozva, hogy olyan nagy csokoládéfigurák vannak a kirakatban, mint én magam. Aztán bementünk egy helyre, hogy vegyünk egy krémest. Krémest is vettünk, és ott sem vették el a pénzt. Akkor megint mentünk, hogy vegyünk még sült tököt! De én aztán belegyömöszöltem a krémest a zsebembe, hogy ne is lássák nálam. A sült tököt is megkaptuk ingyen. Azt pedig a másik zsebembe gyömöszöltem. Magam sem tudom, hogy hová és minek, de felül-

tünk a villamosra, és mentünk valahová. Villamoson aze-lőtt sohasem ültem, sokan utaztak, és szorosan voltunk. Ennek ellenére én letettem a ládikámat, és ráültem. Felettem éppen egy pár csokolózott, de én rájuk se füttyültem. Nagy nyugodtan szedegettem ki a zsebemből a krémest, beleharaptam, megint vettem elő a sült tököt, abból haraptam. Azt vettem észre, hogy az emberek bámultak, hogy ki ez a csodabogár.

#### Apu

Mi még ott voltunk 10 napig. Jelentkeztünk, hogy mi Szlovákiába akarunk menni. Ugyanis akkor már volt újság, amiben megírták, hogy a Felvidéket közben visszacsatolták Szlovákiához. Volt róla szó, hogy egyenesen Szlovákiába jön egy szerelvény. Ezért tartottak vissza minket Máramarosszigeten rövid ideig. Hál' istennek hosszas, viszontagságos utazás után Rimaszombatba értünk. A buszvezető minket sem akart elvinni, mivel pénzünk nem volt. De jó emberek mindig akadnak, és mi is talákoztunk egy ilyennel. **Tinelli Hedvig** utazott éppen ezzel a busszal, neki köszönhetjük, hogy haza tudtunk jönni. Kifizette a jegyünket, amit természetesen megadtunk neki itthon.

#### Anyu

Mikor hazajöttünk, mondták, hogy ne lakjunk jól nagyon, mert megárthat. Hát anyukám főzött nekem finom galamblevest, saját maguknak pedig bablevest. Amíg elvitte az ebédet apukámnak, ahol dolgozott, én megettem a sok levest. Azt is, amit maguknak főzött. Szerencsére nem lett semmi bajom, de könnyen lehetett volna. Az akkori képek is igazolják, hogy rövid idő alatt igencsak felhíz-tunk, rá egy évre pedig összeházasodtunk. Rövid idő alatt, szép lassan visszanyertük az eredeti alakunkat, és azóta is ilyen soványak vagyunk.



Mács Zoltán

## Oly korban...

„Oly korban éltem én a földön,  
mikor besúgni érdem volt.....  
...s ki néma volt netán  
s csak lelkesedni rest,  
már azt is gyűlölték akár a pestisest.“  
(Radnóti Miklós)

A postás általában csak benyitott Major Sándor udvarába, és fennhangon köszönve jelezte kilétét. Ma reggel azonban a kaput megnyitva, még a kapucsengő zsinórját is megrángatta.

– Jó reggelt, Sándor bácsi!

– Jó reggelt, Géza! Mi történt magával? Úgy rontott be, mintha égne a ház a fejünk fölött – válaszolt Sándor a postásnak.

– Annál is rosszabb! A „fehércédulát“ hoztam. Ismerem az ilyen borítékot.

– Mi... mi... mit mondott? – rebegette az ijedségtől falféherén a ház gazdája.

– Igen. Itt tessék aláírni!

A postás távozott.

Az 50 év körüli, alacsony, köpcös férfi egyik kezével megkapaszkodott az ajtófélfába. Azután végigsimította rajta tenyerét. A másik keze remegve szorította a borítékot, amelyben a „fehércédula“ rejtőzött. Egy darab papír, rajta név, vagy nevek, születési adatok. Egy dátum, egy távoli város, falu neve Magyarországon. Ezenkívül a „lényeges“ súlyos mondat, amely sokak számára – így Major Sándorék számára is – további életük leggyászosabb napjait, lelki megnyomorításukat jelentette: „Önöket a ..... számú törvényrendelet értelmében kitelepítjük.“

Sándor belépett kicsiny konyhájukba. A borítékot szólanul átnyújtotta feleségének. Tudta, mit jelent a „fehércédula“.

Parancs volt ez. Kitelepítés. A szülőföld, az otthon elvesztése, örökre!

Leült megszokott székére, ráborult az asztalra, és zokogott.

1947 tavasza, annak éltető napsugarai nem a megújodásba vetett hitét, annak reményét ébresztette lelkében, hanem a gyászt, a kilátástalanságot, a félelmet.

– Sándor, ne sírj! – vigasztalta Juliska, miután felbonthotta a levelet és megismerte annak tartalmát.

Több vigasztaló szó már nem hagyta el ajkát. Átölelte hitvesét, és hosszú percekgig hullatták könnyeiket.

Gyermektelen házasságban éltek immár 26. éve. A felvidéki kisvárost, ahol születtek, ahol felnőttek, ahol szerelmesek voltak, ahol megbékélve magtalanságukkal szorgalmasan dolgoztak, gyarapodtak, most örökre el kell hagyniuk. Erőszakkal kitelepítik őket, mert a politikai hatalom így akarja!

– Mit vétettünk? Mi a bűnünk, Juliska? – sóhajtott Sándor.

Kérdésére nem kapott választ sem ő, sem a hozzá hasonló sok száz magyar ember és családja.

– Sándor! Talán miattam történik az egész! Azért, mert apám testvére, Gergely János a kántortanító, akinek családját vallásosságuk miatt zaklatják.

– Nem, Juliska. Túlságosan messzire kalandoztál. Sokkal egyszerűbb dolog miatt kerültünk fel a kitelepítendő listájára.

– Dehát miért? Miért? Csupán azért, mert magyarok vagyunk? Mert minden őszünk imája a himnuszunk volt? Ezért, csak ezért leszünk földönfutókká?

– Igen, Juliskám, igen. Csakis ez lehet a bűnünk!

Egy teljes hétig, nap mint nap sírdogálva csomagolták holmijukat. Háziállataikat eladogatták. Csak Bodri, a kuvasz maradt az ajtó előtt, rendületlenül keresztbe fekve a lábtörlőn.

Katonák jöttek, két teherautóra pakolták bútoraikat, és szállították az állomásra. Egy vagonba befért minden holmijuk. Mivel így nem kellett másokkal megosztani életterületet, Bodrit a hűségese barátot – az egyetlen – is magukkal vihették.

A szerelvény elindult. Az állomás peronján az öregedő szülők, testvérek, sógorok, sógornők, a vagon félrehúzott ajtajában pedig Major Sándor és neje, Juliska, zokogtak szívszaggató jajszóval.

Másnap délelőtt Juliska édesapja elindult leánya házához. Az öregembert a megóvás gondolata vezérelte. „A gazdátlan portára ügyelni kell. „A Sándorék az!“, gondolta tisztességgel.

Mielőtt belépett volna a kapun, kivárt. Hallgatózott. Bekukucskált egy repedésen. Három embert látott. Két hivatalnokfélét és egy szegényesebben öltözött munkásfélét. A hivatalnokok egymás között szlovákul beszélgettek. Az öreg ebből egy szót sem értett. Soha életében folyamatos szlovák beszélgetést nem hallott. Egyszer csak az egyik hivatalnok a munkásféle emberhez fordulva megszólalt magyarul.

– Jól van, Erdődikém! Jól feltérképezte ezt a Major Sándort is. Csinos kis porta maradt utána.

A kapu előtt az öreg most már feszülten figyelt. Az említett név ismerős volt számára. Régebben napszámosként alkalmazták itt-ott a városban. Nemrég jött haza fogságból.

– Mit is mondott az irodában, Erdődikém? – folytatta a hivatalnok.

– Kik a rokonai ezeknek a Majoréknak?

– Nagyon alaposan utánajártam, elvtársam – szólalt meg a bizalmas dicséretet kiérdemelt férfi. Gergely János kántortanító és ennek a Majornénak az apja testvérek. A tanárnő, a buzgón vallásos személy, meg a bátyja, a református pap, Majorné unokatestvérei.

– Jól van, ez éppen elég is. Köszönöm, Erdődi, maga ügyes, rátermett ember. Még sokra viheti ezután.

Majd így folytatta:

– Gondoskodom róla, hogy megfelelően elismerjük munkáját. Kár, hogy ez a disznó Major nem hagyott itt semilyen értékeesebb holmit.

Ezután az öregember már nem állhatta, belépett a kapun. Jól megnézte a besűgöt.

– Adjon Isten! – köszönt oda jó palócosan.

– Kit keres? Távozzon. Semmi keresnivalója itt! – hangzott a nem éppen szívélyes „fogadj Isten“.

– Igenis – válaszolta az öreg megszeppenve. Nem tudta felfogni, mi okból történik mindez.

Még egyszer végignézett a takaros, hosszú udvaron. Azután a gazdasági udvar felé pillantott. Tekintete megpihent a szénapajtán. Vejevel együtt építették. Szeme előtt lepergett Sándor szorgalma, aki szerényen, saját betevőjüket megteremtve gazdálkodott. Egy tehénkét, hízót, apró állatokat tartott. Háromholdnyi szántóföldjén megteremtett a legszükségesebb.

– Igenis – ismételte gépiesen, és kilépett az utcára.

A hivatalnokok feltérképezték, szemrevételezték az ingatlant. A két szoba összkomfortos, takaros ház ajtaját lezárták, leplombálták. Az istállót, a magtárat, a szénapajtát úgyszintén. A kapura láncot, lakatot tettek.

A húsz év munkájával, veritékkel és szorgalommal megteremtett, békés otthon immár gazdátlanul várhatta új tulajdonosát.

Az utcában mindenki sugdolózni kezdett. Keresték Majorék kitelepítésének okát. Nem értették, miért pont őket vitték el, amikor mindenki magyar ajkú és ugyanilyen érzelmű volt a környéken.

Pár nap múlva az öreg suszter haladt el az üresen álló porta előtt. Bekukucskált a kapu repedésén, majd hűmögve tovább ment.

Rádöbrent egy feltételezésre.

Az utcában csak Major Sándornak volt magányos udvara, szép házzal, és három hold szántóföldje. A többi udvarban két, sőt három család is lakott. Ugyan volt itt még néhány nagyobb épület, de ezekben többszobás, polgárias jellegű lakások voltak. Ezek üresen álltak, mert a háború elől részben elmenekültek az ottlakók, részben – zsidók lévén – koncentrációs táborba hurcolták őket. A suszter szerint Majorékat magyarságuk, magányos udvaruk, házuk és földesekjük miatt telepítették ki. Elmélete igaznak bizonyult. Gondolatait természetesen megosztotta másokkal is. Meg is lett az eredménye. A félelem eluralkodott azokon a magyar családokon is, akik saját tulajdonban lévő házaikban éltek. Megbeszéltek, megvitatták aggályait.

Többen elmentek a városházára, ahol írásban nyilatkoztak arról, hogy szlovák érzelműek, és mostantól szlováknak vallják magukat. Sokan egy szót sem tudtak szlovácul.

Így cselekedett a két zongoratanárnő is, Vera és Hilda úrhölgyek.

Német szülők gyermekeiként nevelkedtek. Szüleik még az 1890-es években költöztek a kisvárosba, törve beszélték a magyart. A lányaik már itt születtek, magyar

iskolába jártak.

Egyik délben, ebéd után Hilda így szólt:

– Veruskám, nem vetted észre azt az embert, aki a sarokig követett?

– Mit beszélsz?

A két idős szülő megismételtette párbeszédüket, mivel azt gyanúsán halkán tették.

Az öregúr német alapossggal és szigorral kijelentette:

– Reszlovakizálnotok kell! Különben a zenetanári gyakorlatot betiltják. Ránk még körültekintőbben leselkednek.

– No, de apa! Egyikünk se tud szlovácul. Magyarul végeztük zenei tanulmányainkat Budapesten. Német az anyanyelvünk.

– Inkább válasszatok a meghasonlás szégyenét, mint pályátok és életetek széttúzását!

Másnap mind a két hölgy elment a városházára és aláírták életük legmegalázóbb nyilatkozatát.

Az irodában csak két személy tartózkodott, egy szlovák férfi és a gépiró kisasszony. A férfi tört magyarsággal szólt hozzájuk. Főképpen foglalkozásuk, lakhelyük és születésük iránt érdeklődött. Azután felolvasta előttük a nyilatkozat szövegét, szlovák nyelven.

A két hölgy nem merte bevallani, hogy ebből egy kukkot sem értettek. Gyorsan tollat kértek, és aláírták a papírost. Ekkor tekintetük találkozott a másik személy pillantásával. Jól ismerték az írógép mögött ülő hölgyet. Leánykoruk óta köszönőviszonyban voltak. Nem szóltak, mert a hölgy sokatmondón szája elé emelte mutatoujját, jelezve, hogy hallgassanak. Azután hirtelen kopogni kezdett a masszív REMINGTON írógépen.

Vera és Hilda felsóhajtott, amikor becsuka maga mögött az ajtót.

– Hilda, mi volt ez a titokzatosság odabent? Miért nem szólt hozzánk Katalin? – kérdezte Vera.

– Nem tudom. Talán félt. Lehet, bennünket akart óvni. De mitől?

Hazaértek. Szüleiknek beszámoltak ügyük intézéséről és a furcsa körülményekről. Katalin viselkedésére nem találtak magyarázatot.

A napok múlásával döbrenten tapasztalták, hogy vídám természetük elcsendesedett. Lelkesedésük az élet apró örömei iránt kiapadt. Nem dúdoltak zenei motívumokat. Ha véletlenül megtörtént, a dallamok sora félbeszakadt, helyüket valami különös szorongás, a lekiismeretfurdalás és a félelem furcsa keveréke váltotta fel. S ez az érzés az idő múlásával sem szűnt.

Talán tíz nap telt el, amikor Hilda találkozott Katalinnal, a titkárnővel. Végre rákérdezhetett múltkori titokzatos viselkedésére.

– Nagy szerencsétek volt – kezdte Katalin. – Alig hagyatátok el az irodát, visszajött a főnök. Ez az ember egy faragatlan tuskó. Naponta utazik a városba valamelyik északabbra lévő faluból. Még a személyes családi dolgokat is firtatja. Csak szlovácul beszél. Ha a szerencsétlen ügyfél csak töri a szlovák nyelvet, azt megalázza. Pl.: „Hol járt

maga iskolába, hogy még a nevét sem tudja szépen leírni?! Még a lehetetéből is árad a gyűlölet. Persze a reszlovakizációt elfogadja mindenkitől. Ez most a statisztika miatt fontos neki.

– Miért dolgozol ilyen embernek? – méltatlankodott Hilda.

– Nem vele és nem neki dolgoztam. Csupán ebben az irodában volt hely. Egyébként a gazdasági osztály alkalmazott. Semleges kimutatásokat, leveleket másoltam. Ez a két ember csak délelőtt jár ide, azután elmennek a pártirodába.

– Miért beszélsz múlt időben?

– Már kirúgtak. A gyűlölködő „elvtárs“ a múltkor elém-tette a nyilatkozat szövegét. „Írja alá, ha már itt dolgozik. Megbízható emberekre van szükségünk“, mondta. Elolvastam a szöveget, majd így szóltam:

– A háború előtt és közvetlen utána is itt dolgoztam, ezen az írógépen. Semmilyen politikai pártnak nem voltam és nem is leszek a tagja. Csak végzem a munkámat. Iratokat másolok, leveleket gépelek. A szlovák nyelvet közepesen tudom. Ugyanakkor magyar vagyok.

– Mit válaszolt erre az elvtárs?

– Semmit. Kiment az irodából és rámvágta az ajtót. Másnap indoklás nélkül felmondtak.

Hilda, mindezt végighallgatva, lelkében édesapjának adott igazat, aki reszlovakizációra ösztönözte őket. Gondolta, hogy miután aláírták a nyilatkozatot, nyugodtan élhetnek.

Tévedett.

Alig négy évvel a háború után az emberek még szegények voltak. Zongoraórára csak 5-6 növendék járt Hildához, főképp olyanok, akiket már a háború előtt is tanított. Honoráriumot nem kért a szülőktől, de ők tiszteletdíjukat természetben tették le a szülők elé a konyhai asztalra, amíg a szobában pallérozta gyermekük zongorájátékát. Valaki 10 tojást hozott, a másik 2 csirkét, kóstolót a disznótorból.

Vera más munka után nézett. Egy kalaposüzletben kapott állást. Pár szót tudott szlovákul, de főképpen a kis műhelyben dolgozott.

Ám Hildát figyelték. A hatalom emberei pontosan tudták mikor, milyen időközökben, hány növendék jár hozzá.

Egyik nap ismeretlen férfi kopogtatott be hozzájuk, tíz év körüli kislányával. Zongoraórát kért gyermeke számára. Hilda megadta az időpontokat. A férfi a honorárium után érdeklődött. Hilda óvatos volt, csak annyit mondott, hogy ezt rábízta a kedves szülőre, pénzt mostanában nem szokott elfogadni.

A férfi körüljáratta tekintetét az ízlésesen berendezett polgári szobában, majd kislányával együtt távozott.

A kislányt 3 nap múlva várta Hilda. Nem jött, sem akkor, sem a következő alkalomra. Egy idézést kézbesített neki a postás. A városházára hívták reggel nyolcra. Ugyanabba a szobába, ahol egy hónappal ezelőtt szorongva aláírták a reszlovakizációról szóló nyilatkozatot.

Most két férfi ült az íróasztal mögött. Hilda átadta az idézést. Hellyel nem kínálták. Tekintetükkel végigmérték,

észrevették szorongását.

– Maga magyar? – kérdezte az egyik „elvtárs“.

– Igen, de... – Itt megakadt. Rádöbent, hogy a nyilatkozat aláírásával, mely szerint „szlovák érzelmű és annak vallja magát“, nem cserélhetett szívet. Lelkiismeretét nem csaphatta be. Elpirult, csak állt szótlanul a szoba közepén, mintha bűn elkövetésével gyanúsították volna meg.

– Mi az, hogy de? – nyomorította lelkét az elvtárs.

Nem válaszolt. Vallatóit már nem érzékelte. Képzeletében apja szavai zakatoltak: „Reszlovakizálni kell, különben...“ Teljesen összezavarodott. Kicsordultak a könnyei.

– Ha nem válaszol, majd beszélünk mi! – emelte fel hangját a hatalom embere, majd így folytatta: – Maga havonta 10 zongoraórát ad. Ezért honoráriumot fogad el. Magánzeneiskolát működtet, vagy mi a szösz? Van rá engedélye? Nincs. Meglopja a dolgozó népet! Szlováknak vallotta magát, de egy kukkot sem tud szlovákul. Otthon inkább németül beszélnek. Egy hetet kap, hogy keressen magának valamilyen rendes állást. Különben majd mi találunk magának! Ezt vegye utolsó figyelmeztetésnek. Elmehet!

Hilda azt sem tudta, hogyan került az utcára. Amikor kábulatából feleszmélt, a járdán állt, a falnak támaszkodva, valaki megkérdezte tőle, mi baja van. Nem válaszolt, csak fejét ingatta. Utána elindult, lábai gépiesen hazafelé vitték.

A zongoratanítást abbahagyta. Ismerősök segítségével egy textilraktárban kapott munkát. Mindketten, Vera is, ő is „eleget tettek a szocializmus követelményeinek, gyarapították a haza építőinek táborát!“ Csak hosszú évek múlva ülhettek újra növendékeik mellé a zongorához, folytatva szeretett hivatásukat, mint a helyi zeneiskola pedagógusai. Már mind a ketten betöltötték nyolcvanadik életévüket, amikor egymás után csendben elhunytak. A szlovák nyelvet ugyan nem tanulták meg tökéletesen, ám a nehézségeket zenei tudásukkal mindig áthidalták.

Nem így alakult a történetünk elején megismert Major Sándor sorsa.

A kitelepített, földönfutóvá tett becsületes embert az idegenben eltöltött alig másfél esztendő is megviselte, a marcangoló honvágy összeroppantotta.

Váratlanul érkezett a sürgöny, melyben özvegye a halálhíret tudatta az itt maradt családdal.

Azok lélekszakadva rohagáltak az illetékes hivatalokba útlevel, határátlépési engedély után. Mert ugyebár a fennen hirdetett „szocialista, baráti országokat“ szigorúan ellenőrzött államhatárok választották el egymástól.

Három nap is eltelt, mire a hatóságok lenyomozták a körülmények hitelességét. A családtagok eljutottak Magyarország egyik távolabbi városába. A temetőkapuban találtak a síró özvegyasszonnyal, a lekipásztorral és még 3-4 emberrel. Kifelé jöttek. A koporsót már elhantolták.